

Masteroppgave

Silje Kristin Hellum

Makt og innflytelse blant nordiske dronninger i senmiddelalderen

Masteroppgave i historie

Veileder: Erik Opsahl

Trondheim, mai 2018

NTNU
Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske studier

Silje Kristin Hellum

Makt og innflytelse blant nordiske dronninger i senmiddelalderen

Masteroppgave i historie
Veileder: Erik Opsahl
Trondheim, mai 2018

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske studier

Forord

For snart to år siden skrev jeg en lang liste over temaer jeg kunne tenke meg å skrive om. Etter lange diskusjoner med meg selv, falt valget på dronninger i middelalderen og jeg er stolt av å kunne si at jeg har skrevet en oppgave om nettopp det. Selv om dette er min oppgave, har jeg fått mye hjelp på veien. Den største takken skal min veileder ha. Erik Opsahl, takk for at du har delt din uendelige kunnskap med meg. Dine tålmodige, grundige og oppklarende tilbakemeldinger har vært uvurderlige under arbeidet med oppgaven.

Camilla, Henrik og Eira, samt resten av familien, skal ha takk for deres oppmuntrende ord og avbrekk i hverdagen. Mamma og pappa, de siste årene har vært en utfordring for oss alle – takk for alt dere har gjort for meg og alt dere har holdt ut med.

Jeg er veldig heldig som har så mange gode venner. Alle fortjener en takk, men jeg kan ikke nevne alle. Tusen takk til Julie, Elin Marielle og Cecilie. Jeg har ikke mindre enn tre «Idaer» å takke – Ida Kamilla, Ida Marie og Ida Elise. Tusen takk Ingrid for at du har vært en blanding av streng og støttende, og har latt meg være husokkupant i korte (men hyppige) perioder.

Studiehverdagen hadde også vært mye vanskeligere, hadde det ikke vært for guttene på lesesal 6395 og alle de flotte menneskene jeg har møtt i løpet av studiet – dere vet hvem dere er. Dere har både inspirert, og distraherert meg.

Silje Kristin Hellum

Trondheim, 14. mai 2018

Forkortelser

DD	-	Diplomatarium Danicum		
DN	-	Diplomatarium Norvegicum		
NgL	-	Norges Gamle Love		
RN	-	Regesta Norvegica		
SDHK	-	Svenskt Diplomatariums medeltidsbrev	huvudkartotek	över

Innholdsfortegnelse

1. Innledning	1
1.1 Tema	1
1.2 Tidligere forskning og historiografi	1
1.2.1 <i>Forskningen i Norden</i>	4
1.3 Dronningrollen – en modell?	6
1.4 Oppgavens problemstillinger og struktur	8
1.5 Kilder og kildekritikk	9
2. Bakgrunn	11
2.1 Dydsetikken	11
2.2 Dronningspeilet	13
2.3 Utvikling av dronningens ansvarsområder	16
2.4 Ekteskapstradisjon	17
2.5 Kalmarunionens politiske betydning og kontekst	21
3. Dronning Filippa	23
3.1 Ekteskapsforhandlinger	23
3.2 Ekteskapsinngåelsen og dens betydning	25
3.3 Virket som dronning	26
3.4 Tvisten om Slesvig	28
3.5 Forsvaret av København	29
3.6 Myntpolitikk under dronning Filippas regentskap	31
3.7 Dronning Filippa og Vadstena	32
3.8 Dronningens død	34
3.9 Avslutning	35
4. Dronning Dorothea	37
4.1 Kongeskifte	37
4.2 Bonde, enke og greve	38
4.3 Konflikt og morgengave	39
4.4 Dronning Dorotheas økonomiske arbeid	41
4.4.1 <i>Økonomisk arbeid på kongens vegne</i>	42
4.5 Dronning Dorothea og morsrollen	44
4.5.1 <i>Prinsesse Margretes ekteskap</i>	44
4.5.2 <i>Sønnene Hans og Fredrik</i>	46

4.6	Avslutning.....	48
5.	Dronning Christina	51
5.1	Den første tiden	51
5.2	Forholdet til kongen	52
5.3	Svenske forhold og beleiringen av Stockholm Slott	53
5.4	Frihet og separasjon.....	54
5.5	Avslutning.....	56
6.	Dronning Elisabeth	59
6.1	Ekteskapsforhandlinger - og forviklinger	59
6.2	Svenske forhold.....	63
6.3	Dronning Elisabeth som regent	64
6.4	Landflyktighet	65
6.5	Dronningens liv og rolle i landflyktighet.....	66
6.6	Avslutning.....	68
7.	Dronningrollen – en mulighet for maktutøvelse?.....	71
	Kilder	I
	Oppslagsverk.....	I
	Litteratur	I

1. Innledning

1.1 Tema

Det er få kilder fra middelalderen som omhandler sosiale roller og rolleforventninger som er bevart. Når det kommer til kilder som omhandler kvinners roller, og forventningene til disse, er utvalget enda magrere. De kildene som kan gi et overblikk over kvinnesynet, og forventningene knyttet til kvinner, i middelalderen er som regel normative, altså rettlede, og tar for seg kvinners dydsetikk. De fleste kildene spesifiserer ikke hvilken samfunnsgruppe de ble rettet mot, sett bort fra kjønn, men de var mest sannsynlig rettet mot kvinner av høy byrd, da det er dette samfunnsjiktet som oftest kommer frem i kildene. Selv om kildene er normative, og dermed ikke nødvendigvis sier noe om hvordan forholdene egentlig var, gir de oss likevel en mulighet til å danne et bilde av hvilke forventninger middelaldersamfunnet hadde til ulike kvinneroller, ved å beskrive hvilke dyder et kvinneideal burde oppfylle, i følge samtidens samfunnssyn. Rundt år 1300 utformet fransiskanermunken Durand av Champagne verket vi kjenner som «Dronningspeilet» til den franske dronningen, Johanna. Verket tar for seg en rekke dyder som ikke bare var relevant for henne som kvinne, men også som dronning.¹

Denne oppgaven vil drøfte middelalderdronningen, samfunnets oppfattelse av hvilke egenskaper hun burde oppfylle, og hvilke forventninger som var knyttet til henne og hvordan hun kunne bruke sin stilling til å utøve makt og innflytelse. Oppgaven kommer til å være begrenset til de fire nordiske unionsdronningene: Filippa (1394-1430), Dorothea (1430-1495), Christina (1461-1521) og Elisabeth (1501-1526).² Det kommer ikke til å bli gjort et spesifikt skille mellom indirekte og direkte makt i denne oppgaven, da det ofte er et flytende skille mellom disse begrepene. Begrepet makt vil jeg beskrive som en indikasjon på hvordan, og i hvilken grad, en person har mulighet til å ta beslutninger, gjennomføre beslutninger og påvirke andres beslutninger, og dermed også ha en innvirkning på handlinger og hendelser.

1.2 Tidligere forskning og historiografi

Å forske på dronninger i middelalderen er en krevende prosess. Det er et relativt begrenset kildegrunnlag som omtaler dem, og forskningen som er gjort om dem er som oftest skrevet av menn. Dette tvinger forskeren innen dette forskningsfeltet til å stille spørsmål ved både kildene og litteraturen, slik som man også må i andre forskningsfelt. Hvem skrev dette? Når ble dette skrevet? Er denne forskningen preget av stereotypiske holdninger og syn på

¹ Bjørn Bandlien, «Dronningspeilet», *Fortid : Historiestudentenes Tidsskrift, UiO 9, no. 4*, 2012

² Utvalget av disse dronningene vil bli begrunnet senere.

kvinner?³

Den ideelle dronning, som alle dronninger burde sikte mot, var jomfru Maria – selve himmeldronningen. Hun kan ses på som symbolet på kristendommens paradoks om at selvoppofrelse skulle lovprises. Himmeldronningen underkastet seg Guds vilje, og ble mor til Jesus Kristus. Dette ga henne en opphøyet posisjon, som fungerte som et ideal for dronninger. De skulle være kongens hustru, og senere kongens mor. Dette førte også til at hun ble en representant for kongens motstykke. Konger kunne være en kilde til både beundring og frykt, mens dronninger kunne representere godheten i kongemakten ved å yte velferd og beskyttelse til de svake. Dette kan gi inntrykk av at dronningrollen tok for seg oppgaver som har blitt sett på som mer tradisjonelt «kvinnearbeid», som igjen kan føre til en holdning om at disse oppgavene ikke holder historisk interesse.⁴ Hvordan påvirker dette inntrykket dronningers, og deres rolle, som forskningsfelt?

Man kan tilnærme seg dette spørsmålet på to måter. Hvis man tolker dronningrollen til å omfatte tradisjonelle kvinneoppgaver, og oppgaver knyttet til familien og husholdet, da vil betydningen av denne rollen bli sterkt redusert. På en annen side, hvis man studerer betydningen av familien og hvordan denne enheten var utgangspunktet for største delen av viktige beslutninger i middelalderen og middelaldersamfunnet, vil man få et helt annet inntrykk. Når dronningen, slik som andre kvinner, hadde en sentral rolle i familien ble de dermed, enten direkte eller indirekte, knyttet til samfunnet. Etter hvert som monarkiet utviklet seg til å bli mer dynastisk fokusert, ble kvinner – i form av prinsesser og dronninger – viktige figurer i opprettelsen og opprettholdelsen av den dynastiske legitimiteten konger trengte for sine arvinger.⁵

Det var ikke før på 1980-tallet at dronninger og dronningrollen ble et seriøst forskningsfelt. Før dette hadde det blitt skrevet biografier om enkelte dronninger, men disse ble som regel skrevet av høyt utdannede middelklasse-kvinner, og ble sjeldent lest av akademikere. Historie ble som regel skrevet av menn, og om menn, mens kvinner var mer eller mindre biologiske nødvendigheter som levde i bakgrunnen – bortsett fra når de ble for kjente til å ignorere, eller fungerte som moralske lærepenger.⁶

I den engelskspråklige-verden blir forskningsfeltet som tar for seg dronninger omtalt med begrepet «queenship». Jeg finner ingen norsk oversettelse for begrepet «queenship», og

³ Anne Duggan. "Introduction" I Anne Duggan (red.), *Queens and Queenship in Medieval Europe*, The Boydell Press, 2002: xv

⁴ Duggan 2002: xvi-xvii

⁵ Duggan 2002: xvii-xviii

⁶ Theresa Earenfight, *Queenship in Medieval Europe*, Palgrave, 2013: 1-3

velger derfor å oversette det med «dronningrolle» av mangel på andre ord. Begrepet «dronningrolle» vil jeg beskrive som de forventninger, normer, verdier og den status som ble knyttet til tittelen «dronning», og kvinnene som holdt dem, og hvordan dette påvirket dronningens handlingsrom. De tidlige studiene av dronninger lente seg på teori, metoder og kildeutvalg som feministisk forskningsteori og kvinnestudier hadde åpnet for fra 1960-tallet. Med sosialhistorien ble temaer som «familien» bragt frem i lyset, og dette ga også muligheter til å studere kvinner i alle samfunnslag. Det var likevel ikke før slutten av 1980-tallet og tidlig 1990-tall at dronningrollen fikk en fremtredende stilling innen historisk forskning.⁷

Denne forskningen gir grunnlag for å beskrive og bevise at den handlingsbaserte undertrykkningen av kvinner, som det patriarkalske middelaldersamfunnet praktiserte ovenfor kvinner ved å holde dem i bakgrunnen, ikke nødvendigvis gjorde dem maktesløse av den grunn. Dronningers, og kvinners generelt, handlingsrom ble begrenset av, blant annet, økonomi, sivilstand, alder og sosial status, ikke bare kjønn. På samme måte som deler av menns handlingsrom også ble begrenset av de samme faktorene. Når dronninger ble kronet og gitt en høyere og viktigere sosial rang, førte dette til at de havnet i en paradoksal posisjon; de ble en undertrykket overklasse. Dette vil si at de hadde høyere rang enn de fleste menn og kvinner, men var fremdeles underordnet kongen, som også var hennes ektemann og herre. De fleste dronninger fant likevel muligheten til å utøve makt som koner, mødre og seksuelle, religiøse og kulturelle aktører. Man skal heller ikke se bort i fra betydningen av en utvidet familie og nettverk som de aller fleste dronninger disponerte, men dette vil jeg gå nærmere inn på senere.⁸

Selv om samfunnet og monarkiet som styreform favoriserte menn, er ikke det synonymt med at dronningene ble utelukket fra dette herredømmet. Monarki har heller ikke vært synonymt med at en mann har sittet med all makten. De har alltid hatt støttespillere og rådgivere i en eller annen form, og dronningen kan ikke utelukkes som en av disse støttespillerne. Dronninger var dermed sterkt knyttet til kongen av lovmessige og politiske grunner, men også gjennom en felles dynastisk virksomhet som var en integrert del av kongerikets politiske, sosiale, lovmessige og økonomiske organisering.⁹

Denne tilknytningen til kongen kan illustreres med praktiseringen av dronningens mulighet til å gå til forbønn hos kongen. Forbønnen kunne brukes til å endre eller påvirke kongens beslutning. Dronningen kunne gå i forbønn for seg selv, men som regel var det til

⁷ Earenfight 2013: 5

⁸ Earenfight 2007: 5-6

⁹ Earenfight 2013: 9

fordel for andre. Dette ga også muligheter for kongen. Dronningens forbønn kunne gi han en mulighet til å endre en beslutning uten å tape ansikt, samtidig som det anerkjente den maskuline siden ved monarkiet. Det viste også hvordan kongen og dronningen var hverandres motstykker. Kongen var den dominerende, faderlige og fremtredende parten, mens dronningen var underdanig og medfølelse. Dermed underbygde det også forholdet mellom kongen og hans undersåtter, som også inkluderte dronningen og andre fremstående personer innenfor geistligheten og adelen. Undersåttene kunne gi kongen råd, men det var til slutt han som tok beslutningene. Dette viser hvordan dronningens rolle ble underbygget av hennes mannlige familiemedlemmer. Selv når en dronning fungerte som regent, var det på grunnlag av at hun hadde blitt tildelt denne makten av kongen, som kunne være hennes ektemann, sønn, far eller en annen mannlig slektning, som hans stedfortreder.¹⁰

1.2.1 Forskningen i Norden

Forskningsfeltet rundt dronningrollen er et felt som fremdeles er under utvikling, og befinner seg i ulike stadier i forskjellige områder. I Norden har det blitt gjort svært lite forskning på dronninger og deres rolle. Det er først siden begynnelsen av 2000-tallet at forskningsfeltet har fått noe særlig oppmerksomhet og gjennomslagskraft i Norden, og i Norge noe senere. Og det som er skrevet tar som regel for seg perioden fra vikingtid til høymiddelalder.

Henriette Mikkelsen Hoel fullførte sin masteroppgave om dronning Eufemia og hennes kulturelle og politiske rolle i 2012.¹¹ Samme år tok hun også del i Bjørn Bandliens prosjekt om den samme dronningen.¹² I dette prosjektet deltok også Steinar Imsen. I sin artikkel hevdet han at dronningstillingen, i motsetning til kongen, kun var en symbolsk stiling. Hun var kongens hustru og gemalinne, og mor til hans barn. Hennes rolle var dermed ikke politisk, i hvert fall ikke offisielt og heller ikke under ektemannens levetid. Han hevder at ved siden av rollen som mor, var det dronningens rolle ved det kongelige hoffet som var hennes viktigste arena.¹³

Bjørn Bandlien brakte også «dronningspeilet» frem i lyset i 2012. Dette har allerede blitt nevnt innledningsvis, men dette verket forsøkte å sette dronningens rolle inn i en politisk, kulturell, sosial og religiøs sammenheng, og hvordan dronningen best kunne kombinere rollene som et medlem av det høyeste samfunnsjiktet, som mor, en god kristen, og som

¹⁰ Earenfight 2013: 10-12

¹¹ Henriette Mikkelsen Hoel. «Eufemia – fyrstedatteren fra Rügen. En undersøkelse av Eufemias politiske og kulturelle rolle som norsk dronning 1299-1312». Masteroppgave i historie, Universitetet i Oslo, 2012

¹² Bjørn Bandlien (red). *Eufemia: Oslos middelalderdronning*, Oslo: Dreyer Forlag, 2012

¹³ Steinar Imsen, «Dronningrollen». I Bjørn Bandlien (red.), *Eufemia: Oslos middelalderdronning*, Oslo: Dreyer Forlag, 2012: 90-97

kvinne.¹⁴

Antologien *Dronningen i vikingtid og middelalder* ble utgitt i 2017, og selv om tidsperioden boken tar for seg er utenfor denne oppgavens, har kapittelet om dronningens historie vært av stor interesse. Forfatterne hevder at dronningen har hatt sine egne funksjoner, selv om rollen ble ervervet gjennom ekteskapet. Rollen har også endret seg i takt med at monarkiets rolle endret seg, på bakgrunn av sosiale, politiske, religiøse og sekulære prosesser.¹⁵

Svært lite av norsk historieforskning, innen temaer som politisk kultur, har studert dronningen. Man kan finne bøker og artikler som i detalj beskriver styret av riket, betydningen av politiske allianser og vennskap, nettverk og bruk av symboler, men kvinner blir sjeldent inkludert i disse verkene, selv om det finnes visse unntak.¹⁶ Dronning Margrete (1353- 1412) er et eksempel på et slikt unntak, men hun har blitt sett på som et særtilfelle innen norsk og nordisk historie.

Siden det sjeldent har blitt forsket på dronninger før nyere tid, har det ført til at denne oppgaven har benyttet seg av en rekke verk som tar for seg denne tidsperioden, men det varierer hvor mye vekt som har blitt lagt på den ulike litteraturen. Tradisjonelt har norsk historieskriving hatt fokus på den politiske og økonomiske utviklingen, og mye av litteraturen som er relevant for tidsperioden denne oppgaven tar for seg bærer preg av dette. Disse verkene kjennetegnes ved at de tar for seg en den allmenne historien i løpet av en periode. Flere av verkene til Lars Hamre har stått sentralt i denne oppgaven. *Norsk historie frå omlag år 1400: førelesningar*, *Norsk historie frå midten av 1400-åra til 1513*, samt *Norsk politisk historie 1513-1537* har vært svært viktige for å undersøke perioden fra omtrent 1400 til rundt 1530. Disse verkene har også blitt brukt til å studere hvilken rolle de utvalgte dronningene spilte i denne perioden. Det samme gjelder for C.F. Allens serie om *De tre nordiske Rigers Historie under Hans, Christiern den Anden, Frederik den Første, Gustav Vasa, Grevefeiden: 1497-1536*. I tillegg har jeg brukt bøker som *Norsk historie 1: 750-1537* og *Danmark-Norge 1380-1814, b. 1: Fællesskabet bliver til: 1380-1536* som referanser, men de har i større grad blitt benyttet under mitt eget forarbeid for å sette meg inn i tidsperioden.¹⁷

Selv om den tradisjonelle historieskrivingen først og fremst har vært opptatt av politisk og økonomisk historie, har man likevel litteratur som har plassert kvinner inn i denne

¹⁴ Bandlien 2012

¹⁵ Karoline Kjesrud og Nanna Løkka, «Dronningens historie». I Karoline Kjesrud og Nanna Løkka (red.), *Dronningen: i vikingtid og middelalder*, Oslo: Spartacus Forlag/Scandinavian Academic Press, 2017: 9-11

¹⁶ Kjesrud og Løkka 2017: 19-20

¹⁷ Ole Georg Moseng; Erik Opsahl; Gunnar I Pettersen; Erling Sandmo. *Norsk historie 1: 750-1537*. Universitetsforlaget, 2007 og : Esben Albrechtsen: *Danmark-Norge 1380-1814, b. 1: Fællesskabet bliver til: 1380-1536*, Oslo: Universitetsforlaget, 1997

historien, og lagt til sosiale og kulturelle trekk. Innen dette arbeidet har Ida Blom vært en sentral historiker. Selv om Blom ikke er middelalderhistoriker har hun i *Cappelens Kvinnehistorie* gitt blant annet et innblikk i hvordan dronninger har gått gjennom flere stadier med forventninger, oppgaver og status knyttet til deres rolle ettersom samfunnets struktur og normer har endret seg.

Det har likevel blitt gjort noe forskning på de utvalgte dronningene denne oppgaven tar for seg. Marie-Louise Flemberg ga ut en biografi om dronning Filippa i 2015. Flemberg har bakgrunn i kunsthistorie og denne bakgrunnen har ført til at hun kan ha fokusert på andre forhold enn det som er relevant for denne oppgaven. Mye av dette kan også forklares med at boken er en biografi som dermed går langt mer i dybden på dronningens liv. Likevel har biografien vært uvurderlig, da den har samlet informasjon om dronning Filippa fra hennes tidlige barndom i England og frem til hennes død. Dette har gjort mitt arbeid langt mer overkommelig.¹⁸

Den danske historikeren Mikkel Leth Jespersen ga ut en artikkel i 2006 som tar for seg dronning Christinas tidlige tid i Danmark, samt sentrale hendelser som påvirket henne som dronning. Jespersen trekker også frem det interessante forholdet mellom dronning Christina og kong Hans, og spesielt hvordan det påvirket hennes liv etter at de valgte å leve separate liv.¹⁹

1.3 Dronningrollen – en modell?

For å strukturere alle holdningene, oppfatningene og teoriene som den tidligere forskningen på dronninger har gitt grunnlag for, har jeg utarbeidet en modell som denne oppgaven vil ta utgangspunkt i for å drøfte dronningrollen. Modellen baserer seg på en idé om at det finnes en dronningrolle, og at denne tar utgangspunkt i at dronninger hadde et bestemt handlingsrom. Hva dette handlingsrommet gikk ut på kunne variere over tid, fra sted til sted, sedvane og skikk, og andre lignende faktorer. Visse faktorer kunne føre til at dronninger fikk et utvidet handlingsrom, hvor muligheten for å utøve makt og innflytelse også ble større.

En av faktorene som utvidet dronningens handlingsrom var *den politiske situasjonen* til riket. Et rike som preges av fred vil ha helt andre forventninger til dronningens rolle og oppgaver enn et rike som preges av krig og konflikt. For dronningene som denne oppgaven tar for seg ville de politiske forholdene under Kalmarunionen spille en viktig rolle for deres handlingsrom. Dette vil bli diskutert nærmere lenger ut i oppgaven.

¹⁸ Marie-Louise Flemberg, *Filippa: engelsk prinsessa och nordisk unionsdrottning*, Santérus Förlag, 2015

¹⁹ Mikkel Leth Jespersen: «Dronning Christine og kong Hans. Len, magt og fromhed i dansk senmiddelalder», *Historisk Tidsskrift* nr. 106:1, København 2006

En annen viktig faktor finner man i riket og samtidens *lover og lovverk*, samt *skikk og sedvane*. I Norge ble det vanligere at dronningene fikk administrere sine morgengavelen allerede mens kongen levde, fra og med dronning Blancas tid.²⁰ Denne endringen førte til at dronningene hadde mulighet til å sikre seg – ikke bare politiske og sosiale fordeler i samfunnet – men også en økonomisk. Dette kunne til tider være svært viktig både for dronningen selv og riket. Senere i oppgaven vil vi se hvordan noen av dronningene personlig investerte i kongenes kriger og felttog. Med dette kan man også se en annen viktig faktor, nemlig dronningens *økonomiske* ressurser, samt ferdighetene til å administrere dem.

Andre faktorer kan være vanskelige å slå fast og måle utstrekningen av, men likevel kunne de ha like stor betydning som de andre faktorene nevnt ovenfor. En av disse faktorene var dronningens rolle som *hustru*. Som hustru var hun ikke bare utgangspunktet for en familie, men også en viktig alliert av kongen. Hun kunne ta på seg oppdrag på hans vegne, og fungere som hans representant dersom det skulle være behov for kongens tilstedeværelse samtidig som andre hendelser gjorde dette umulig. Kanskje kunne hun også påvirke ektemannens beslutninger, og med det fremme sine egne verdier og interesser. På en annen side var også kongen viktig for å sikre dronningens posisjon i samfunnet. Dersom en dronning mistet kongens støtte, på en eller annen måte, ville dette sette henne i en ytterst vanskelig situasjon. Et eksempel på dette kan være da dronning Christina og kong Hans endte på motstående sider i en konflikt. Dette førte til at dronningen ble nødt til å danne andre *nettverk og allianser*, for å fremdeles kunne fremme sine egne interesser. Nettverk og allianser kunne også dannes på bakgrunn av flere årsaker enn dette.

En av de vanligste måtene å danne allianser på i middelalderen var ved å forsterke avtaler gjennom ekteskap. Dette er også et av kjennetegnene ved dronningene som denne oppgaven tar for seg; de var kvinner fra adelige og kongelige familier som giftet seg til dronningtittelen. Som unge kvinner i gifteklar alder var de en politisk ressurs for familien til å sikre seg allianser og andre viktige nettverk. Dronningens *familiebakgrunn* kunne likevel også ha en betydning for hennes fremtid og handlingsrom som dronning. En mektig familiebakgrunn kunne øke dronningens status og gjennomslagskraft. Å fornærme henne ville nærmest være som å fornærme hennes familie. Dette kunne gjøre det vanskeligere for fremtredende personer – inkludert kongen – å skyve dronningen til side.

Gjennom ekteskapet med kongen ville hun forhåpentligvis også få egne barn. Denne *morsrollen* kunne på mange måter være like viktig som hustrurollen. Slik som hun selv en

²⁰ Dette vil bli undersøkt nærmere lenger ut i oppgaven

gang hadde vært en brikke i et større spill og blitt giftet bort og inn i en annen fremtredende familie, kunne hun som mor gjøre det samme med sine egne barn. Dette ville føre til at hennes, samt kongen og rikets, nettverk og allianser ble utvidet, noe som igjen kunne styrke dronningens mulighet til å utøve makt og innflytelse. Hennes eldste sønn ville også, forhåpentligvis, overta tronen etter kongens død. Dette gjorde det mulig for dronningen å beholde makten og innflytelsen hun kunne ha hatt mens ektemannen levde, ved å påvirke sønnens beslutninger. Med dette kan det også være viktig å merke seg at den viktigste faktoren av alle ville være dronningens *personlige egenskaper*. Hun måtte være i stand til å utnytte de mulighetene hun fikk for at hennes handlingsrom skulle bli så mektig og innflytelsesrikt som mulig. I hvilken grad dronningrollen ble påvirket av disse faktorene ville selvfølgelig variere. Noen dronninger opplevde nok flere faktorer sterkere enn andre, og kan dermed ha hatt et helt annet handlingsrom. Videre i oppgaven skal vi se hvilke faktorer som kom til å spille en rolle for de fire, utvalgte, unionsdronningene denne oppgaven tar for seg, og i hvilken grad de kunne utøve makt og innflytelse i form av sine roller som politiske aktører, hustruer og mødre.

1.4 Oppgavens problemstillinger og struktur

Oppgaven tar for seg dronningers rolle i middelalderen, med fokus på hvilke forventninger som ble knyttet til dem og muligheter de hadde gjennom sine roller som politiske aktører, hustruer og mødre. Disse rollene går inn i hverandre, og dronninger vil merke seg mer innenfor forskjellige roller, til forskjellig grad. Alle vil ikke være sterke politiske aktører, noen forlater ektemennene sine og andre dør barnløse. Slik som modellen gir uttrykk for vil spørsmål som er knyttet til forholdet mellom rolleforventninger og hvordan disse rollene fungerte i praksis være sentralt i oppgaven. For å undersøke dette har jeg, som tidligere nevnt, valgt ut fire nordiske unionsdronninger – Filippa (1394-1430), Dorothea (1430-1495), Christina (1461-1521) og Elisabeth (1501-1526). Oppgaven blir dermed også begrenset til deres liv og virke, som tilsvarer en tidsperiode fra ca. 1400 til rundt 1530. Dette er en ambisiøs tidsavgrensning, men det er likevel visse hendelser som er mer relevante enn andre, og skal derfor være mulig å gjennomføre. Oppgavens overordnede problemstilling er: «På hvilke felt, og i hvor stort omfang kunne dronninger utøve makt og innflytelse i form av sine roller som politiske aktører, hustruer og mødre?» Hvilke oppgaver og funksjoner hadde dronningen? Hvordan endret disse oppgavene seg over tid? Dette spørsmål som er sentrale i studien. For å kunne se nærmere på utviklingen av dronningrollen, og hvordan den påvirket dem i senmiddelalderen vil kapittel 2 ta for seg temaer som har hatt en sterk påvirkning og

vesentlig betydning for denne utviklingen. Kapittelet er et bakgrunnskapittel og vil demonstrere utviklingen av dronningrollen, og faktorer som har påvirket den. Dette kapittelet tar derfor utgangspunkt i en hypotese, ikke en problemstilling. Hypotesen kapittel 2 tar utgangspunkt i er at dronningrollen utviklet seg i løpet av middelalderen, og rundt år 1400 fantes det en oppfattelse av hva denne rollen gikk ut på.

En periode på over hundre år er fremdeles en omfattende undersøkelse. De følgende kapitlene, etter bakgrunnskapittelet, tar derfor for seg hver av dronningene individuelt. Kapittel 3 tar for seg dronning Filippa, kapittel 4 dronning Dorothea, kapittel 5 dronning Christina, og kapittel 6 Elisabeth. I disse kapitlene vil vi se hvordan deres liv og virke som dronninger artet seg, og hvilke muligheter de faktisk hadde til å utøve makt og innflytelse ut fra den overordnede problemstillingen, på bakgrunn av tidligere forskning, dronningrollens utvikling og modellen for dronningrollen. Dette vil vise hvordan ulike hendelser og faktorer påvirket dem og deres muligheter for å utøve makt og innflytelse på forskjellige måter. Kapittel 7 er en sammenlignende konklusjon hvor gjennomgående likhetstrekk mellom dronningenes grunnlag for maktutøvelse og innflytelse vil bli satt opp mot hverandre. Forskjeller mellom dronningene vil også bli undersøkt, hvor bakgrunnen til ulikhetene vil være spesielt interessant.

1.5 Kilder og kildekritikk

Kildegrunlaget for nordisk middelalder er relativt begrenset, spesielt hvis man sammenligner med for eksempel det bevarte kildematerialet fra middelalderen i England. Når det gjelder kildegrunlaget til det som omtaler dronninger, blir det enda vanskeligere å danne et fullstendig bilde. Likevel finns de, selv om det noen kilder er mer relevante enn andre.

Denne oppgaven bygger for det meste på diplommateriale fra tidsperioden oppgaven er satt til. *Diplomatarium Norvegicum* (DN) Bind I-XXII har blitt gitt ut i en trykt utgave, men kan også finnes i en digitalisert utgave på nett.²¹ Selv om tilgangen er god er det likevel mye å forholde seg til, og det kan være vanskelig dersom man har liten erfaring fra denne typen kilder. Jeg har derfor brukt *Regesta Norvegica* (RN) som et redskap og hjelpemiddel til å bli kjent med kildematerialet.²²

RN er en kronologisk oversikt over diplomene som omhandler nordmenn og norske forhold. Dette er spesielt hjelpsomt i tilfeller hvor diplomene er skrevet på språk jeg har begrenset kunnskap om, slik som latin. Sammendraget kan dermed hjelpe meg til å forstå konteksten av innholdet, som er veldig gunstig for oversettelsesprosessen. Store deler av

²¹ *Diplomatarium Norvegicum*. Bind I-XXII. 1847-1992

²² *Regesta Norvegica*. Bind I-X. Oslo 1989-2015

oppgaven min ligger lenger frem i tid enn utgivelsene av RN. RN har kommet ut i Bind I-X som tilsvarer tidsperioden år 822-1430, mens denne oppgavens tidsbegrensning er rundt 1400-1530. Bind XI er for øyeblikket under arbeid.

Siden oppgaven tar for seg dronninger i unionsperioden har jeg også brukt danske og svenske diplommaterialer som kilder. Arbeidet med å digitalisere disse diplomene har ikke kommet like langt i Danmark og Sverige, som de har i Norge. Av det svenske og det danske, har det danske digitaliseringsprosjektet komme lengst. Danske diplomer fra slutten av 700-tallet og frem til midten av 1400-tallet kan finnes i Diplomatarium Danicum, som har en digital versjon man kan søke i. Store deler av kildene her har blitt oversatt til dansk, men dette er fremdeles et pågående prosjekt, som vil si at det fremdeles er en del av diplomene som ikke har blitt oversatt enda.

Det svenske diplomaterialet har blitt registrert i Svenskt Diplomatariums huvudkartotek (SDHK), og utførelsen av ligner på utførelsen av register da de oppgir tid og sted for da diplommet ble utformet, samt et sammendrag av hva det inneholder og hvor man kan finne den fulle kilden. På grunn av omfanget av oppgaven har jeg ikke hatt mulighet til å besøke deres kartotek, og har dermed kun hatt tilgang til deres nettversjon.

I tillegg har Norges gamle love. Anden række (NGL) vært relevant som kildemateriale til denne oppgaven.²³ Dette er en serie som består av forskjellige lover, kongebrev og forordninger. En del av innholdet i NGL har til tider overlappet med innholdet i DN, slik at visse diplomer er trykt begge steder, men ofte utfyller disse kildene hverandre.

²³ Norges Gamle Love. Anden række. Bind I-III. 1904-1981

2. Bakgrunn

For å kunne si noe om hvilke forventninger som har blitt knyttet til dronninger og deres roller som mødre, hustruer og politiske personer, og hvordan disse rollene ga grunnlag og muligheter for maktutøvelse er det fruktbart å gå nærmere inn på hvordan dette utviklet seg over tid. Denne utviklingen vil kunne si noe om hvordan forventninger, knyttet til dronninger, har endret seg over tid, og dermed også hvordan dette har hatt en innvirkning på dronningrollen. Dette kapittelet vil se nærmere på hvordan kvinnesynet i middelalderen la føringer for hvilke forventninger som ble lagt til kvinner. Den såkalte «dydsetikken» la føringer for et syn om at menn og kvinner hadde hver sin medfødte natur og egenskaper som gjorde dem mer tilbøyelige for visse dyder. Menn utviklet som regel dyder assosiert med dominans og autoritet, mens kvinner var mer måteholdne og underdanige. Et sted innenfor dette kvinnesynet skulle likevel dronninger stå frem som prominente personer, i et samfunn dominert av menn. Dette kapittelet tar utgangspunkt i en hypotese om at det fantes en oppfatning av en dronningrolle i middelalderen. Innenfor denne hypotesen vil også visse spørsmål merke seg som sentrale. Hvilke føringer la kvinnesynet på dronningers rolle? Hvilken status hadde dronninger, og hvordan endret denne seg? Hvilke oppgaver ble assosiert med dronninger, og hvordan utførte hun dem?

2.1 Dydsetikken

I følge István P. Bejczy var det en pågående diskusjon i middelalderen om dydsetikken, og hvordan denne forholdt seg til kjønn. Bejczy hevder at den aristoteliske filosofiens og den kristne teologiens syn på kvinners moral i middelalderen ikke var så like som man har gått utfra i tidligere forskning, men heller sto i konflikt med hverandre.²⁴

Aristoteles' dydsetikk ble preget av en kjønnsdelt lære. Dette kan man blant annet se i hans verk *Politikk*, hvor Aristoteles hevder at ledes dyd, altså alt fra politiske ledere til familiens overhode, står som overlegen til de som blir ledet, i den betydning av barn, slaver og kvinner.²⁵ Hvor utbredt kjennskapet til Aristoteles' filosofi var i middelalderen er vanskelig å si, men man kan nok hevde at den sannsynligvis ikke var allment kjent. Slik som med andre diskurser i middelalderen var nok de som hadde kjennskap til Aristoteles begrenset til en privilegert gruppe som hadde ressursene til utdanning. Selv om denne kunnskapen nok var begrenset til en elite, viser det likevel at det fantes en interesse og diskusjon rundt temaer som kjønnsroller i middelalderen.

²⁴ István P. Bejczy. . "Does Virtue Recognise Gender? Christine de Pizan's *City of Ladies* in the Light of Scholastic Debate". I Karen Green og Constant J. Mews (red.), *Virtue Ethics for Women 1250–1500*. New York: Springer, 2011: 1

²⁵ Bejczy 2011: 2

Kristendommens teologi tar et annet standpunkt. Her blir dyden sett på som en gave fra Gud, som alle troende har lik rett til, og til sist vil lede veien til frelsen. Dette synet skiller dermed mer mellom de rettroende kristne og ikke-troende, enn det gjør mellom menn og kvinner. Dette betyr likevel ikke at den kristne tradisjonen regner begge kjønn for å være likestilte i alle former. En av de mest innflytelsesrike kirkefedrene, Augustin, forklarte dette synet ganske godt da han hevdet at mannen var skapt i Guds bilde, mens kvinnen ble skapt i Guds «likhet». Videre hevdet Augustin at kjønnes åndelige gjenfødelse i himmelen var på et likestilt, spirituelt nivå. Frelsen er lik for begge kjønn, og dyden finnes kun i frelsen. Videre kan man argumentere for at de fire kardinaldydene kunne overholdes av begge kjønn. De fire kardinaldydene er visdom, rettferdighet, måtehold og mot, og man ser at disse dydene blir forbundet med Jomfru Maria utover 1000-tallet, samt andre kvinnelige helgener.²⁶

Rundt 1100-tallet ble oppfattelsen av moral, som en mer sekulær verdi som mennesket kunne erverve, mer akseptert i samfunnet. Dette førte også til at visse dyder ble sett på som mer verdifulle enn andre, spesielt når det kom til politiske og sosiale saker. Diskusjonen om at dydene var overførbare til begge kjønn forble splittet. Store deler av diskusjonene var preget av at dydenes betydning kunne tolkes på forskjellige måter. Dyden heltomot kunne, blant annet, tolkes til å bety mot i en militær sammenheng, og var dermed en maskulin dyd. På en annen side ble dyden måtehold sett på som viktigere for ungdom og kvinner, da de visst nok var mer tilbøyelige til sensuell nytelse. En stor del av disse holdningene var preget av Aristoteles' bemerkninger. Han hevdet dydene kvinnene rådde over var, både annerledes, og underlegne menns. Kvinner hadde en svakere, mental konstitusjon og ble dermed lettere påvirket av følelser. Fornuftighet var dermed ikke konstant til stede hos kvinner, noe som antyder at kvinner ikke kunne utvikle dyden visdom. Når det kommer til dydene som rettferdighet, måtehold og mot hevder Aristoteles at kvinner besitter dem, men kun for at de skal kunne utføre sine underdanige oppgaver. I tillegg burde kvinner utvikle visse spesifikke dyder for å sikre deres oppgaver som underdanige, slik som taushet. Menns besittelse av disse dydene hadde en langt mer nyttig oppgave, da de gjorde det mulig for dem å utføre sine oppgaver som ledere.²⁷

Aristoteles' filosofi førte til at erkebiskop Giles av Roma (1247-1316) tok opp spørsmålet om kvinnelig moral i sin politiske avhandling *De regimine principum*. Han fokuserer mer på hvilke moralske kvaliteter og mangler som er særegne for kvinner. Etter hans syn er kvinner mer tilbøyelige for en rekke dyder, som beskjenhet, ærbødighet og

²⁶ Bejczy 2011: 2-5

²⁷ Bejczy 2011: 5-8

medfølelse, som et resultat av deres svake hjerter. Dette er en svakhet som også gjør dem uhemmede, pratsomme og ustabile, og ektefellene må derfor lære dem de motsatte dydene; nemlig måtehold, stillhet og stabilitet. Ved å lære disse dydene ville kvinner ære sine ektemenn ved stillhet og garanterer for deres kjærlighet, mens stabiliteten vil sikre dem ektemannens tillit.²⁸ Med dette kan man argumentere for at Giles av Romas syn på kvinner og moral, i stor grad samsvarer med Aristoteles’.

På 1400-tallet kan man dermed si at to motstridende syn på kvinner, og deres evne til å besitte moral og dyd, eksisterte side ved side. Religiøse og teologiske standpunkt hevdet at, selv om kvinnen nok var underordnet mannen, var dyd og moral noe som hørte sjelen til og den var likeverdig for alle rettroende. På den andre siden hadde man de aristoteliskinspirerte standpunktene hvor man hevdet, med noen få unntak, at kvinner ikke kunne utvikle dydene på samme måte, eller i den samme grad, som menn.²⁹ Dette kvinnesynet kan dermed ha gitt utslag i dronningers muligheter til å utøve makt og innflytelse, da dette synet legger kvinners underdanighet og svakhet til grunn.

2.2 Dronningspeilet

Et verk som knyttet dydsetikken opp mot kjønn og forsøkte å forme et «dronningideal» er *Speculum dominarum*, eller *Dronningspeilet*, som fransiskanermunken Durand av Champagne tilegnet Johanna av Frankrike, den franske dronningen fra 1285 til 1305. I løpet av 1200-tallet hadde det blitt skrevet flere fyrstespeil, det vil si litterære verk som skulle instruere konger i en rekke dyder for å veilede dem til å være dyktige konger, men det er Durand av Champagne som presenterer det første kjente speilet for dronninger rundt år 1300. Ordet *Speculum* betyr speil, men i denne sammenhengen refererer det ikke til et fysisk speil hvor man kan reflektere utseende. Det handler om at man skal speile sin egen sjel og gjennom litteraturen kunne man lære hvordan man burde være, oppføre seg og korrigere seg selv deretter. Denne typen litteratur, det vi gjerne kaller speillitteratur, ble derfor veldig populær i løpet av middelalderen og det ble skrevet *speil* for en rekke samfunnsgrupper, ikke bare fyrster og dronninger.³⁰

Rina Lahav hevder at «Dronningspeilet» i både struktur og tema har mange likhetstrekk med fyrstespeil som ble skrevet av, blant annet, Giles av Roma og Thomas Aquinas.³¹ Forskjellen er likevel at dette verket er spesifikt rettet mot en kvinne, noe som gjør «Dronningspeilet» til en viktig kilde for studiet av middelalderens kvinnesyn og

²⁸ Bejczy 2011: 8-9

²⁹ Bejczy 2011: 10

³⁰ Bandlien 2012: 14-15

³¹ Rina Lahav. "A Mirror of Queenship: The *Speculum dominarum* and the Demands of Justice". I Karen Green og Constant J. Mews (red.) *Virtue Ethics for Women 1250–1500*. New York: Springer, 2011: 31

rolleforventningene knyttet til kvinner.

Det er likevel verd å spørre hvor nyskapende og originalt «Dronningspeilet» egentlig var. Middelalderens behandling av fenomener som eierskap av tekst og forfatterskap var ganske annerledes enn vår egen. Mange verk ble basert på tidligere konsepter, og i noen tilfeller inneholder de nærmest identiske deler.³² Mye kan tyde på at «Dronningspeilet» kan være basert på tidligere verk innen speillitteraturen, for eksempel *Speculum morale*, som igjen er basert på andre verk. Det er likevel noe uenighet rundt dette. Constant J. Mews hevder at «Dronningspeilet» i stor grad baseres på *Speculum morale*³³, mens Tomas Zahora hevder det motsatte; at *Speculum morale* i stor grad er basert på «Dronningspeilet».³⁴

Uansett hvilket standpunkt man tar, er virkningen det samme; at «Dronningspeilet» gir et bilde av hvilke forventninger man hadde til dronninger i denne perioden, og dermed også hva dronningrollen kunne innebære.

«Dronningspeilet» er bygd opp i tre deler. Den første delen handler om dronningens stilling i samfunnet. Dronninger sto i et spesielt sjikt i samfunnet. De ble født og giftet inn det høyeste sjiktet, men samtidig var de kvinner, som ville si at de måtte underkaste seg. Durand forholdt seg i samsvar med denne oppfattelsen. Han mener at kvinner, både fysisk og åndelig, er svakere enn menn og at dette er noe dronningen må overvinne dersom hun skulle være en god dronning. Men den unike posisjonen hun besitter vil si at hun har mulighet til å utøve makt, men at en forutsetning for dette er at hun må være rettferdig og sjenerøs. Hun skal beskytte folket mot urettferdighet, være gavmild mot fattige, klostre og hospitaler, og på denne måten vil hun gi folket håp. Hun skal også være ydmyk, kysk og høvisk. Videre i andre del beskriver Durand hvordan utdanning også er viktig for dronningen, ikke bare kongen. Han vil at dronningen skal lese Bibelen og andre skrifter av kirkefedrene. Han forventet at dronningen kunne latin, og at hun også skulle lære barna språket. Men viktigst av alt var at dronningen gjennom studier skulle lære de viktige dydene som en dronning burde besitte. Den tredje, og siste delen, tar for seg dronningens ferd til frelsen.³⁵

Durand forklarer disse stegene ved å beskrive dronningens stilling, oppgaver og plikt med en metafor for «hus». Mye tyder på at han har hentet denne metaforen fra Salomos Ordspråk 14:1, som lyder: «Den vise kvinnen bygger sitt hus, den dumme river det ned med

³² Tomas Zahora, "Amending Aquinas: textual bricolage of the *Speculum dominarum* as an authorial strategy in the compilation *Speculum morale*", *Cahiers de recherches médiévales et humanistes*, 24, 2012: 505-507

³³ "The *Speculum dominarum* (*Miroir des dames*) and Transformations of the Literature of Instruction for Women in the Early Fourteenth Century". I Karen Green og Constant J. Mews (red.), *Virtue Ethics for Women 1250–1500*. New York: Springer, 2011

³⁴ Zahora 2012

³⁵ Bandlien 2012: 17-18

egne hender». Han beskriver fire forskjellige hus, og deres anvendelse. Det første «huset» er dronningens ytre hus. Hun er omgitt av rikdom og praktfulle omgivelser, som skal speile hennes posisjon i samfunnet. Videre har dronningen et indre hus, hvor hennes samvittighet holder til. Durand oppfordrer henne til å ta vare på, og «dekorere» denne delen med like mye omsorg som hun ville med et av sine palasser. Til sist kommer husene som tar for seg dronningens spirituelle tilværelse. Disse husene vil være det underlegne, som tilsvarer helvete, og det overlegne, som i denne betydningen er en metafor på himmelen. Disse husene er ment til å fungere som et organisert system for de forskjellige sidene ved dronningrollen. Man kan argumentere for at husene også er organisert i et hieratisk system, hvor man beveger seg fra de ytre omgivelsene til de indre moral og veien til frelse.³⁶

Mye tyder på at Durand mente det var viktig å få fram at kvinner kunne, dersom de gikk ut av sin vanlige svake natur, bistå kongen i hans gjerning. For selv om kongen gjorde alt riktig, så kunne han ikke være tilstede overalt. Det er likevel verd å merke seg at mye tyder på at Durand hadde sin egen politiske agenda ved å bistå dronningen så nært som han gjorde. Johanna av Frankrike fremsto som en beskytter av fransiskanerordenen, mens kongen, Filip 4. favoriserte dominikanerordenen. Det er mulig at Durand så for seg at dersom dronningens posisjon ble styrket, ville også fransiskanerordenen tjene på det gjennom hennes støtte og beskyttelse. Det vil derimot ikke si at Durands dronningspeil ikke gir uttrykk for hvordan dronningrollen kunne oppfattes og utøves i middelalderen.³⁷

I denne oppgaven har «Dronningspeilet» vært et hjelpemiddel til å undersøke utviklingen av dronningrollen. Oppgavens modell for dronningrollen er også inspirert av «Dronningspeilet».³⁸ Det er verdt å legge merke til hvordan forventningene til dronningen hadde sterke likhetstrekk med dydsetikken som vi så tydeligere. Hennes rolle i samfunnet var underordnet mannen, og hun måtte opptre med ydmykhet og verdighet. Likevel kan man også se at Durand nærmest forventet at dronningen ville ha mulighet til å utøve makt, innen et rimelig handlingsrom. Hun skulle være utdannet, kunne lese og skrive, ha visse kvaliteter som kyskheter, fromhet, rettferdighet og være et godt, kristent menneske. Gjennom disse egenskapene ville hun ha et handlingsrom for makt og innflytelse. Dette handlingsrommet ville ikke nødvendigvis komme like tydelig frem, slik som kongens ville, men ved å knytte kontakter og knytte visse mektige personer nært til seg kunne hun kanskje ha større påvirkningskraft enn man tidligere har tenkt.

³⁶ Lahav 2011: 33-34

³⁷ Bandlien 2012: 18-19

³⁸ Se oppgavens modell for dronningrollen i kapittel 1

2.3 Utvikling av dronningens ansvarsområder

I tiden før rundt 1050 var det offentlige og private «riket» vanskelig å skille fra hverandre. Det vi kan kalle en «administrasjon» i denne perioden, i form av forskjellige hoffombudsmenn, viser hvordan forholdet mellom kongen og hans families hushold var knyttet sterkt sammen med staten. Dronningen hadde derfor en viktig rolle innenfor dette. Hun kunne for eksempel få ansvaret for det kongelige skattkammeret, slik som dronningen til den frankiske kongen, Karl den skallede, fikk da kongen selv var for opptatt til å tynges av slike «bagateller».³⁹

I det øverste politiske sjiktet ble kvinners makt demonstrert ved symbolske handlinger. Fra og med 800-900-tallet var det oftere praktisert at også dronninger ble kronet, ikke bare konger, og denne tradisjonen spredte seg ut over hele Europa. I Frankrike var dronningen, frem til midten av 1100-tallet, regnet som en medregent og var ofte på reise sammen med kongen. Deres personlige tilstedeværelse ble regnet som det selve administrative maktsentrumet. Diskusjonen rundt viktige saker ble ofte tatt opp innen selve familiekreten, og dronningen kunne dermed bidra som besepler og vitne til viktige dokumenter. I andre tilfeller kunne dronningen selv ta på seg den offentlige rollen sende ut brev på egenhånd.

Utover 1100- og 1200-tallet tok dette derimot en ny vending. En sterkere form for sentraladministrasjon vokste frem. Kongen ble dermed sett på som overhodet, ikke bare for sin egen familie, men også for riket. Man kan dermed argumentere for at dronningrollen måtte vike til side på bekostning av byråkratiet. Dronningen kunne fremdeles utøve sin innflytelse ovenfor kongen, selv om hun ikke nødvendigvis kunne delta i «regjeringen». Dette gjorde det også mulig for en dronning å beholde sin maktposisjon selv om hun ikke deltok aktivt i politikken, samtidig som muligheten til å delta i bakgrunnen gjorde at dronningen fremdeles var en person å regne med.⁴⁰ Historikere antok likevel at dronningene ikke tok del i denne sentralmakten, og vi vet derfor langt mindre om høymiddelalderdronningen enn dronningene fra tidligere perioder. Likevel, når nye generasjoner av historikere har sett nærmere på temaet i samtidskilder, ser man at dronningene likevel hadde en vesentlig rolle.

Kirken var også oppmerksom på dronningens rolle, og tok derfor del i oppgaven med å forme et «dronningideal». Fra kirkens side kan man se dette i ritualene rundt kroningen og hvordan de dermed forsøkte å bli mer involvert i politikken, men også hvordan dronninger ble sammenlignet med himmeldronningen – Jomfru Maria. Slik som Jomfru Maria var himmelens dronning, skulle de verdslige dronningene forsøke å leve etter det samme idealet

³⁹ Lois Huneycutt, "Medieval Queenship", *History Today* Vol. 39 no.6, 1989: 16

⁴⁰ Ida Blom, *Cappelens Kvinnehistorie*. Vol. 1. Oslo: Cappelen, 1992: 357-359

på jorden. Men man kan se at «dronningidealet» som modell var noe det verdslige samfunnet også ville ta del i å utforme, som oftest i form av poesi og andre verk.⁴¹ Hoffkulturen rundt *amour courtois*, og hvordan dette plasserte kvinner som en aktiv del av samfunnet, er det eksempel på dette.

I Norden kunne dronningene spille en aktiv rolle, også i det politiske livet. Dronning Blanche, gift med Magnus Eriksson, hadde en aktiv rolle og regjerte sammen med sin mann. Sammen inngikk de avtaler med andre fyrster, skjenket donasjoner og ga landsvistbrev, altså frihetsbrev til personer som hadde begått mord. Hun inngikk også lån med Kurien på vegne av kongen, og sammen la kongeparet grunnmuren for Vadstenas Birgittinerorden i 1346 og 1347.⁴²

Dronning Blanche fikk blant annet Tønsberghus og Tønsberg fehirdsle i morgengave, men i 1353 skiftet hun og kongen. I stedet skulle hun ha Båhus og Marstrand, med hele Elvesysla bortsett fra Orust, samt hele Ranrike, Vetteherad og Borgarsysla.⁴³ Drottseten Orm Øysteinsson forvaltet kong Magnus' riksdel frem til 1358, da han ble fengslet og senere henrettet. Fra og med 1358 var det dronning Blanche som administrerte kong Magnus del av Norge som hans personlige representant.⁴⁴

Dronning Blanches administrasjon av egne landområder markerer en endring i norsk sedvane. Tidligere hadde områdene dronningene ble overrakt i morgengave vært ment som en form for sikkerhet for dronningen, og som en tiltenkt enkepensjon dersom hun skulle overleve kongen. Under dronning Blanche fikk disse områdene en langt viktigere betydning enn områdenes verdi i seg selv. Dronningene fikk mulighet til å administrere områdene sine på egenhånd, mens kongen fremdeles levde, og nærmest uavhengig av han. Disse landområdene kunne også være viktige ledd for å sikre dronningenes dynastiske forhold, og på den måten også være et maktmiddel for kongen.⁴⁵ For dronningene som denne oppgaven vil ta for seg ble deres morgengaver viktige for deres mulighet til å utøve makt og innflytelse.

2.4 Ekteskapstradisjon

I løpet av høymiddelalderen ble en rekke ekteskapsskikker fra kristne, romerske og germanske samfunn forent. Spesielt reformen av pavekirken på 1000-tallet, som førte til at kirken fremsto som mer samlet under paven, førte til at kirken fikk større mulighet til å gripe

⁴¹ Huneycutt 1989: 16-17

⁴² Steinar Imsen. "Late medieval Scandinavian Queenship". I Anne Duggan (red.), *Queens and Queenship in Medieval Europe*. The Boydell Press, 2002: 61

⁴³ RN VI 208

⁴⁴ Imsen 2002: 62 og Moseng et al. 2007: 318-325

⁴⁵ Imsen 2002: 65-67

inn i samfunnets verdslige forhold, og dermed kunne kirkens syn og oppfattelse av ekteskapet slå igjennom. Ekteskapet utviklet seg dermed til å bli et av kirkens sakramenter. Ekteskapets viktigste hensikt var, etter kirkens syn, å få barn. Alle seksuelle forhold som ikke tok utgangspunkt i denne hensikten, ble sett på som en synd. Man slo dermed hardt ned på alt fra utenomekteskapelige forhold, til prevensjon, abort og barnedrap, samt skilsmisser.

Før et ekteskap kunne inngås var det en del formaliteter som måtte etterkommes. Før forlovelsen kunne inngås var det vanlig at bruden og brudgommens familie ble enige om de økonomiske forutsetningene. Det var forventet at bruden brakte med seg en medgift, som representerte hennes del av familiearven, og besto ofte av både land og pengeverdier. Et eksempel på dette kan være at dronning Elisabeth fikk en medgift på 250 000 rhinske gylden da hun skulle gifte seg med Kristian 2. Brudgommen skulle på sin side skjenke en morgengave til bruden, som gav henne rettigheter til hans land og skulle sikre henne økonomisk dersom hun endte opp som enke.⁴⁶

Når dette var etablert kunne man ha en forlovelsesseremoni, ofte foran vitner. Denne seremonien kunne betraktes som bindende, men i flere tilfeller ble den ikke det. I aristokratiske kretser var det vanlige at en slik seremoni ble avholdt i ung alder, lenge før partene faktisk kunne gifte seg. Det var ikke alle dager i den kristne kalenderen som tillot bryllup, men på bryllupsdagen møttes brud og brudgom foran kirkedøren hvor brudgommen ga en ring til bruden, som et symbol og bekreftelse på avtalen de hadde og var i ferd med å inngå, og han satte den på hennes finger. Løfter ble utvekslet før paret kunne gå inn i selve kirken hvor bønn og messe ble holdt, fulgt av Sanctus. Paret knelte så under et klede og ekteskapet ble velsignet.⁴⁷ Man ser også tilfeller hvor brudeparet faktisk ikke er tilstede. Blant annet ble Isabella viet til kong Kristian med Mogens Gøye som stedfortreder.

Etter bryllupseremonien fulgte festen, og dette kunne faktisk regnes som en obligatorisk del, alt ettersom hvilken sosial status paret tilhørte og hva som var den lokale skikken. Festen kunne også være veldig kostbar og man har sett i noen tilfeller at festen kunne koste brudens far omtrent like mye som medgiften var verd. Hvis paret derimot var fattig hadde man i stedet noe man kalte et «brudeøl», hvor familie, venner og bekjente kunne komme og gjerne gi en gave for å hjelpe brudeparet med å etablere et hjem. Til sist ble både brudekammeret og brudesengen velsignet av en prest.⁴⁸

Kirkens vektlegging av ekteskapet fikk stor gjennomslagskraft i samfunnet mye på

⁴⁶ Henrietta Leyser, *Medieval Women: A Social History of Women in England 450-1500*. London: Phoenix Press, 2001: 107

⁴⁷ Leyser 2001: 108-109

⁴⁸ Leyser 2001: 109

grunn av aristokratiets overgang til prinsippet om primogenitur. Som oftest ville dette si at den eldste sønnen arvet alt, eller det meste, mens de yngre familiemedlemmer mer eller mindre måtte klare seg selv. Det ble dermed viktig at den eldste sønnen giftet seg for å føre familien videre. Yngre brødre kunne derimot finne støtte og allianse hos en eventuell svigerfamilie, som gjorde at ekteskapet ble viktig for også dem. Dersom en yngre bror fornærmet sin hustru ved å foretrekke en annen kvinne, kunne dette føre til at han mistet svigerfamiliens støtte og godvilje.⁴⁹

Et system som primogenitur førte til at mye makt og ressurser ble samlet hos en mindre gruppe. Det ble dermed også viktigere for denne gruppen å knytte bånd til andre ressurssterke og mektige personer. Ekteskap var en god mulighet til dette og det å finne riktig partner, som hadde like høy eller høyere status som en selv var veldig viktig, også for konger. Fyrsteekteskap var dermed er meget viktig del av den internasjonale politikken. Ekteskapet kunne fungere som et viktig ledd i å sikre avtaler mellom dynastier riker, men også som en mulighet til å sikre seg landområder uten krigføring. Et av de beste eksemplene på et fyrstehus som førte denne politikken var Habsburgerne, som utviklet seg til å bli det dominerende fyrstehuset i Europa som et resultat av dette på 1500-tallet.⁵⁰

Tidligere hadde man sett tilfeller hvor konger hadde giftet seg med kvinner fra den øvrige befolkningen, og i noen tilfeller til og med slaver, men denne tiden var over. Kvinner av høy byrd ble dermed sett på som et godt parti både av politiske, kulturelle, sosiale og økonomiske årsaker. Gjennom ekteskap kunne man søke allianser og forbindelser med andre mektige familier for å sikre fred i riket. Når rikets dynasti hadde sikret seg en relativt trygg posisjon, kunne man danne forbindelser med mektige familier i andre riker, gjennom ekteskap.

I år 1200 giftet den spanske prinsessen Blanca av Castilla seg med Ludvig, den franske kongssønnen. Han ble kronet i 1223, og tok navnet Ludvig 8., men døde kun tre år senere. Arvtageren var den 12 år gamle Ludvig 9. De siste tiårene før dette hadde kongemakten lagt størstedelen av landet under sin kontroll. Kongemakten hadde dermed sikret seg mye makt og store ressurser, men også mange fiender form av stormenn. Blanca tok dermed affære og fikk sønnen kronet i løpet av kort tid, før opprørerne fikk samlet seg. Hun regjerte på vegne av sønnen, og da han kunne ta over styret i 1234 var riket i en periode med ro og orden, etter at Blanca hadde slått ned en rekke opprør med en blanding av diplomati og dyktighet. Selv etter at sønnen overtok hadde hun sterk innflytelse og fungerte som regent da

⁴⁹ Blom 1992: 344-346

⁵⁰ Lars Hamre, *Norsk politisk historie 1513-1537*. Oslo : Samlaget, 1998: 101

kongen dro på korstog i 1248 og frem til sin død i 1252.⁵¹

Giftede kvinner av høyere byrd hadde få oppgaver som ble forventet av dem, men det ble forventet at de fødte barn. Blanca hørte til den gruppen som fikk mange barn, og levde et relativt langt liv selv. Barnefødsel var ekstremt risikabelt, uavhengig av økonomisk og sosial rang. Det kunne oppstå dødelige komplikasjoner under fødselen, og selv om både mor og barn overlevde fantes det ingen garanti for at barnet ville leve opp til voksenalder. Blanca fikk 12 barn, hvorav fem nådde voksenalder. Det virker som om Blanca hadde et uvanlig nær følelsesmessig forhold til sønnen som ble konge, som kan være et resultat av en sterkt religiøs oppdragelse. Det hevdes at dette sterke båndet mellom mor og sønn skal ha hatt en negativ påvirkning på kongens ekteskap. Blanca hadde visstnok et veldig dårlig forhold til svigerdatteren, Margareta av Provence. Det sies at hun mislikte sterkt at kongeparet tilbragte tid sammen på dagtid. Kongen og dronningen foretrakk derfor å tilbringe tid på slottet Pontoise, hvor det var vindeltrapper mellom rommene deres. Det hevdes at dersom vaktene så at Blanca var på vei mot et av rommene, banket de på døren slik at ekteparet kunne skille lag og gå hvert til sitt.⁵²

Forholdet mellom kongen og moren blir sett på som et unntak i deres egen samtid. I kunstens fremstilling av Jomfru Maria i morsrollen ser man hvordan forholdet mellom mor og barn ble vektlagt i høymiddelalderen, og kanskje særlig i senmiddelalderen. Kvinner fra en høyere elite hadde som regel ikke så mye å gjøre med sine barn. Det var vanlig å sette barn bort til en amme, og å amme barnet sitt selv ble sett på som upassende. Barn knyttet seg ofte sterkere til ammene enn til sine egne foreldre. Ellers var det vanlig at tjenestefolk bidro i barnas oppdragelse, eller at barna ble sendt bort for å oppfostres et annet sted. Jenter kunne ofte sendes bort til klostre eller vokse opp hos familien til sine kommende ektemenn. I noen tilfeller ser man at mødre fikk nærere forhold til sønnene når de hadde nådd voksenalder. Gjennom dette forholdet var det mulig for kvinner å utøve makt og sikre seg innflytelse, slik som vi ser Blanca gjorde.⁵³

For menn fra aristokratiet var hovedoppgaven, og selve eksistensgrunnlaget, å være krigere. Gutter ble derfor oppdratt og opplært til dette helt fra barndommen av. Senere i livet ble det også arrangert turneringer og andre arrangementer for å simulere kamp, og for å gi menn en mulighet til å vinne ære og prestisje. Dette var også oppgaven som mer eller mindre skilte aristokratiet fra den øvrige befolkningen. For kvinner av aristokratiet var situasjonen

⁵¹ Blom 1992:350-352

⁵² Blom 1992: 352, 356

⁵³ Blom 1992: 352, 356

ganske annerledes. For dem fantes det ikke noen bestemte arbeidsoppgaver som ga dem et «yrke» og eksistensgrunnlag. Det vanlige kvinnearbeidet besto som regel av brodering og veving, men kvinner fra det høyere sjiktet lagde ikke klær og bruksgjenstander til familien, som andre kvinner ville ha gjort. De arbeidet isteden med forskjellige former for pyntegjenstander. Ellers var det ikke så mange «offisielle» oppgaver en kvinne fra aristokratiet kunne bruke tiden på, bortsett fra å oppfylle rollen som mor, eller forberede seg på den. Dette førte til at aristokratiet hadde tid hvor de ikke trengte å arbeide.

Fra den øvrige befolkningens ståsted ble dette brukt som en nedsettende karakteristikk, at aristokratiet gikk i lediggang og dermed var bortkastede og unyttige. Aristokratiet ville si det samme om seg selv, bortsett fra at de så på lediggang som noe positivt. De trengte ikke å arbeide, derfor brukte de heller tiden på å betale dyrt for å kunne more seg med trening for krig i form av jakt, samt fester, klær, spill og mye annet. Likevel var ikke livene deres så enkle som de kan fremstå. Mye av aristokratiets tid gikk også med på det vi kan kalle administrative oppgaver. En viktig aristokratisk familie hadde som oftest en rekke slott, eiendommer og områder som de måtte bevege seg mellom og drive. De kunne ha mange tjenere, bønder og håndverkere som arbeidet både med og for dem. Det er kontrollen, eller ansvaret, for alle disse menneskene som la grunnlaget for den høye statusen og livskvaliteten de levde av. Alt dette måtte den aristokratiske familien organisere og styre. Mannen hadde som regel høyere status enn fruen, men i flere tilfeller hadde mann og frue hvert sitt hushold som de selv hadde ansvar for. På denne måten kunne kvinner opptre i offentligheten som aktører, ved å inngå i transaksjoner i handel, rettsaker og testamenter.⁵⁴

2.5 Kalmarunionens politiske betydning og kontekst

Det er ikke denne oppgavens ambisjon å gjennomgå Kalmarunionens historie. Det viktigste for oppgaven vil være hvordan den politiske situasjonen i Norden påvirket de utvalgte dronningenes rolle. Jeg vil derfor gi en liten oversikt over det politiske landskapet i Norden i senmiddelalderen, for å få frem hvilke politiske forhold de utvalgte dronningene måtte ta stilling til under deres tid som dronninger.⁵⁵

Som følge av en dynastisk politikk, ført av Nordens aristokrati og kongehus, ble Norge, Sverige og Danmark samlet under et kongefelleskap som er kjent under navnet Kalmarunionen. Dronning Margrete har blitt sett på som skaperen av denne unionen da hun forhandlet frem avtaler med riksrådene i de tre rikene slik at hun kunne ta over som riksstyrer,

⁵⁴ Blom 1992: 364-369

⁵⁵ For en grundigere gjennomgang av Kalmarunionen se: Albrechtsen 1997

og velge den nye kongen, etter sønnens død i 1387.⁵⁶

Dronning Margrethe tok til seg sin søsters barnebarn; en gutt som opprinnelighet Bogislav, men fikk navnet Erik, og hans søster Katharina.⁵⁷

I løpet av året 1396 hadde Erik av Pommern blitt formelt utvalgt til konge av Norge, Danmark og Sverige, i en alder av 14-15 år. Juni 1397 ble han kronet og under en måned senere ble Kalmarunionen, en union mellom Norge, Sverige og Danmark, et faktum. Unionen var basert på felles konge og en forsvarsallianse. Kong Erik ble erklært fullmyndig ved et nytt riksrådsmøte i Helsingborg i 1401, og kort tid etter ble ekteskapaforhandlinger for både kongen og hans søster, Katarina, gjort i stand. Forhandlingene dreide seg om et dobbeltekteskap mellom dronning Margretes barn, og to av kong Henry 4. av Englands barn. Planen besto av at kong Erik skulle gifte seg med prinsesse Filippa, mens Katarina skulle gifte seg med prinsen av Wales, den fremtidige Henry 5.⁵⁸

⁵⁶ Moseng et al. 2007:318- 327

⁵⁷ Albrechtsen 1997: 95

⁵⁸ Lars Hamre, *Norsk historie frå omlag år 1400: førelesningar*, Oslo : Universitetsforlaget, 1968: 35-36

3. Dronning Filippa

Man kan argumentere for at prinsesse Filippa var et interessant ekteskapsvalg for kongen av Kalmarunionen. Hun ble født i 1394, som det sjuende barnet av Mary de Bouhun og Henry Bolingbroke. Selv om farens slekt stammet fra tidligere konger av England, var han ikke selv den nærmeste i arverekken. Etter en konflikt med en av kongens, Richard 2., tidligere favoritter, Mowbray, ble både Bolingbroke og Mowbray sendt i eksil. Bolingbroke for ti år, mens Mowbray på livstid.⁵⁹ I 1399 døde Henry Bolingbrokes far, og kong Richard benyttet sjansen til å konfiskere Henrys eiendommer under kronen, noe som stred mot lover og avtaler, samt omgjøre Henrys eksil fra en tiårig straff, til livsvarig. Henry trosset dermed kongens eksilbestemmelse da han vendte tilbake til England. Kong Richard 2. ble avsatt 29. september 1399, og neste dag ble Henry Bolingbroke utropt til den nye kongen av England, som Henry 4.⁶⁰

Dette kapittelet vil ta for seg Filippa og hennes virke som dronning. Vi vil se hvordan hun allerede i ung alder ble brukt som en brikke i et større politisk spill, for å danne forbindelser og allianser mellom riker, gjennom ekteskap. Vi vil se hvordan hennes rolle ble påvirket av et barnløst ekteskap, og hvordan kongens ekspansive politikk ga henne muligheten til regjere i hans fravær. Hvilke muligheter hadde dronning Filippa å utøve makt og innflytelse i form av sine roller som politisk person og hustru?

3.1 Ekteskapsforhandlinger

Prinsesse Filippa kom altså ikke fra en sterk etablert kongefamilie, noe man kanskje ville forventet skulle være et viktig kriterium for inngåelse av ekteskap, og valg av dronning, til en union som hadde blitt opprettet få år tidligere. Et eksempel som underbygger denne påstanden kan være at allerede i januar 1400 ble Henry 4. og hans familie utsatt for et kuppforsøk, hvor hensikten var å avsette den nye kongen og innsette Richard 2. påny. Kuppet ble avverget, men planen hadde gått ut på å fange og ta livet av kongen og hans barn.⁶¹

Det tok ikke lang tid før Henry 4. begynte å søke etter forbindelser med andre makter for å styrke sin egen. En av de enkleste måtene å gjøre dette på i middelalderen, var å inngå ekteskapsforbindelser med andre familier som kunne styrke sin egen. Dette var også en god mulighet for å løse konflikter. For England har forholdet til Frankrike mer eller mindre alltid vært konfliktfylt. Etter et mislykket forsøk på å inngå ekteskapsforhandlinger med Frankrike, vendte han seg mot den tyske kongen og kurfyrsten, Ruprecht av Pfalz. Forlovelsen mellom

⁵⁹ Chris Given-Wilson, *Henry IV*, Yale University Press, 2016: 108-117

⁶⁰ Given-Wilson 2016: 121-126, 138-144 og Flemberg 2015: 11-24

⁶¹ Flemberg 2015: 25-27

den ni år gamle prinsessen Blanche og Kurfyrst Ludvig ble inngått i 1401, før de giftet seg året etter.⁶²

Også dronning Margrete hadde mislykkede forsøk på ekteskapsforhandlinger med Frankrike, og vendte istedenfor blikket mot England, og den seks år gamle prinsesse Filippa. Man er ikke helt sikre på hvem som først foreslo en ekteskapsavtale mellom de to dynastiene, men mye kan tyde på at interessen oppsto på omtrent samme tid. Et brev fra oktober 1401 viser at kong Erik anbefalte erkedegnen Peder Lykke til Henry 4. for å inngå forhandlinger med den engelske kongen, angående en mulig ekteskapsavtale, på vegne av kong Erik.⁶³ Et ekteskap mellom kongen og prinsessen ville være gunstig for begge parter. Ekteskapet med den engelske prinsessen ville være en viktig forutsetning for å sikre kong Eriks posisjon. Samtidig var den nordiske unionen en viktig handel -og forretningsforbindelse for England. Både unionen og England hadde også hatt sine konflikter med Hansaforbundet, som kontrollerte store deler av handelen i Europa på denne tiden. Dersom Norden og England inngikk en allianse, kunne de kanskje forsøke å yte motstand mot Hanseatene og øke sine egne handelsforbindelser.⁶⁴

Tidlig i forhandlingene ble muligheten for det tidligere nevnte dobbeltekteskapet foreslått. Begge parter så for seg at dette var en gunstig avtale, og i følge det danske utkastet til ekteskapsavtalen skulle dette fungere som et vennskapelig bånd og handelsforbindelser, som ville knytte rikene ytterligere til hverandre.⁶⁵ I et brev fra juni 1402 ga den engelske kongen sine sendebud en del instruksjoner angående ekteskapsforhandlingene, i tillegg til det engelske utkastet til avtalen. Det engelske utkastet har mange likhetstrekk med det danske. Et giftermål mellom rikene skulle sikre «vennskap, velvilje og broderlig kjærlighet» ovenfor den nordiske kongen og hans landområder, samt alle hans arvinger, vasaller og undersåtter. Dette skulle selvfølgelig også være en gjensidig gest fra Nordens side. De la også til at dersom ekteskapet mellom Erik og Filippa skulle ende uten arvinger, skulle Katarina bli valgt til regjerende dronning etter Erik, dersom hun fremdeles levde, eller barn av ekteskapet mellom Katarina og prinsen av Wales. I instruksjonen til sendemennene gjør derimot Henry 4. det klart at de ikke skal inngå noen avtale, før de har sett Katarina og fastslått at hun er «passende og tilstrekkelig».⁶⁶

⁶² Flemberg 2015: 47-48

Given-Wilson 2016: 233-236 og Ludvig Daae, *Erik af Pommerns, Danmarks, Sveriges og Norges konges, giftermaal med Philippa, prindsesse af England*, Christiania, 1880: 6-7

⁶³ DN XIX 636

⁶⁴ Flemberg 2015: 55-65

⁶⁵ DD nr. 14020314001

⁶⁶ DD nr. 14020616001

I november 1402 fikk den engelske kongen og hans råd beskjed fra sendemennene at selv om de hadde blitt utpekt allerede i juni, hadde ikke hatt muligheten til å forhandle med dronning Margrete før 10. oktober siden hun hadde oppholdt seg i Sverige. Under forhandlingene oppdaget de også en mulig utfordring, som de ønsker at kongens råd skal ta stilling til. Selv om de nordiske rikene var forent under en konge, var det kun Norge som faktisk var et arvekongedømme. Dette gjorde at det ville være vanskelig å gjennomføre punktet om at Katarina og prinsen av Wales barn også skulle være direkte arvinger til unionens trone.⁶⁷ Utfra kildene kan jeg ikke finne et bestemt tidspunkt for når forhandlingene om et dobbeltekteskap ble forkastet. Ludvig Daae hevdet at det er et hull i kildematerialet, og at ingen dokumenter, som angår denne saken, mellom november 1402 og våren 1404 er bevart.⁶⁸ Det eneste jeg kan fastslå er at ved et tidspunkt går forhandlingene fra å omtale et dobbeltekteskap, til å kun dreie seg om et ekteskap mellom Erik og Filippa. Man kan altså argumentere for at forhandlingene for dobbeltekteskapet, mest sannsynlig, måtte avsluttes på grunn av ulike tronfølgeordninger.

3.2 Ekteskapsinngåelsen og dens betydning

Forhandlingene om ekteskapet mellom Erik og Filippa fortsatte likevel og i et brev, datert 18. november 1404, uttrykte kong Erik sin takk til Henry 4. for budskapet han hadde mottatt fra Peder Lykke (som senere ble biskop i Ribe og erkebiskop av Lund) om at ekteskapsavtalen mellom Erik og Filippa var akseptert. I brevet omtaler Erik den engelske kongen som «vår kjære broder», men han retter det raskt om til «nei snarere fader» («*nostro ymmo patri carissimo*»), som et tegn på hvilken betydning denne avtalen hadde. Det kommer også frem av brevet at en delegasjon fra de tre rikene i unionen skulle reise til England i 1404.⁶⁹ Bryllupet fant sted 1406 i Lund, men den nye dronningen var bare 13 år og fikk derfor Katarina Knutsdotter, enken etter den norske drottseten Ogmund Finnsson, til fostermor. Det er usikkert om Filippa fikk noen medgift, men man vet at hun hadde en imponerende liste med utstyr som hun hadde med seg fra England.⁷⁰

Et eksempel på noen politiske og økonomiske resultater av ekteskapet kan man se allerede i 1407, da Henry 4. utnevnte Sir William Esturmy og John Kyngton til å forhandle med hanseatene om fred på Englands, og den nordiske unionens, vegne som hans sendemenn. I dette brevet blir også kong Erik nevnt. I forbindelse med forhandlingene omtaler Henry IV

⁶⁷ DD nr. 14021102002

⁶⁸ Daae 1880: 24

⁶⁹ DD nr. 14041118001

⁷⁰ DN XIX 667

han som «*Filium nostrum carissimum*», hvilket kan oversettes til «Vår kjære sønn».⁷¹ Dette kan regnes som en standardformulering i brev fra middelalderen, men det også viser hvordan ekteskapet mellom kong Erik og datteren førte til en utvidet familie- og lojalitetskrets, noe som kunne være avgjørende for begge parter i usikre politiske tider. Å omtale Erik som «vår kjære sønn» kan både ha vært for å understreke den engelske kongens rett til å forhandle for den nordiske unionens vegne, men samtidig også for å understreke sin egen maktutstrekning.

Allerede her kan man se hvordan dronning Filippa kunne utøve en indirekte form for innflytelse. Hun var en brikke i et større politisk spill. Gjennom henne ble kongehus knyttet sammen, og allianser ble dannet. Som tidligere nevnt skal man ikke se bort fra betydningen det utvidede relasjonsnettverket dronningen disponerte, og brakte med seg inn i ekteskapet.

3.3 Virket som dronning

Kong Erik og dronning Filippa forble barnløse. Kongen deltok på en rekke felttog og reiser, og i hans fravær fungerte dronningen som hans regent. En bekymring for rikene var likevel at siden ekteskapet ikke hadde resultert i noen barn, sto rikene i unionen uten en tronfølger dersom kongen skulle miste livet i løpet reiseene.

Da Erik ble valgt til konge, sørget dronning Margrete for en ordning dersom Erik skulle ende opp barnløs. Denne ordningen fastslo at tronfølgen skulle gå videre til en av kongens nærmeste mannlige slektninger. Dette ga dermed kong Erik en sterk innflytelse over kongevalget. Allerede i 1416 hadde det kommet frem at kong Eriks ønske var at Bogislav av Pommern, som mest sannsynlig var en fetter av kong Erik, skulle fungere som hans etterfølger.⁷²

I 1420 skulle kongen avgårde i rikenes ærende, og 30. juni ved Laalands Albue, skrev kongen et åpent brev for å avklare viktige saker, dersom noe skulle hende han.⁷³ Tronfølgen var som nevnt egentlig avklart, men kongen visste at dette valget kunne møte motstand og han ville dermed gjøre det han kunne for å garantere tronfølgen. I tillegg bestemte kongen seg for å gjøre endringer i dronningens morgengave, det vil si dronningens enkepensjon. I dette brevet kom det frem hvilke slott og len Filippa skulle ha rett til, etter kongens død. Tidligere hadde hun hatt tilgang til områder i Danmark, Sverige og Norge, men dette ble endret til ett større område i det sentrale Sverige. Den bakenforliggende grunnen til dette var at kongen ønsket at dronning Filippa skulle ha muligheten til å gjennomføre hans valg av etterfølger,

⁷¹ DN XIX 710

⁷² Flemberg 2015: 199-202

⁷³ NgL r. 2 b. I nr. 54

dersom det skulle oppstå noen problemer.⁷⁴

Dersom kongen døde mens tronfølgeren fremdeles var umyndig, skulle dronningen ta over alle len og slott, og forvalte disse frem til den nye kongen ble myndig. Dette tilsa at dronning Filippa ville ha samme funksjon som regent, som dronning Margrete hadde for både Olav og Erik mens de var umyndige.⁷⁵

Kongens utenlandsreise handlet først og fremst om å løse tvisten rundt Danmarks krav til Slesvig, hvor kong Sigismund skulle ta på seg rollen som dommer. Reisen ble også kombinert med andre ærender. Blant annet hadde kong Erik lovet kong Sigismund å bidra med en nordisk hær under felttoget mot husitter i Bøhmen. Dette felttoget ble likevel ikke noe av, men kong Erik skulle også foreta en pilegrimsreise til det hellige landet. I løpet av kongens fravær trengte rikene dermed en som kunne erstatte kongens rolle. Kong Eriks valg falt på dronningen, og hun ble utnevnt til regent. At en middelalderkonge valgte å legge et så stort ansvar, og en slik tillit, på sin hustru var ikke uvanlig, men absolutt ikke en selvfølge, spesielt ikke når man tar i betraktning at kongeparet var barnløst. Det var flere grunner til som gjorde det mulig for kongen å få gjennomslag for en slik avgjørelse. For det første kunne han støtte seg til brevet fra 1420 som nettopp hadde gitt dronningen rett til en rekke landområder, samt muligheten for formynder- og regentskap, dersom kongen skulle miste livet. I tillegg kan man argumentere for at ettermålet til dronning Margretes vellykkede regentskap fremdeles var i minne. Hun hadde vist – og bevist – at det var mulig å ha en lederrolle, selv om man var kvinne. Dette førte til at dronning Filippa fungerte som regent av Kalmarunionen fra august 1423 til mai 1425.⁷⁶

Selv om dette var første gang dronningen skulle fungere som eneregent, ville ikke det si at hun ikke hadde noen erfaring med en slik ansvarsfull rolle. Flemberg undersøkte, ut fra kilder, hvor kongen og dronningen oppholdt seg. I følge henne viser det seg at kongeparet oppholdt seg på forskjellige steder, og forskjellige land. Kongen oppholdt seg ofte i Danmark, mens dronning Filippa oppholdt seg mye i Sverige. Dronningen besøkte derimot aldri Norge, så vidt vi vet.⁷⁷

Dette kan ha vært en av grunnene til at kongen, allerede før avreisen hadde gitt henne flere viktige oppgaver, spesielt mange som gjaldt svenske forhold. Dronningen skal ha foretatt flere reiser i både Danmark og Sverige, hvor hun tok seg av ulike politiske oppgaver og hadde blant annet møter med både danske og svenske riksråd. Som eneregent hadde hun dermed

⁷⁴ Flemberg 2015: 199-204

⁷⁵ NgL r. 2 b. I nr. 54

⁷⁶ Flemberg 2015: 204-208

⁷⁷ Flemberg 2015: 210-212

sannsynligvis allerede opparbeidet seg en viss form for erfaring, samt knyttet kontakter fra tidligere oppdrag. Om kongen etterlot henne noen instruksjoner før han reiste vet vi ikke, men jeg vil anta at det også er sannsynlig.⁷⁸ Man burde huske at selv om hun fungerte som eneregent, ville ikke det si at hun alene satt med all makt og alt ansvar. På samme måte som kongen ikke regjerte alene, ville også dronningen få råd og støtte fra riksrådene, og andre innflytelsesrike personer.

3.4 Tvisten om Slesvig

Juni 1424 fattet kong Sigismund dommen over Slesvig, og avgjørelsen besluttet at den danske kronen hadde retten over Slesvig. Med denne avgjørelsen kunne kong Erik fortsette på sin utenlandsreise. Han hadde fått det resultatet han ønsket og fortsatte reisen videre mot det hellige landet. En annen som var til stede under domsavgjørelsen var en mann ved navn Henrik. Han kalte seg selv hertug av Slesvig, og greve av Holstein. Han, og hans to umyndige brødre, var ikke enige i avgjørelsen og ønsket at paven skulle annullere dommen.⁷⁹ Kardinal Antonius fra Aquileia fikk i oppgave å utrede saken videre, og i den forbindelse utformet han en *citatio*, en form for innkallelse, til kongen eller hans representant til å innfinne seg for kurien. Av uvisse grunner ble denne innkallelsen aldri direkte overlevert til kongen, eller noen i hans følge. I stedet ble stevningen proklamert på kirkedører i Roma, Schwerin og Lübeck. Dette førte dermed til at det var en stor risiko for at en avgjørelse, med stor betydning for de nordiske rikene, ville finne sted uten at kongen var til stede eller representert. Rundt samme tid holdt dronningen møtet hvor myntkonvensjonen ble vedtatt. Det er usikkert hvordan hun fikk rede på pavens engasjement i uenigheten rundt Slesvig, men i oktober 1424 utformer hun en supplikk til paven i kong Eriks navn. I denne supplikken argumenterte hun for at paven ikke skulle innblandes i verdslige saker. Selv om to av hertugene var umyndige, fantes det ingen tegn på at de hadde blitt behandlet på en uverdlig måte, eller blitt utnyttet. De hadde dermed ingen grunn til å stå under pavens beskyttelse. Til sist understreket dronningen at det ikke var noe hinder for at saken kunne tas opp i en verdslig domstol. Supplikken ble utformet i en rekke vitners nærvær, deriblant både klerker og biskoper. Paven avbrøt utredelsen av saken og oppfordret i stedet partene til å slutte fred.⁸⁰

Denne hendelsen er et eksempel på hvordan dronningen kunne overta, og påta seg, en viktig politisk rolle når kongens respons uteble. Det er verd å merke seg at denne hendelsen inntreffer under dronning Filippas regentskap, noe som vil si at hun allerede hadde fått

⁷⁸ Flemberg 2015: 209-210

⁷⁹ Holstein var et grevskap frem til 1474, da det ble opphøyet til et hertugdømme

⁸⁰ Flemberg 2015: 218-222

kongens godkjennelse til å handle i hans fravær. Kongens støttespillere fikk også mest sannsynlig ordre om å adlyde dronningens i hans fravær. Dronningen formet også supplikken i kongens navn, kanskje fordi den var rettet mot paven og dermed ville få mer gjennomslagskraft om den kom fra kongen, enn om den kom fra dronningen selv, men flere klerker og biskoper var vitne til den, noe som tyder på at kirken ikke viste sterk motstand mot en kvinnelig regent.

3.5 Forsvaret av København

Grevene av Holstein var som sagt ikke enige i keiser Sigismunds dom over retten til hertugdømmet Slesvig. Da deres forsøk på å involvere paven i konflikten ikke lyktes forsøkte de dermed med å ignorere keiserens beslutning. Begge parter rustet opp til krig, mens de nordlige hansastedene fulgte med. Kong Erik hadde i tillegg planer om å opprette en toll på alle ikke-nordiske skip som seilte gjennom Øresund for å verne om sine interesseområder i Norden og de baltiske områdene. Dette førte til en direkte interessekonflikt mellom kongen og hanseforbundet, da dette truet hanseforbundets handel i et av deres kjerneområder, nemlig Østersjøen. Dette førte til at flere hansasteder allierte seg med grevene av Holstein.⁸¹

Dette var en konflikt som først og fremst hadde betydning for Danmark, og Danmarks grenseområder. Dette førte til at rikene i unionen ikke var av samme oppfatning av konflikten. For både Norge og Sverige ville nok en konflikt være en stor belastning på økonomien, og de forskjellige næringene. De hadde dermed ikke noe ønske om å betale for nok en krig. Kongen var derimot avhengig av spesielt svensk finansiering, samt skip og mannskap. Han skrev til det svenske riksrådet og ba om at de ville møte enten han selv, eller dronning Filippa, i Vadstena for å diskutere en løsning⁸². Dette resulterte i at dronningen møtte riksrådet våren 1426 og sikret deres hjelp i konflikten, med visse betingelser.⁸³ Kongen konfiskerte også hanseatiske skip som lå i nordiske havner for å bygge ut flåten ytterligere. Videre fulgte en periode hvor begge parter opplevde både seier og nederlag. Rundt januar 1427 møtte dermed dronningen det svenske riksrådet nok en gang, og de ble enige om at en sterk svensk flåte skulle ta del i konflikten, under ledelse av riksrådsmannen Greger Magnusson.⁸⁴

Ved begynnelsen av april 1428 seilte en hanseatisk flåte mot København. Det hadde ikke vært mulighet for å holde den svenske flåten i Øresund over vinteren, dermed hadde den vendt hjem. Kongen forventet at et angrep ville finne sted ved landegrensen på Sønderjylland

⁸¹ Flemberg 2015: 261

⁸² Flemberg 2015: 261-262

⁸³ SDHK-nr: 20669

⁸⁴ Flemberg 2015: 262-264

og hadde derfor ført store deler av styrkene sine dit. Det var dermed kun den danske flåten som var igjen i København, noe hanseatene hadde planer om å utnytte. Utenfor København senket begge sider flere skip i et forsøk på å forhindre den andre parten fra å passere. Det ble dermed bygd flåter for å forsøke å nærme seg fienden gjennom de trange passasjene som gjenstod. Stridighetene som begynte som et sjøangrep endte dermed opp som et artilleribombardement. Siden angriperne ble tvunget inn i et trangt innløp fikk de ikke mulighet til å utnytte sin overlegne styrke, og måtte trekke seg tilbake.

Det skal visstnok ha vært dronning Filippa som sto bak forsvaret av København. I kongens fravær skal hun ha organisert styrkene til å både forsvare byen og angripe fienden. Hun skal også ha sørget for pleien av de sårede. Likevel er det flere historikere, blant annet Erslev, som har hevdet at beretningene om dronningens deltagelse og ledende rolle under angrepet på København kun er sagn eller myter, som kanskje oppsto for å understreke oppfattelsen av dronning Filippa som motparten til kong Erik. Dronning Filippa har i ettertid fått et renommé for å være dyktig, klok og barmhjertig, mens kong Erik mildt sagt har fått et negativt ettermæle av mange. Flemberg mener derimot at «mytene» om dronningens rolle under angrepet av København, i det minste hovedtrekkene, sannsynligvis kan være sanne. Hun argumenterer for at den som organiserte forsvaret like godt kunne ha vært dronningen, som at en annen person som har forblitt anonym gjorde det.⁸⁵

Hvis man tar i betraktning alt dronningen utrettet og fikk gjennomslag for under hele sitt virke som dronning – fra å henvende seg til paven under konflikten rundt Slesvig, til avtalen med hanseforbundet om en myntkonvensjon og den betydelige tilliten kongen må ha hatt til henne – vil ikke muligheten for at dronningen organiserte forsvaret av København i kongens fravær i 1428 være usannsynlig. Det er tydelig at dronning Filippa hadde egenskaper som gjorde henne til en dyktig leder. Det er selvfølgelig mulig at noen andre tok på seg lederrollen i København i 1428. Forsvaret av København var likevel en stor og viktig begivenhet i nordisk middelalder, og jeg finner det vanskelig å sannsynliggjøre muligheten for at «helten» i denne hendelsen kan ha forblitt anonym i ettertid. Man kan altså ikke fastslå noe med sikkerhet, men jeg vil hevde at det ikke er usannsynlig at dronning Filippa sto bak forsvaret av København i 1428.

⁸⁵ Flemberg 2015: 266-271 og Kristian Erslev, *Danmarks Historie under Dronning Margrethe og hendes nærmeste Efterfølgere: 1375-1448: 2: Erik af Pommern: hans Kamp for Sønderjylland og Kalmarunionens Opløsning*, København, 1901: 187-188

3.6 Myntpolitikk under dronning Filippas regentskap

Den første tiden etter at Kalmarunionen ble dannet, hadde ikke unionen sin egen myntpolitikk. I begynnelsen ble både innenlandske og utenlandske mynter brukt, og det var ofte kjøpmennene selv som bestemte hvilken mynt de ville handle med. Dette var en ugunstig politikk for de fleste parter som var involvert, og spesielt Hansaforbundet klagde over antallet av myntenheter som sirkulerte, og de forskjellige bestemmelsene rundt dem. Dronning Margrete ønsket i en periode at all handel med hansaen skulle foretas med tyske mynter, men for forbundet var dette en ugunstig avtale, da tysk mynt hadde høyere verdi. Så lenge myntpolitikken i Kalmarunionen forble uoversiktlig, var Hansaforbundet litt tilbakeholdende for handel med unionen, såfremt de ikke løste problemet med myntverdien. Dette var en sterk bekymring for gruveindustrien i Sverige, som baserte størstedelen av sin eksport mot Hansaen.⁸⁶

I mai 1424 kalte dronning Filippa inn til et møte med representanter fra alle riksrådene i unionen.⁸⁷ Formålet var å diskutere saker som hadde stor betydning for alle rikene. En av disse sakene var nettopp myntpolitikken og myntverdien. Målet var å danne en myntkonvensjon som skulle innføre en samlende myntpolitikk og myntenhet. Dette var noen Hansaforbundet hadde vært interessert i en lengre periode, men som kong Erik hadde forholdt seg avventende til.⁸⁸ Som regent kunne dronningen ta et annet standpunkt, noe som endte med at det danske riksrådet, samt riksrådsmennene fra Sverige og Norge, godkjente forslaget om en myntkonvensjon oktober samme år. Konvensjonen var en avtale mellom alle de nordiske rikene, samt hansastedene Lüneburg, Hamburg, Wismar og Lübeck, og den gikk ut på at alle skulle slå mynter med samme verdi og at Kalmarunionens myntverdi skulle knyttes tilbake opp mot den lybske. Det ble bestemt at Kalmarunionen skulle slå to nye sølvmynter, en sekspenning, som også går under navnet som Filippas søsling, og en hulpenning.⁸⁹ Året etter sluttet også Stralsund, Rostock og Greifswald seg til konvensjonen.⁹⁰ Etter kongens tilbakekomst, og krigen med Hansaforbundet i 1426, ble konvensjonen avskaffet og Kalmarunionen gikk tilbake til de gamle kobbermyntene.⁹¹

Myntkonvensjonen som ble inngått under dronning Filippas regentskap viser hvor stor politisk makt dronningen hadde som regent. Hun, i samarbeid med riksrådene, hadde styresmakten over kongerikene, men dette viser at hun også kunne inngå avtaler som påvirket

⁸⁶ Flemberg 2015: 214-216 og Nils Hybel og Bjørn Poulsen, *The Danish Resources C. 1000-1550 : Growth and Recession*, Brill, 2007: 333-351

⁸⁷ SDHK-nr: 20280

⁸⁸ Flemberg 2015: 216-217

⁸⁹ NgL r. 2 b. I nr. 61

⁹⁰ NgL r. 2 b. I nr. 65

⁹¹ Flemberg 2015: 218

utenrikspolitikken. Samtidig kan man også få et inntrykk av dronning Filippas egenskap til å utnytte mulighetene til å føre en politikk som hun kanskje mente var til det beste for unionen. Man kan argumentere for dette da ønsket om en myntkonvensjon ble uttrykt allerede før dronningens regentskap, men at kong Erik ikke tok saken videre. Inntrykket av dronning Filippa som en selvstendig og initiativrik regent blir også sterkere når kongen avskaffet myntkonvensjonen da han kom tilbake. Man kan dermed også se hvordan dronningen ble rangert i maktforholdet til kongen. Etter kongens tilbakekomst tok han igjen over styringen av rikene, og kunne avskaffe avtalen og konvensjonen dronningen hadde inngått.

3.7 Dronning Filippa og Vadstena

Kort tid etter at dronning Filippa ankom Norden ble hun introdusert ovenfor birgittinerordenen og Vadstena-kloster. Dette kom til å ha stor betydning for dronningen, og hun tilbragte mye tid ved klosteret, samt engasjerte seg for å opprette flere birgittinerklostre både innenfor Kalmarunionen og i andre land. I 1415 ba hun om å bli tatt opp i søsterlag ved klosteret, og året etter ble det opprettet et birgittiner-kloster i Danmark. Planleggelsen av dette klosteret begynte allerede i 1408 av dronning Margrete, og i 1416 tildelte kongeparet gården Maribo til opprettelsen av klosteret.⁹² Benediktinerklosteret Munkeliv i Bergen ble omgjort til et birgittinerkloster i 1421, og dermed hadde alle rikene i unionen klostre dedikert til birgittinerne.⁹³

I februar 1415 begynte bygingsarbeidet av birgittiner-klosteret Sion i Middlesex England. Arbeidet med å grunnlegge klosteret begynte allerede i 1406, da den engelske ridderen Henry FitzHugh ble sendt til Danmark i forbindelse med dronning Filippas ekteskapsavtale. Kort tid etter bryllupet besøkte han Vadstena. Etter dette begynte arbeidet med å opprette et kloster i England, og både kong Erik og dronning Filippa engasjerte seg for å få fortløp i prosessen. Henry 4. var positiv til opprettelsen, og han inviterer ordenen til å sende medlemmer til England for å ta del i arbeidet. Likevel drøydde arbeidet, delvis på grunn av økonomiske problemer. Henry 4. hadde blitt ekskommunisert, men ble tilbudt en absolusjon av pave Gregorius 12. ved å opprette tre nye klostre. Henry 4. gjennomførte aldri dette, men sønnen Henry 5. gjorde det, og i 1420 ble Sion åpnet.⁹⁴

På begynnelsen av 1400-tallet sto kirken ovenfor store konflikter, og indre stridigheter, som kunne føre til konsekvenser for Vadstena. I et forsøk på å ende stridighetene ble det kalt inn til flere konsil, uten at dette resulterte i noe fruktbart. Paver ble avsatt og nye

⁹² Flemberg 2015: 147-149

⁹³ NgL r. 2 b. I nr. 68

⁹⁴ Flemberg 2015: 149-154

ble innsatt. Under konsilet i Konstanz ble kardinal Oddone Colonna valgt til ny pave, han tok navnet Martin 5., og tok sete i Roma. Ved å ha sterk støtte i konsilet ble pavemakten styrket. Han begynte arbeidet med å gå gjennom privilegier som tidligere var gitt, noe som var vanlig ved innsettelsen av en ny pave. Dette kunne dermed bety store omveltninger for religiøse institusjoner, deriblant Vadstena kloster. I Norden fryktet man at birgittinerordenen skulle miste de privilegiene de tidligere hadde blitt skjenket, deriblant avlatsprivilegiet. Klosteret sendte sine egne sendemenn til kurien for å tale deres sak. De hadde med seg brev fra kongen, samt biskoper, men også fra dronningen. I sin supplikk ba hun om at klosteret skulle få beholde alle privilegiene, og uttrykte sin bekymring for ikke bare sin egen, men for den religiøse troen til alle de menneskene som levde i rikene hun hersket over, dersom rettighetene skulle bli innskrenket. Videre uttrykte hun at hun ikke var verdig pavens hjelp i egen person, men hun håpet at hun som kongens hustru ville fortjene hjelp. Dronning Filippa skrev senere ved flere anledninger til både paven og kong Sigismund, som på denne tid enda ikke hadde blitt valgt til keiser, samt sine brødre kong Henry 5., John og Humphrey om hjelp til å sikre klosterets privilegier.⁹⁵

25. mars 1425 skrev dronningen et brev som stadfester opprettelsen av et St. Anna kor i Vadstena.⁹⁶ St. Anna var Jomfru Marias mor, og var dermed en av de viktigste kvinnelige helgenene. I Vadstena hadde hun en sentral plass i helgenkulten. Hun var også en av Sveriges tre skytshelgener. Motivasjonen bak opprettelsen av et kor viet til akkurat St. Anna er usikkert, men hensikten med koret var at det skulle holdes daglig messe for kongen, dronningen selv og hennes foreldre. Hun ønsket også å forbeholde retten til å være korets beskytter så lenge hun levde. Det var ikke uvanlig å gi donasjoner til kirker og klostre for at messe skulle holdes for visse personer, men de skulle som regel holdes på en bestemt dag, som oftest dødsdagen. Bestemmelsen om at det skulle holdes daglig messe kan dermed regnes som en indikasjon på en omfattende donasjon.⁹⁷ Dronningen foreslo også at hennes egen kapellan, herr Petrus Kraka, skulle utnevnes til korprest, samt innehaver av korets prebende. I 1427 skrev hun dermed et brev til biskop Knut av Linköping for å be om dette.⁹⁸

Dronningens engasjement for birgittinerordenen og Vadstena kloster passer godt inn i Durand av Champagnes tanke om at dronningen skulle være gavmild ovenfor klostre. Dette var kanskje som en del av dronningens gjerning i å beskytte de svake i samfunnet og være en god, kristen kvinne. Samtidig ser man også hvordan dronning Filippa engasjerte seg når det

⁹⁵ Flemberg 2015: 167-183

⁹⁶ SDHK-nr: 20459

⁹⁷ Flemberg 2015: 251-257

⁹⁸ SDHK-nr: 20931

kom til å beskytte Vadstenas privilegier under pavestriden. Hun vendte seg mot de innflytelsesrike kontaktene hun hadde, slik som brødrene sine, for å be dem om hjelp. Samtidig skriver hun også selv til paven, hvor hun ber om at hennes sak skal bli hørt, men det spesielt interessante er at hun ikke ba om denne hjelpen som dronning, men som en konges hustru. Med dette ser man kanskje hvordan dronningens person besto av en rekke roller, og at disse kunne utøve makt og innflytelse på forskjellige måter.

3.8 Dronningens død

Ved juletider 1429 reiste dronningen nok en gang til Vadstena. Kort tid etter hennes ankomst døde hun natt til 6. januar 1430. Bare noen timer senere ble hun begravet ved koret til St. Anna, koret som dronningen selv fikk opprettet. Hvorfor hun ble begravet så kort tid etter dødsfallet vet man ikke. Det var vanlig å begrave den døde kort tid etter dødsfallet dersom det gjaldt en spesielt smittefarlig sykdom, som pest, men det er lite som antyder at dronningen døde av en smittsom sykdom. En teori for at dronningen ble begravet så kort tid etter dødsfallet var for å sikre at hennes ønske om å bli begravet i Vadstena ble ivarettatt. Dronning Margretes grav hadde blitt flyttet fra klosterkirken i Sorø til domkirken i Roskilde, og det kan tenkes at man dermed også ønsket å begrave dronning Filippa der. Det har vært en del spekulasjoner rundt dronningens tidlige død. Noen historier hevder at kong Erik skal ha mishandlet dronningen. En spesifikk historie hevder at kongen skal ha blitt så sint etter at et angrep på Stralsund, som dronningen visstnok skal ha stått bak, endte i nederlag at han slo dronningen slik at hun mistet barnet hun bar på, og døde senere av komplikasjoner knyttet til dette. Flemberg finner dette lite sannsynlig, noe jeg er enig i. At kongen skal ha mishandlet sin gravide kone etter så mange år i et barnløst ekteskap er svært usannsynlig. Like lite sannsynlig er det at dronningen kort tid etter reiste til Vadstena, en reise som kunne være lang og strabasiøs, spesielt på vinterstid. Kong Erik mottok også et brev Henry 6. av England, hvor han uttrykker medlidenhet for kong Eriks sorg over den avdøde dronningen. I dette brevet nevnes ikke tap av et barn, noe som man kanskje kunne forvente dersom kongen hadde mistet både hustru og barn.⁹⁹

Sannsynligvis er disse påstandene nok et resultat av kongens negative ettermæle og ryktespredning. Dronning Filippa døde barnløs, i en alder av 35 år. Etter hennes død donerte kongen 1100 engelske nobler for at et prestekollegium til enhver tid skulle holde sjelemesse for den avdøde dronningen, kongen selv og forfedrene og foreldrene til dem begge.¹⁰⁰

⁹⁹ SDHK-nr: 21299

¹⁰⁰ Flemberg 2015: 275-277, 283-287

3.9 Avslutning

På hvilke felt og i hvilket omfang hadde dronning Filippa makt og innflytelse? Hvordan utnyttet hun dem? I løpet av dette kapittelet har disse spørsmålene vært i fokus, men hvordan kan det knyttes opp mot modellen for dronningrollen, og hvilke faktorer påvirket hennes virke?¹⁰¹

I følge Hamre hadde Kalmarunionen et areal på rundt 21 000 geografiske kvadratmil, den største landvidden tilhørende noe annet rike i Europa på samme tid.¹⁰² Dette førte til mange utfordringer når det kom til styret og kontrollen av rikene. Det ga også dronning Filippa muligheten til å delta i de politiske prosessene. En union bestående av flere riker, basert på et kongefelleskap, førte til at kongeparet ofte oppholdt seg i forskjellige riker. Dronningen var ofte i Sverige, holdt møter med riksrådet og fattet andre beslutninger. Denne erfaringen kan ha hatt en påvirkning på kongens beslutning da han gjorde dronningen til eneregent, mens han var utenlands. Man kan dermed argumentere for at *den politiske situasjonen* for rikene utvidet dronning Filippas handlingsrom. Hennes forhold til Sverige ble også forsterket da kong Erik omgjorde morgengaven til dronningen, til å være et stort område i Sverige, for å styrke kongens plan for valg av tronfølger. Faktorer som *lover og lovverk*, samt *skikk og sedvane* og *økonomiske* resurser kan også ha utvidet hennes handlingsrom til å utøve makt og innflytelse.

Kongeparet fikk ingen barn. Det vil si at dronning Filippa ikke fikk noen mulighet til å sikre sin posisjon gjennom *morsrollen*. Likevel bestemte kong Erik at hun skulle fungere som regent, dersom tronfølgeren var umyndig ved overtakelsen. Det ga henne en potensiell sjanse til å bruke morsrollen til sin fordel, på samme måte som dronning Margrete før henne, selv om hun ikke ville erfare rollen som mor fra et biologisk perspektiv.

På en annen side hadde hun fremdeles et innflytelsesrikt nettverk på grunn av hennes *familiebakgrunn*, som til tider utvidet hennes handlingsrom. Det mest åpenbare eksempelet på dette var da hennes ekteskap førte til en forbindelse mellom England og de nordiske rikene. Et eksempel som dronningen selv hadde større, personlig, innvirkning på var nok hennes engasjement i å beskytte birgittinerklostrenes privilegier ved valget av Martin 5. som pave. I sammenheng med dette skrev hun til brødrene sine for å be om deres støtte og hjelp.

Sannsynligheten for at mye av dette skulle ha skjedd er likevel liten, hadde det ikke vært for dronning Filippas *personlige egenskaper*. Hun må ha vært en intellektuell kvinne som klarte å hevde seg på denne måten. En rekke ganger viste hun initiativ til å gå inn i tvister

¹⁰¹ Se kapittel 1 for modellen

¹⁰² Hamre 1968: 39

og konflikter, og viste evner til å løse dem. Hun utformet en supplikk til paven under konflikten om Slesvig, hun fikk i stand en myntkonvensjon og hun ledet forsvaret av København under angrepet fra den hanseatiske flåten.

4. Dronning Dorothea

Oktober 1438 skrev det danske riksrådet til hertug Kristoffer av Bayern, sønnen til Erik av Pommerns søster, Katarina. De ønsket at han skulle erstatte onkelen som konge av Kalmarunionen. Juni 1439 sendte det danske riksrådet et oppsigelsesbrev til Erik av Pommern. Høsten samme år ble han også avsatt som konge i Sverige, mens i Norge i 1442. Kristoffer av Bayern ble hyllet som konge av Danmark i 1440, valgt til konge av Sverige i 1441, og konge av Norge i 1442.¹⁰³

Hensikten med dette kapittelet er å undersøke hendelser som hadde betydning for Dorotheas rolle som dronning. Hun var dronningen til to konger. Den første ektemannen døde få år etter at de ble gift, og denne enkestatusen ga riksrådene både hodebry og muligheter. Hun var også en dyktig finanspolitiker, og hun brukte disse evnene til å styrke både sin egen, og kongens økonomi. Hennes andre ekteskap resulterte i flere barn, og vi vil se hvordan dronningen la stor vekt på å sikre deres fremtid. Hvordan kunne dronning Dorothea utøve makt og innflytelse i form av sine roller som mor, hustru og politisk person, og hvilke muligheter fikk hun?

4.1 Kongeskifte

Under opprørene i unionen, og oppsigelsen av Erik av Pommern som konge, hadde riksrådene kjempet for et sterkere indre styre. Som konge skal Kristoffer av Bayern ha vært medgjørlig og villig til å samarbeide med de enkelte rikenes riksråd. Hans hovedsete var likevel Danmark, som kongen før ham, og under kongens fravær var det de forskjellige riksrådene som skulle stå for riksstyret. Sverige hadde også sikret seg sitt eget skattkammer, som ville si at de statlige inntektene som kongen ikke benyttet seg av ved sine besøk skulle føres inn i dette skattkammeret og forbli i riket. Under hans styringstid foretok han og den øvrige administrasjonen en rekke lovgivningsarbeid som skulle øke innbyggernes sikkerhet, både innad i rikene og mellom rikene. Han giftet seg med Dorothea av Brandenburg, som på dette tidspunktet var rundt 15 år gammel, i 1445.¹⁰⁴ Hun var datter av Johan, markgreven av Brandenburg, og Barbara av Sachsen.¹⁰⁵ Det fremtidige kongeparet var så nært beslektet at de måtte få papestolens tillatelse til å inngå ekteskap.¹⁰⁶ På nyåret 1448 døde kong Kristoffer

¹⁰³ Hamre 1968: 100-106, 117

¹⁰⁴ Hamre 1968: 119-126

¹⁰⁵ Johannes Lindbæk, "Dorothea, Kristiern den førstes dronning, og familien Gonzaga". *Historisk Tidsskrift*, Bind 7. række, 3, 1900: 455, 462

¹⁰⁶ DD nr. 14450218001

uventet på vei til Sverige for å møte riksrådet. Dronningen og han fikk ingen barn.¹⁰⁷

I følge Gottfrid Carlsson hadde enkedronningen likevel en fremtredende rolle i Danmark. Hun fungerte som rådgiver og regent under perioden hvor man lette etter en ny konge. Hun skal visstnok også ha avslått et ekteskapsforslag fra kong Kasimir 4., for å holde muligheten til å gifte seg med den nye kongen av unionen åpen.¹⁰⁸

4.2 Bonde, enke og greve

Nok en gang sto altså de nordiske rikene uten en konge. I følge tidligere avtaler skulle riksrådene møtes for å foreta et nytt kongevalg i en slik situasjon. Det danske riksrådet gjorde forsøk på dette, men dette ble aldri gjennomført. I Sverige var det stridigheter over makten mellom Vasa-slekten, Oxenstjerna-slekten, samt Karl Knutsson (Bonde) som kom tilbake fra Finland med mange tilhengere. Karl Knutsson Bonde ble valgt til svensk konge juni 1448.¹⁰⁹

Det danske riksrådet tilbød tronen til Adolf, hertugen av Slesvig og greven av Holstein, men han takket nei. I stedet foreslo han sin nevø, grev Kristian av Oldenburg. Han var 22 år gammel, barnløs, ugift og hertugens arving. Han kunne dermed bli valgt til konge av Danmark, og gifte seg med den forrige kongens 18 år gamle enke. På denne måten kunne det danske riksrådet unngå å måtte utbetale enkedronningens livgeding, samtidig som de kunne hevde hennes morgengavelen i Sverige. Siden han også var arving av Hertug Adolf kunne den unge greven være et viktig ledd i å realisere drømmen om å gjenforene området Slesvig, og forene Holstein, med Danmark. Kristian av Oldenburg ble valgt og hyllet til dansk konge i september 1448

Carsten Jahnke har beskrevet dette hendelsesforløpet på en litt annerledes måte. I likhet med Carlsson har han hevdet at dronning Dorothea var klar over hvilken nøkkelrolle hun spilte i det politiske landskapet som fulgte kong Kristoffers død, og utnyttet denne rollen til det fulle. Hun trengte likevel en mann, en konge, for å sikre og opprettholde denne posisjonen. I følge Jahnke presenterte det danske riksrådet navn på flere mulige kandidater for dronningen, før det til slutt var hun som bestemte hvem den neste kongen, og hennes nye mann, skulle bli. Dronningen valgte visstnok den mannen hun mente at hun lettest kunne håndtere, og kanskje til og med kontrollere. Hun giftet seg med kong Kristian 1. i 1449, og i løpet av det første året av ekteskapet fødte hun deres første barn.¹¹⁰

¹⁰⁷ Hamre 1968: 126

¹⁰⁸ Gottfrid Carlsson, «Dorothea». *Svenskt biografiskt lexikon*, 1945

¹⁰⁹ Hamre 1968: 128

¹¹⁰ Carsten Jahnke. "Two Journeys and One University: King Christian I and Queen Dorothea's Journeys to Rome and the Foundation of the University of Copenhagen". I Kerstin Hundahl, Lars Kjær og Niels Lund (red.),

Norge sto i en mellomposisjon i kongevalget. Det kan ha vært snakk om et eget kongevalg i Norge, men ingen kandidater hadde noen særlig sjanse. Spørsmålet sto dermed egentlig om de ville gå i union med Danmark, eller Sverige. Dette spørsmålet splittet både riksrådet og andre personer som hadde noen form for politisk betydning. På et tidspunkt ble både Kristian 1. og Karl Knutsson møtt av sendebud fra de ulike sidene i Norge, og begge ble hyllet som konge av Norge. Dette hendelsesforløpet er selvsagt langt mer komplekst, men det vil ikke være relevant for denne oppgaven å gå inn på disse detaljene. Kristian 1. ble dermed valgt til norsk konge, som førte til bestemmelsen om at også Norge var et valgrike. Han kom til Trondheim i 1450 til St. Hans for å ta kongedden.¹¹¹

4.3 Konflikt og morgengave

Splittelsen av unionen førte til konflikt, spesielt mellom kong Kristian og kong Karl. Ved et møte i Halmstad i mai 1450 kom de til en enighet hvor det svenske riksrådet aksepterte kong Kristians rett til den norske tronen, mot at det danske riksrådet anerkjente kong Karl som svensk konge. De ble også enige om et nytt møte juni 1451 i Ronneby, hvor andre uenigheter mellom rikene skulle avgjøres, samt at de tre rikene igjen skulle forenes under et kongefelleskap på lengre sikt.¹¹²

Et av spørsmålene som ble tatt opp under dette møtet var uenigheten rundt dronning Dorotheas morgengave fra kong Kristoffer. I følge brevet som bekrefter dronningen morgengave skulle hun ha rett til Örebro slott med Närke og Värmland i Sverige, eller 15 000 gylden.¹¹³ Dersom Sverige godtok å oppfylle dronningens rettigheter ville de enten måtte gi etter for dansk tilstedeværelse og innflytelse over svenske områder, eller en stor økonomisk utgift. Hvis de ikke oppfylte dronningens krav ville det gi grunnlag for videre konflikter med den dansk-norske kongen. Det er en del uenighet blant historikere om hvorvidt danskene, ved å ta opp spørsmålet rundt morgengaven, hadde skyld i at forhandlingene opphørte. Noen hevder at det var diplomatisk uklokt, da det la hindringer for videre diplomatiske forhandlinger og løsninger, som for eksempel på spørsmålet om hvilket rike som hadde rett til Gotland. Andre mener at det var et nærliggende og viktig punkt for forhandlingene, og at det dermed var et spørsmål som det ikke var mulig å unngå. Noen hevder også at det var kong Kristians plan at forhandlingene skulle opphøre, slik at han kunne fortsette en åpen krig

Denmark and Europe in the Middle Ages, c.1000-1525: Essays in Honour of Professor Michael H. Gelting, Routledge, 2014: 141

¹¹¹ Hamre 1968: 128-133 og Erik Opsahl, "Conflict and Alliance", *Scandinavian Journal of History*, 33:2, 2008

¹¹² Jens E. Olesen *Unionskrige og Stændersamfund : Bidrag Til Nordens Historie i Kristian I's Regeringstid 1450-1481*. Vol. 40, Aarhus: Universitetsforlaget, 1983:21-23

¹¹³ DN VII 426

overfor Sverige. Uansett hva intensjonene bak å ta opp spørsmålet ved møtet var, ble resultatet av Sveriges vegring at krigstrusselen nok en gang ble et faktum. Allerede rundt august stoppet danskene et skip fra Straslund som var på vei til Sverige med varer. Kort tid etter dette skrev kong Kristian til Lübeck og fortalte om hendelsene på møtet, hvordan svenskene hadde brutt avtalen, og at de sto ovenfor en krig. Han forbød videre tilførsel av varer til Sverige, og la dermed opp til en form for handelsblokade mot Sverige. Forholdet mellom rikene og kongene ble utfordret ytterligere av at Karl Knutson nektet å gi opp fremtidige planer om å gjenvinne Norge, samt gi opp tittelen som konge av Norge. I 1452 erklærte han krig mot kong Kristian 1.¹¹⁴

Man kan likevel argumentere for at hensikten med å ta opp dronningens morgengave ikke nødvendigvis er det viktigste spørsmålet å hente ut fra disse hendelsene. Dronningens morgengave var et viktig holdepunkt for en mulig gjenopprettelse av Kalmarunionen, bestående av de tre ulike kongedømmene. Selv om Sverige på dette tidspunktet holdt seg utenfor unionen hadde de faktisk valgt Kristoffer som konge i 1441, og det var i hans fulle rett å tildele sin dronning svenske områder i morgengave. Man kan dermed se hvordan dronningen spilte en viktig rolle, om så indirekte, i å knytte Sverige til unionen, mot deres vilje. Stridsspørsmålet rundt morgengaven var også noe dronningen kom til å aktivt engasjere seg i resten av sitt liv.

Samtidig kan man se hvordan begge kongenes ønske om å erobre den motsatte partens riker, og forsvare sine egne, førte til at de knyttet kontakter og allierte i andre land. Kong Kristian 1. utnyttet det danske og norske militæret i den grad han kunne, men han reiste også til Tyskland for å verve leiesoldater, samt fikk hjelp av hertug Adolf. Kongen hadde også en sterk fordel i at han kunne kontrollere sjøområdene rundt Øresund, som var et viktig handelsområde for Baltikum og hanseforbundet. Handelen mellom Danmark, Norge og flere hansabyer hadde vært problematisk og skiftende i lang tid, og spesielt vanskelig hadde den vært under Kristoffer av Bayerns styre. På dette tidspunktet hadde ikke kong Kristian 1. stadfestet noen handelsprivilegier for hansaen, men på grunn av den pågående konflikten med Sverige var han villig til å gi dem gunstige privilegier mot at de var villige til å ofre handelen med Sverige. Kong Kristian tok også opp flere lån hos den danske høyadelen, som til gjengjeld fikk pant i viktige len og slott. Selv om kongen av Danmark og Norge hadde inngått en rekke avtaler for å erobre Sverige, brøt kong Karls styre sammen før dette. Kong Kristian ble dermed valgt til konge av Sverige, og de tre rikene ble gjenforent i en personalunion, med

¹¹⁴ Olesen 1983: 23-27

en felles konge, men hvert rike hadde en håndfestning som stadfestet deres uavhengighet og eget styre. I Sverige aksepterte man også dronningen morgengavebrev, samt at kongen fikk alle gods som tidligere hadde tilhørt Karl Knutsson.¹¹⁵

For dronning Dorothea må dette ha vært et stort gjennombrudd og en viktig begivenhet. I forbindelse med denne hendelsen sendte dronningen 20 timer hermelin til søsteren i 1458 og ba henne bære dem i minne om at deres kamp i Sverige hadde lyktes, og at Kristian 1. hadde blitt konge av Sverige.¹¹⁶

Forholdene i Sverige forble likevel urolige i årene som fulgte etter kongevalget i 1457. Slektene Vasa og Oxenstjerna sto fremdeles frem som sterke aktører. I tillegg forsøkte Karl Knutsson, og hans slekt, å vinne tilbake Sverige, og dannet allianser med andre slekter i Sverige. Rundt slutten av 1460-tallet, og begynnelsen på 1470-tallet, eskalerte situasjonen i Sverige på ny opp til åpne konflikter. Etter tapte slag i Sverige, og mangel på økonomisk og politisk vilje i det danske riksrådet måtte kong Kristian avstå fra flere forsøk på å gjenforene unionen med militærmakt.¹¹⁷

4.4 Dronning Dorotheas økonomiske arbeid

Etter hva vi vet om dronning Dorothea var hun, i motsetning til kongen, flink til å administrere økonomiske forhold, og hun begynte også tidlig med å sikre og administrere sin egen økonomi. Etter farens død i november 1464 ble hun og søsteren, Barbara, involvert i en langvarig strid over arven med farens bror, Albrecht. I flere brev uttrykte dronning Dorothea sitt ønske om at hun og søsteren skulle arbeide sammen for å nå det beste utfallet for begge. Dronning Dorothea oppfordret søsteren til å forhøre seg med sin sønn, kardinal Francesco Gonzaga, og andre venner om råd i saken. Dronningen på sin side fikk kong Kristian til å skrive til kardinalen for å tale hennes sak, samt skrive et åpent brev hvor kongen la frem hvilken urett som hadde blitt vist overfor dronningen. Hun klagde også selv til paven.¹¹⁸

Etter et forliksmøte i 1472 kom de til enighet om at dronning Dorothea, og Barbara, skulle få en årlig pensjon. Dronningen skulle motta 2000 gylden i året, mens søsteren skulle få 1000 gylden årlig. Dette ble aldri gjennomført, og saken dro ut i mange år. Det er usikkert hvem som egentlig hadde rett i saken. Riktignok fikk ikke søstrene hverken den arven, eller medgiften, de egentlig skulle ha. Albrecht, som fra og med 1470 var kurfyrste, hevdet på sin

¹¹⁵ Esben Albrechtsen, Karl-Erik Frandsen og Gunner Lind, *Konger Og Krige: 700-1648*. Vol. 1. København: Danmarks Nationalleksikon, 2001:170-179

¹¹⁶ Lindbæk 1900: 467

¹¹⁷ Lars Hamre, *Norsk historie frå midten av 1400-åra til 1513: førelesingar*, Oslo:Universitetsforlaget, 1971:2-7

¹¹⁸ Lindbæk 1900: 462-464

side at det eneste som var igjen etter Johan av Brandenburg, var gjeld.¹¹⁹

Denne saken viser likevel hvordan dronningen kunne utnytte sitt personlige nettverk for å forsøke å påvirke utfallet i en interessekonflikt til sin egen fordel. Dette gjorde hun både ved å oppfordre sin egen søster, som selv var giftet inn i en mektig familie og hadde innflytelsesrike kontakter, til å ta affære, men også ved å påvirke kong Kristian til å tale hennes sak. Man kan derfor argumentere for at dette er et eksempel på hvordan dronning Dorothea benyttet sin rolle som dronning for å utøve makt, både direkte og indirekte.

Mye tyder også på at hun fikk mulighet til å styre i det minste noen av morgengavelenene sine slik hun ønsket. I et åpent brev fra 19. juli 1471 kunngjorde dronningen at hennes embetsmann i Jemtland hadde fått myndighet til å overdra såkalte ødejorder til de som var villige til å rydde og dyrke jorden, mot å betale skatt til henne og kronen.¹²⁰

4.4.1 Økonomisk arbeid på kongens vegne

I 1459 døde Hertug Adolf av Slesvig. Hans ønske var at kong Kristian skulle være hans arving, men dette stred mot *constitutio Valdemariana* som var en del av Valdemar 3.s håndfestning fra 1326, som fastslo at Slesvig ikke skulle forenes med Danmark på noen måte. Det ville si at kongen av Danmark ikke kunne være herre over Slesvig, i følge *constitutio Valdemariana*. Ridderskapet i Slesvig og Holstein fryktet derimot at de to landsdelene ville splittes opp, dersom noen andre enn kong Kristian skulle arve dem. Dette førte til at kong Kristian ble valgt til hertug av Slesvig og greve av Holstein i 1460, men under det vilkåret at han måtte godta en håndfestning. Den håndfestningen fastslo at kong Kristian ikke hadde blitt valgt kun fordi han var konge av Danmark, men på grunn av ham som person. Slesvig og Holstein skulle forbli samlet, og kongen måtte anerkjenne ridderskapets valgrett. Han måtte også ha ridderskapets samtykke for å føre krig, og øke skatter. Til gjengjeld ville de avgrense valgretten til hans barn, eller andre arvinger dersom han døde barnløs.¹²¹

Siden kongens unionspolitikk hadde vært preget av konflikt og tap var denne fremgangen i Slesvig viktig for kongen, både personlig og økonomisk. Den kom likevel med en stor finansiell byrde. Alle som mente at de også hadde hatt et krav til Slesvig og Holstein måtte kjøpes ut. Ridderskapet gikk inn som kausjonister, men allerede i 1464 måtte de betale deler av kongens skyld. Andre deler av kongens politikk var også veldig kostbar, og kong Kristian finansierte denne, for det meste, i form av lån. Han tok opp lån der han kunne, men

¹¹⁹ Lindbæk 1900: 464-465

¹²⁰ DN XIV 112

¹²¹ Hamre 1971: 7-8

for det meste gjaldt dette i de nordtyske områdene, og adelsmenn i Holstein.¹²²

Kongen fikk stadig utsettelse til å tilbakebetale lån og holdt det så vidt gående en stund. Likevel ble det tydelig for flere av långivere at kongen holdt på å miste kontrollen over den økonomiske situasjonen. De måtte dermed vende seg mot noen andre for å finne en løsning på situasjonen, og allerede i 1469 begynte dronningen å motta klager fra adelen i Holstein, og hun tok på seg å ordne opp i kongens økonomiske utfordringer i Slesvig og Holstein. Etter kort tid innså at situasjonen var langt mer alvorlig enn hun tidligere hadde antatt, og det var fare for at kongen faktisk kunne miste disse hertugdømmene dersom man ikke kunne komme frem til en løsning.¹²³ Hun inngikk avtaler med kreditorene om avdrag på gjelden, og fortsatte med dette i løpet av 1470-årene. I 1480 var det et siste oppgjør mellom kongen og hans kreditorer, og dronningen sørget selv for at all gjelden ble betalt.¹²⁴ Hun betalte selv noen av kreditorene for å sikre kongens posisjon, noe som resulterte i at kongen ga henne len og slott i pant som tilbakebetaling, deriblant hertugdømmene Slesvig og Holstein.¹²⁵ Hamre hevder at hun hadde en politisk baktanke med dette arbeidet. Hun ønsket, og arbeidet, visstnok for at kongen skulle utpeke den yngste sønnen, Fredrik, til å bli hans etterfølger som hertug av Slesvig.¹²⁶ Dronningens administrasjon av kongens finansielle situasjon i Slesvig og Holstein var bare en av episodene hvor hun tok på seg oppdrag fra kongen. I 1471 så hun seg nødt til å pantsette egne smykker og klenodier i Lübeck for å finansiere kongens krigstog mot Sten Sture d.e.¹²⁷

Jeg har ikke funnet kilder, eller sekundærlitteratur som forklarer eller tar opp spørsmålet *hvorfor* den holsteinske adelen vendte seg spesifikt til dronningen for å ordne opp i de økonomiske forholdene i Slesvig og Holstein, men jeg mener det er mulig å argumentere for at dronningens personlige egenskaper som en dyktig finanspolitiker var kjent hos adelen, og andre høytstående personer, i unionen. Hennes økonomiske uenighet med onkelen om farens arv ble neppe holdt skjult for offentligheten og dette kan ha gitt henne et rykte som en kvinne med gode økonomiske ferdigheter. Det kan også være et argument at dronningen ble sett på som en representant for kongehuset. Da det ble tydelig at kongen ikke kunne håndtere dette på egenhånd, vendte de seg kanskje mot den neste i hierarkiet; dronningen.

¹²² Hamre 1971: 7-9

¹²³ Erik Arup, «Den finansielle side af erhvervelsen af hertugdømmerne 1460-1487». *Historisk Tidsskrift, Bind 7. række, 4*, 1902: 330, 361-368

¹²⁴ Hamre 1971: 9

¹²⁵ Arup 1902: 368-370

¹²⁶ Hamre 1971: 9

¹²⁷ Caspar Paludan-Müller, *De Første Konger Af Den Oldenborgske Slægt: Omrids Og Tanker Til Forstaaelse Af Danmarks Historie I Overgangen Fra Middelalderen Til Den Nyere Tid*, København: C. A. Reitzels Forlag, 1874: 110

4.5 Dronning Dorothea og morsrollen

Rollen som dronningmor kunne være vel så innflytelsesrik som gemalinnerollen. Gjennom sine barn kunne dronningen utvide sitt eget nettverk av innflytelsesrike personer, og dermed selv styrke sin mulighet til å utøve makt og innflytelse.

4.5.1 *Prinsesse Margretes ekteskap*

Kong Kristian hadde gjennom det meste av sin regjeringstid en rekke konflikter og uenigheter med England. En av de mest nevneverdige, som også etterlot seg en rekke ringvirkninger, var konflikten rundt engelsk handel og fiske på Island. Island var, på mange måter mer avhengige av tilførsel av forsyninger fra utlandet, enn Norge. I løpet av høymiddelalderen hadde Island blitt nært knyttet til Norge på grunn av økonomiske, politiske og religiøse forhold, og anerkjente den norske kongens overhøyhet. Mye av tilførselen Island hadde behov for kom dermed fra Norge, men allerede i 1419 kommer det frem av klager at disse tilførselene ikke strakk til. Island var dermed også avhengig av forsyningene fra England. Etter kort tid fikk engelskmennene også konkurranse fra hansakjøpmenn, spesielt fra Hamburg og Danzig. Konkurransen mellom de utenlandske kjøpmennene førte til konflikt dem i mellom, som til gjengjeld førte til hardhendte overgrep mot befolkningen.¹²⁸

For å demme opp for den langvarige konflikten med England, søkte kongen å alliere seg med andre land og parter som også hadde konflikter med England. Tradisjonelt ville dette bety Frankrike og Skottland. Både i 1456 og 1460 sluttet kong Kristian vennskapstraktater med Frankrike, og i 1466 gjorde han det samme med Frankrikes vasaller greven av St. Pol, og hertugene av Normandie, Burgund og Bretagne.¹²⁹

Forholdet til Skottland var derimot ikke like problemfritt. I følge fornyelsen av Perth-traktaten av 1426 var den skotske kongen pliktig til å betale en avgift på 100 mark sterling årlig til den norske kronen for Suderøyene og Man. Denne avgiften hadde likevel ikke blitt betalt siden 1426. Et av formålene med den første vennskapstraktaten med Frankrike var å engasjere den franske kongen i denne saken. Det var også et ønske om at den franske kongen skulle ta på seg en meklerrolle mellom kong Kristian og den skotske kongen. Til slutt ble det avtalt et forliksmøte, som tok sted ved det kongelige slottet i Bourges i 1460.¹³⁰

Perth-traktaten slo fast at den av partene som brøt med traktaten skulle betale en bot på 10 000 mark. Kong Kristians krav til den skotske var at den årlige avgiften som var ubetalt siden 1426 skulle betales, i tillegg til 10 000 mark for hvert år hvor betalingen hadde uteblitt.

¹²⁸ Hamre 1971: 10-15

¹²⁹ NgL r. 2 b. II nr. 106

¹³⁰ Hamre 1971: 15-16

Kong Kristian la altså frem et krav på 343 400 mark sterling.¹³¹ Den skotske utsendingen foreslo i stedet en mulig ekteskapsavtale mellom den skotske tronfølgeren og kong Kristian og dronning Dorotheas datter, Margrete. De skotske utsendingenes krav for dette ekteskapet var at den skotske kongen, og alle som senere ville stamme fra han og prinsesse Margrete, skulle bli fritatt fra alle krav om bøter og avgifter for Suderøyene og Man. I tillegg skulle kong Kristian overdra retten over Shetland og Orknøyene til prinsessen fremtidige barn med den skotske tronfølgen som en del av hennes medgift. Hun skulle også få med en større pengesum for å dekke for utstyr. Til gjengjeld skulle prinsessen få en morgengave til en tilsvarende verdi.¹³²

Ekteskapsforhandlingene kom frem til at kong Kristian skulle oppgi alle krav om avgifter og bøter rundt Suderøyene og Man, samt skulle betale en medgift til en verdi av 60 000 rhinsgylden. 10 000 av disse skulle betales kontant, mens de resterende 50 000 skulle komme i form av pant av Orknøyene.¹³³ Da en skotsk flåte kom for å hente prinsesse Margrete i mai i 1469 hadde ikke kong Kristian klart å skaffe mer enn 2000 rhinsgylden, og måtte dermed pantsette Shetland på samme måte som Orknøyene.¹³⁴

Dronning Dorothea engasjerte seg også aktivt i forberedelsene til prinsessens avreise og ekteskap. Hun var spesielt opptatt med å skaffe datteren klær og utstyr som var verdig for en kvinne av hennes stilling, som både kongsdatter og blivende dronning. Johannes Lindbæk hevdet at å være dronning over de tre nordiske rikene ikke nødvendigvis var like betydelig som tittelen kanskje tilsa. Norden var en periferi i Europa, og stoff og mote var finere i Italia. Dronningen fikk derfor visstnok tilsendt tøy og stoffer fra søsteren i Mantova. I 1469 skrev hun til søsteren hvor hun ba henne om å sende både fløyel og gyldenstykke til seg selv og datteren. 8. juni 1469 var hun i Ørekrog, sammen med prinsesse Margrete i vente på at den skotske flåten kunne vende tilbake til Skottland.¹³⁵

Man kan argumentere for at dronning Dorothea kan ha vært mer involvert i ekteskapsforberedelsene mellom kongen av Skottland og prinsesse Margrete enn man kan få inntrykk av, utfra litteratur og kilder som omtaler emnet. Dronningen er ikke fremstilt i det man har bevart av kilder. Prinsessen ekteskap viser også, nok en gang, hvilken betydningsfull rolle barn, og kanskje spesielt døtre, kunne spille når det kom til å løse konflikter og danne allianser med andre kongeriker i middelalderen. Dronning Dorothea hadde selv spilt denne

¹³¹ Hamre 1971: 16

¹³² Hamre 1971: 16-20

¹³³ NgL r. 2 b. II nr. 115

¹³⁴ NgL r. 2 b. II nr. 116 og Hamre 1971: 20-24

¹³⁵ Lindbæk 1900: 460, 465-467

rollen da hun først giftet seg med Kristoffer av Bayern, og igjen da hun giftet seg med kong Kristian. Med datterens ekteskap spilte dronningen en annen rolle, morsrollen. Som tidligere nevnt i oppgaven var en av de mest betydningsfulle oppgavene til en dronning å sikre familien og ættens videre eksistens ved å føde barn. Dette virker kanskje ikke som et viktig ledd i dronningens mulighet til å utøve makt og innflytelse, men kan ha vært langt viktigere enn man kan tenke seg. Kongeparets barn var ikke bare viktige i form av at de kunne være en brikke i å knytte bånd til andre mektige familier og riker, slik som prinsesse Margretes ekteskap, men de kunne også være en mulighet for dronningen til å sikre sin egen posisjon, selv etter kongens død. Ambisjonen var at den eldste sønnen skulle følge etter faren som konge, og Dorotheas forsøk på å påvirke dette kommer vi tilbake til.

I middelalderen vokste det frem en form for hoffkultur, som etter hvert fikk stor betydning for de øvre sjiktene i samfunnet. Denne kulturen, og oppførselen og manerene som fulgte den, var en måte å skille mellom de som var av adelig slekt og den øvrige befolkningen. Dette påvirket alt fra hvordan man skulle holde en samtale til riktig klesdrakt. Som Lindbæk hevdet var ikke tittelen som dronning av de tre nordiske kongedømmene nødvendigvis like prestisjefylt som den ga uttrykk for. Dronning Dorothea skrev til søsteren for å skaffe tøy og stoffer til seg selv og datteren, og man kan argumentere for at dette var for at de skulle gi inntrykk av at de var så godt utdannet innen riktig og høvisk oppførsel som man ville forvente av noen med deres rang. Dette viser hvordan dronningen bruker de midlene hun har for å sikre det hun kan ha tenkt på som det beste for seg selv og si familie. Dette kan man kanskje også se ved det at dronningen var sammen med prinsessen før den skotske flåten tok henne med tilbake til Skottland. Dette kan være et uttrykk for at dronningen ønsket å forsikre seg om at datteren var trygg så lenge hun fremdeles var i dronningens omsorg.

4.5.2 Sønnene Hans og Fredrik

19. januar 1458 forpliktet det norske riksrådet seg til å ta den eldste av kong Kristian 1. sønner til konge, etter farens død. Dersom tronfølgeren var umyndig ved innsettelsen skulle det norske riksrådet følge en formynderregjering, styrt av dronning Dorothea som regent.¹³⁶

Mye tyder på at kongen og dronningen gjorde vellykkede forsøk på å forsøke å få de danske og svenske riksrådene til å forplikte seg til det samme.¹³⁷ Samtidig som det norske riksrådet hadde hyllet kongen og dronningens eldste sønn, Hans, som tronfølger, oppfordret de det svenske riksrådet til å gjøre det samme.¹³⁸ I følge Hamre gjorde de også det. Hans ble

¹³⁶ DN III 842

¹³⁷ Carlsson 1945

¹³⁸ NgL r. 2 b. II nr. 79 (tillegg)

også hyllet som dansk tronfølger på alle landsting i 1467.¹³⁹

Kong Kristian 1.døde i 1481, og i følge kongedømmenes forpliktelser ville det si at Hans egentlig skulle ta over kronene momentant, men det hendte ikke. Tronfølgeren hadde egentlig en ganske sterk posisjon i Danmark, mye på grunn av at dronning Dorothea var innehaver av alle slottslover, på lik linje med riksrådet, i Danmark. Det danske riksrådet ønsket derimot å benytte perioden mellom kongens død, og den nye kongens overtakelse, til å forhandle frem en håndfestning som ville støtte deres ønskelige politikk. Ved å argumentere for at det ville være det beste for unionen, ga til og med enkedronningen fra seg sin del av slottslovene. Likevel ville hun ikke gi fra seg ambisjonen om at den yngste sønnen Fredrik skulle få hertugdømmene. Ønsket om at personalunionen mellom de tre rikene falt derimot fra hverandre. Danmark, og noe senere også Norge, hyllet Hans, men Sverige holdt seg nok en gang utenfor unionen.¹⁴⁰

For enkedronningen betydde dette at hennes svenske morgengavelen ble tatt fra henne enda en gang. Også denne gangen tok hun kontakt med paven for å søke hans hjelp i saken. Paven valgte å lyse Sten Sture d.e., den nye riksførstanderen av Sverige, i bann. Likevel klarte den svenske representanten ved pavens hoff å få han absolvert året etter.¹⁴¹

I 1482 vedtok landdagen i Slesvig og Holstein at kong Hans og broren, hertug Fredrik, skulle dele hertugdømmene mellom seg. Likevel slo deres håndfestning fast at disse landområdene ikke skulle deles, så de skulle i utgangspunktet styre dem sammen, men landdagen gikk kun med på å velge dem så lenge de tok på seg farens gjenværende gjeld.¹⁴²

Flere historikere, deriblant Imsen og Olesen, har hevdet at dronning Dorothea favoriserte den yngste sønnen Fredrik.¹⁴³ Det ser ut som om disse historikerne baserer denne påstanden på dronning Dorotheas valg og handlinger, og kanskje spesielt hennes forsøk på å sikre han begge hertugdømmene etter kong Kristians død. Det er selvfølgelig mulig at Fredrik var dronningens favoritt, men man kan argumentere for at dette ikke nødvendigvis var tilfelle likevel. Før Hans ble født, hadde kongeparet allerede mistet to sønner, og kanskje var det derfor de la så stor vekt på at han skulle utnevnes til tronfølger i de tre rikene.¹⁴⁴ Hun kan ha ønsket å sikre posisjonen for både sønnen, og seg selv, dersom noe skulle hende med kong Kristian. I 1469 ble datteren Margrete, som tidligere nevnt, giftet bort til Jakob 3. av Skottland, og dermed var også hennes fremtid og posisjon sikret. Da den yngste sønnen

¹³⁹ Hamre 1971: 67

¹⁴⁰ Hamre 1971: 66-95

¹⁴¹ Hamre 1971: 7, 92-93

¹⁴² Hamre 1971: 95

¹⁴³ Imsen 2002: 57 og Jens E. Olesen, «Dorothea», *Dansk kvindebiografisk leksikon*, 2003

¹⁴⁴ Olesen 2003

Fredrik ble født i 1471 hadde dermed kongen og dronningen allerede sikret gode framtidsutsikter for de to andre barna.¹⁴⁵ Med dette som bakgrunn, kan man kanskje argumentere for at dronningen ikke nødvendigvis favoriserte sønnen Fredrik, men ble nødt til å bruke tid og krefter i tiden fremover til også å sikre hans fremtid og posisjon. Som tidligere nevnt var det hennes ønske at Fredrik skulle overta hertugdømmene Slesvig og Holstein. Om dette var basert på favorisering, eller om dronningen så på dette som en praktisk løsning kan man ikke slå fast med sikkerhet. Det man kan slå fast er at den eldste sønnen var på vei til å bli konge over tre riker, datteren hadde blitt dronning av Skottland, og noe måtte også den yngste sønnen leve av. Kanskje kunne de to hertugdømmene, som ved konges død var i dronningens besittelse, bringe med seg passende status og inntekt til en kongssønn og senere bror av en konge.

Dronningens iver etter å sikre den yngste sønnens posisjon kan også ha vært etter et ønske om å sikre sin egen. Etter det norske riksrådets beslutning da de tok Hans til tronfølger i 1458, skulle dronning Dorothea fungere som regent, dersom prinsen var umyndig ved tronovertakelsen.¹⁴⁶ Dersom Hans skulle dø før han ble konge og uten arvinger, ville tronen mest sannsynlig gå videre til broren. På grunn av den store aldersforskjellen mellom brødrene ville dronningens regentskap nærmest være garantert. På den annen side sto Hans ved tronovertakelsen i en sterk posisjon. Han giftet seg i 1478, og de fikk deres første barn kort tid senere.¹⁴⁷ Det er dermed lite sannsynlig at dronning Dorothea hadde ambisjoner om at den yngste sønnen skulle overta tronen, med henne som regent. Med dette kan man dermed hverken bekrefte eller avkrefte om dronning Dorothea favoriserte den yngste sønnen. Man får uansett et inntrykk av at det var en viktig prioritet for henne at barnas fremtid og posisjon var sikret.

4.6 Avslutning

Dette kapittelet har tatt for seg dronning Dorothea, og på hvilke felt og i hvilket omfang hun kunne utøve makt og innflytelse som dronning. Hvordan påvirket de forskjellige faktorene fra modellen over dronningrollen hennes muligheter?¹⁴⁸

Den *politiske situasjonen*, da dronning Dorothea tok over tittelen etter dronning Filippa, var veldig annerledes enn da hennes forgjenger hadde dronningtittelen. Erik av Pommeren ble kastet som konge, og en ny konge ble hentet inn. Gjennom ekteskapet med

¹⁴⁵ Olesen 2003

¹⁴⁶ DN III 842

¹⁴⁷ Grethe Jacobsen, «Christine», *Dansk kvindebiografisk leksikon*, 2003

¹⁴⁸ Se modellen i kapittel 1

Kristoffer av Bayern ble Dorothea dronning. Da kong Kristoffer døde få år senere kastet det unionen igjen ut i ustabile, politiske forhold. Dersom Jahnkes beskrivelse av det videre hendelsesforløpet stemmer, vil det tilsi at dronningens rolle som *hustru* hadde en sterk innvirkning på hennes fremtidige muligheter; eller kanskje man kan si at hun hadde en sterk påvirkning på hustrurollen? Jahnke har hevdet at dronningen valgte sin neste ektemann og konge, etter at det danske riksrådet hadde presentert henne med flere forslag. Dersom dette faktisk var tilfelle ville det bety at dronningen utøvde mye makt over denne bestemmelsen.

Rollen som *hustru* styrket også kong Kristians muligheter, da dronningens morgengave fra hennes forrige ekteskap opprettholdt et bånd mellom Sverige og unionen – til Sveriges store misnøye. Morgengaven fører oss videre til en annen faktor som spilte en viktig rolle i dronning Dorotheas muligheter til å utøve makt og innflytelse; hennes økonomiske ressurser, og kanskje spesielt hennes egenskaper innen finanspolitikk. Hennes talent for å løse økonomiske kriser førte til at den holsteinske adelen tok kontakt med henne for å forbedre den økonomiske situasjonen i hertugdømmene. Ikke bare viser dette hvordan hennes rolle som *hustru* også gikk ut på å veie opp for kongens egne mangler, men det førte også til at dronningen satt igjen med kontrollen over store landområder, som hun senere utnyttet til å styrke seg selv og sine barn.

Morsrollen var en svært sentral faktor for dronning Dorotheas muligheter til å utøve makt og innflytelse. Da det norske riksrådet forpliktet seg til å ta kong Kristian og dronning Dorotheas eldste sønn til tronfølge, forpliktet de seg også til å godta at dronning skulle få rollen som regent, dersom tronfølgen var mindreårig. Da kong Hans var myndig ved farens død falt denne muligheten bort, og hun valgte i stedet å styrke sønnens posisjon i den grad hun kunne. Hennes besittelse av store deler av de danske slottslovene kunne være middelet hun trengte for å sikre en momentan tronfølge, men det er mulig at hun ga slipp på denne muligheten da det danske riksrådet argumenterte for at det ville være til unionens beste å forhandle frem en håndfestning. Man kan argumentere for at dette var fordi hun heller ville satse alt på at sønnen skulle bli konge av tre riker, enn en rask overgang til å bli konge av ett rike. Likevel ønsket hun fremdeles å sikre den yngste sønnens framtidsutsikter gjennom hennes kontroll over hertugdømmene. Med sønnenes sterke posisjoner ville hun potensielt også sikre sin egen. Desto sterkere posisjonene til sønnene var, og desto bedre forhold de hadde til moren, jo større sjanse hadde dronningen til å kunne påvirke dem og deres bestemmelser. Dette kunne føre til at dronning Dorothea fremdeles kunne ha en fremtredende rolle innen unionen og kongefamilien, selv etter ektemannens død. Man kan derfor argumentere for at dronning Dorotheas mulighet til å utøve makt og innflytelse fremdeles var

til stede, selv etter ektemannens død, og mye av grunnen til dette kan ha vært på grunn av hennes rolle som mor.

5. Dronning Christina

I mai 1478 fikk bøndene i Tordrup len i Danmark vite at det skulle skrives ut landskatt. Det var et sterkt behov for økt inntekt i riket siden det skulle holdes et kongelig bryllup. I august samme år ankom Christina, datter av kurfyrsten Ernst av Sachsen, og i september giftet hun seg med tronfølgerprinsen Hans.¹⁴⁹

I dette kapittelet skal vi se nærmere på Christinas liv som dronning. Christina var den eneste av dronningene som denne oppgaven tar for seg, som giftet seg før ektemannen var konge. Om dette la føringer for hvordan forholdet mellom kongen og dronningen utviklet seg til å bli er ikke godt å si, men forholdet endret seg kraftig gjennom årene. I løpet av kapittelet vil vi se hvordan forholdene i Sverige kom til å ha en betydelig innvirkning på dronningens liv. Mellom 1501 og 1503 måtte dronning Christina ta en lederrolle da Stockholm by og slott ble beleiret av opprørere. Kongen hadde flyktet fra byen med sin elskerinne, og mislykkedes i å redde dronningen og de andre som oppholdt seg i slottet. Dronningen tilbragte lengre tid i fangenskap, og etter hennes frigivelse valgte hun å avslutte samlivet med kongen og bosette seg på sine egne områder. Vi vil se hvordan kongen og dronningen i årene fremover kunne ta hver sin side i konflikter, og hvordan dronningen måtte knytte kontakter for å demme opp for dette. Hvordan påvirket disse hendelsene i dronning Christinas liv hennes muligheter til å utøve makt og innflytelse, og hvordan benyttet hun seg av dem?

5.1 Den første tiden

Deres ekteskapsavtale hadde kommet i stand etter forhandlinger mellom kong Kristian og kurfyrsten, og i følge denne skulle fyrstedatteren motta en morgengave som ga en årlig avkastning på 4000, samt rettighetene til bruk av noen slott og len, og skattene tilhørende disse.¹⁵⁰ De første morgengavelenene fikk hun likevel ikke før i 1497, da kong Hans fikk makten i Sverige.¹⁵¹ Det svenske riksrådet godkjente at kongen ga henne Örebro slott og len, Värmland, Närke, Noraskog og Dal.¹⁵² Dette ville dermed tilsi de samme len og slott som dronning Dorothea hadde blitt tildelt i 1445.

Selv om Hans hadde blitt utnevnt til tronfølger i de tre kongerikene lenge før kong Kristian 1. død, tok det nesten to år før han sikret seg den danske og norske tronen.¹⁵³ Forsøk på å forhandle om den svenske tronen ble gjort, men resulterte i at Sverige holdt seg utenfor

¹⁴⁹ Jespersen 2006: 10

¹⁵⁰ *Diplomatarium Christierni Primi* nr. 220

¹⁵¹ Jespersen 2006: 12-13

¹⁵² SDHK-nr: 33713

¹⁵³ Se Dorothea kapittel

unionen. Som faren før ham, håpet fremdeles den nye kongen å kunne gjenforene de tre kongerikene i personalunionen. I 1487 sikret han seg Gotland, men ti år senere, etter et felttog mot Sverige, ble han hyllet og kronet som svensk konge.¹⁵⁴ Kong Hans og dronning Christinas sønn, Kristian, ble også valgt til tronfølger etter faren i Sverige i forbindelse med dette.¹⁵⁵ Det hadde det norske riksrådet stadfestet allerede i 1489.¹⁵⁶

Kongen vendte tilbake til Sverige ved begynnelsen av 1499, ledsaget av dronning Christina, som ble kronet til dronning av Sverige i Uppsala Domkirke i februar. Oppholdet varte i rundt et halvt år, før kongen og dronningen reiste tilbake til Danmark.¹⁵⁷

C.F. Allen har beskrevet dronning Christina som en godhjertet, gavmild og from kvinne. I følge han skal hun ha gitt hjelp og støtte til de syke og fattige, samt skjenket gaver og donasjoner til klostre og kirker, samt hospitaler og andre stiftelser som tok hånd om de trengende i samfunnet. Hun skal ha vist omsorg for sine tjenere og deres fremtid, og skrev også brev med trøstende ord til sørgende dersom de hadde mistet nære venner eller familie.¹⁵⁸ Et eksempel på dette er brevet dronningen skrev i april 1500 til fru Anne Rud, hustruen til Henrik Krummedike. Noen av hennes slektninger hadde falt under kongens felttog mot Ditmarsken. I brevet uttrykte dronningen sin medfølelse, og ba fru Anne om å søke trøst i Gud.¹⁵⁹

5.2 Forholdet til kongen

I sitt ekteskap med kong Hans fikk de minst fem barn, kanskje seks. De to eldste, Hans og Ernst, døde som barn. Videre fulgte sønnen Kristian, som var tronfølger, datteren Elisabeth og den yngste sønnen Frans, som visstnok var oppkalt etter dronningens favoritthelgen, St. Franciscus.¹⁶⁰ Jørgen Nybo Rasmussen har også gjort studier hvor han mener å ha avdekket at kong Hans og dronning Christina hadde enda en sønn, Jakob, som viet sitt liv til fransiskanerordenen. På en annen side er andre historikere skeptiske til denne studiens påstander.¹⁶¹

Kong Hans innledet også et forhold til Edele Mikkelsdatter Jernskæg, en av

¹⁵⁴ Jespersen 2006: 11-12 og NgL r. 2 b. III nr. 106-107

¹⁵⁵ NgL r. 2 b. III nr. 109

¹⁵⁶ NgL r. 2 b. III nr. 48

¹⁵⁷ C.F. Allen, *De tre nordiske Rigers Historie under Hans, Christiern den Anden, Frederik den Første, Gustav Vasa, Grevefeiden. 1497-1536*, København, 1864: 148-163

¹⁵⁸ Allen 1864: 216-217

¹⁵⁹ DN XVIII 169

¹⁶⁰ Jespersen 2006: 11 og Allen 1864: 217

Allen hevdet at St. Franciscus var dronningens favoritt helgen, men ut fra tidsperioden er det mulig at han egentlig mener Frans av Assisi.

¹⁶¹ Jørgen Nybo Rasmussen, «BRODER JAKOBS SIDSTE LANDSFORVISNING?», *Historisk Tidsskrift, Bind 15. række, 6*, 1991:343-352

dronningens egne hoffdamer. Når dette forholdet ble innledet er vanskelig å si, men hun var med kongen og dronningen på deres reise til Sverige vinteren 1501, og da kong Hans vendte hjem i august tok han Edele med seg, mens dronningen ble igjen.¹⁶² Dronningens opplevelser i Sverige under denne perioden kommer jeg tilbake til senere. Edele ble gift med Torben Bilde, adelsmann og lensmann på Vordingborg, kort tid etter deres hjemkomst fra Sverige. Dette sikret henne en god posisjon, men hun opprettholdt et åpenlyst forhold til kongen. I følge Allen sikret hun også familie og slekt titler og posisjoner.¹⁶³

5.3 Svenske forhold og beleiringen av Stockholm Slott

Selv etter at Sverige igjen ble en del av unionen, var det indre uro i riket. Rundt 1500 mottok dronningen sine første len i Danmark, dette dreide seg først og fremst om Tranekær len og Næsbyhoved len. Året etter fikk hun også byene Kolding, Ribe og Assens. I motsetning til områdene hun disponerte i Sverige ser det ut til at lenene og byene i Danmark ble skjenket dronningen i form av pantelen. I forbindelse med urolighetene i Sverige hadde dronningen investert i kongens felttog, men da disse endte opp som mislykkede måtte kong Hans betale tilbake dronning Christinas lån i form av pant i len og byer i Danmark.¹⁶⁴

I 1501 startet et opprør i Sverige og Norge. I Sverige bega opprørerne seg mot Stockholm, hvor kongen oppholdt seg på dette tidspunktet. Som tidligere nevnt reiste kongen fra byen i følge med sin elskerinne, men lot dronningen bli igjen på Stockholm Slott som et samlingspunkt for de tilhengerne kongen fremdeles hadde. Tilbake på slottet hadde dronningen en befestning på 1000 mann, som skulle holde ut beleiringen inntil kongen kunne vende tilbake med forsterkninger.¹⁶⁵

Beleiringen av Stockholm by begynte ved slutten av september og innen midten av oktober hadde den falt i hendene på de svenske opprørerne. Slottet var fremdeles under dronningens kommando, men forholdene inne i slottet skal ha vært forferdelige. Sykdom og sult herjet, og da de endelig måtte overgi seg var det bare 70 av de 1000 mennene som fremdeles levde.¹⁶⁶ Dette er svært store tapstall for middelalderen. Det er mulig Allen egentlig viser til et totalt antall personer som oppholdt seg på slottet, men det er likevel uvanlig. Uansett kan man argumentere for at situasjonen var svært kritisk for de som oppholdt seg på slottet.

Det er en viss uenighet blant historikere om når dronning Christina ble nødt til å

¹⁶² Allen 1864: 221-222

¹⁶³ Allen 1864: 222-223

¹⁶⁴ Jespersen 2006: 14-16

¹⁶⁵ Allen 1864: 292-297

¹⁶⁶ Allen 1864: 297-302

overgi Stockholm slott. Jespersen hevder at slottet ble overgitt 6. mai 1503, og at kongen kom tilbake til Stockholm med forsterkninger seks dager senere. Da hadde dronningen blitt tatt til fange, og kom til å være i fangenskap frem til desember samme år.¹⁶⁷ Hamre hevder på sin side at slottet ble overgitt i 1502, men i likhet med Jespersen mener han at dronningen forblir i fangenskap frem til desember 1503.¹⁶⁸ Det svenske riksrådet tok opp forhandlinger med hertug Fredrik om dronningens løslatelse 31. desember 1502, som mest sannsynlig sikter til dronningens egen bror og ikke hennes svoger ved samme navn.¹⁶⁹ Ved slutten av juni 1503 hadde kravene til dronningens løslatelse mest sannsynlig blitt oppfylt, da det svenske riksrådet bekreftet i et annet brev til dronningens bror at hennes hjemreise ville finne sted så snart de danske leidebrevne hadde kommet i stand.¹⁷⁰

En ting historikere virker til å være enige om er at kong Hans' redningsforsøk kom kun kort tid etter at slottet ble overgitt. Jespersen argumenterer for at en mulig grunn bak dette mislykkede redningsforsøket kan ha vært en overlatt plan fra kongens side. Dersom dronningen skulle omkomme under beleiringen ville dette føre til at de besittelser dronningen hadde fått i pant ville bli tilbakeført til kongen.¹⁷¹

Det er ikke nødvendigvis grunn til å spekulere rundt de bakenforliggende årsakene til dette mislykkede redningsforsøket. Det er mulig at det kan begrunnes med uheldige hendelser og tilfeldigheter. På en annen side gir denne merknaden et interessant syn på hvordan forholdet mellom kongen og dronningen tidligere har blitt vurdert av historikere. Var kong Hans beredt til å sette dronningens liv på spill for en mulig økonomisk gevinst? Det er liten sannsynlighet for det, men ikke umulig. Man kan likevel reflektere over hvilke reaksjoner de svenske opprørerne ville møtt, dersom beleiringen hadde endt i dronningens død. Med tanke på at dronning Dorothea fikk Sten Sture d.e. lyst i bann på grunn av tvisten rundt hennes svenske morgengave, kan det tenkes at reaksjonene mot den svenske opprørsbevegelsen ville være enda sterkere. Det finnes likevel ingen kilder som kan hverken bekrefte eller avkrefte slike spekulasjoner.

5.4 Frihet og separasjon

I tiden under dronningens fangenskap hadde kongeparets datter blitt gift med Joachim, kurfyrsten av Brandenburg.¹⁷² Prinsesse Elisabeth og kurfyrsten var nært beslektet, og måtte

¹⁶⁷ Jespersen 2006: 16

¹⁶⁸ Hamre 1971: 144-145.

¹⁶⁹ SDHK-nr: 44590

¹⁷⁰ SDHK-nr: 44591

¹⁷¹ Jespersen 2006: 16-17

¹⁷² Jespersen 2006: 17

dermed be om dispensasjon av paven for å kunne gifte seg. Denne fikk de 25. april 1501.¹⁷³ I et annet brev fra Roma, datert 13. februar 1501, får man også vite at kongens bror, hertug Fredrik, har fått pavens dispensasjon til å gifte seg med Anna. Hun var søster av Joachim av Brandenburg.¹⁷⁴

Kort tid etter dronningens hjemkomst begav hun seg på en reise til Brandenburg. Der skulle hun besøke datteren og sin søster, Margrethe av Braunschweig. På reisen besøkte hun også stedene Wilsnack og Sternberg, som var viktige valfartssteder for pilgrimner. Da hun vendte tilbake til Danmark bosatte hun seg i nærheten av sine danske len, og avsluttet sitt samliv med kongen. Mye tyder på at den yngste sønnen Frans ble hos henne, og at tronfølgeren Kristian også tilbrakte tid hos moren.¹⁷⁵

Selv om dronning Christina var separert fra kongen, ville ikke det si at han ikke fremdeles hadde en sterk påvirkning på hennes liv. En gang i løpet av slutten av april og midten av juni 1504 ble dronningens lensmann på Næsbyhoved, Otte Porsfeldt, drept. Denne hendelsen kom til å føre henne inn i en konflikt med kongen. Det viste seg at mennene bak drapet var blant biskop Jens Andersens tjenere og hjelpere. Jens Andersen hadde overtatt posisjonen som biskop av Fyn etter den tidligere biskopens, Carl Rønnow, død. Carl Rønnow var høyadelig, og sammen med halvbroren Markvard Rønnow representerte de den fynske adelen i opposisjon mot kongen og hans sterke kontroll over dette området. Da biskop Carl Rønnow døde satte kongen en av sine yndlinger i hans sted, nemlig Jens Andersen, for å sikre en mer lojal tilstedeværelse på Fyn. Siden den nye biskopen hadde kongens beskyttelse fikk ikke drapet på Otte Porsfeldt konsekvenser i kong Hans' levetid. Dronningen var også beskyttende ovenfor de som tjente henne, og drapet på Porsfeldt førte henne inn i konflikt på motsatt side av kongen.¹⁷⁶

Drapet på dronning Christinas lensmann, og hennes besluttsomhet om å søke rettferdighet i denne saken, gir et inntrykk av henne som patron og arbeidsgiver. Dronningen hadde et stort følge i hennes tjeneste, og utgiftene knyttet til deres klær og lønninger stod for en stor del av hennes forbruk. For å tiltrekke seg tjenere var det viktig at dronningen fremsto som en mektig og rik person, som det lønte seg å søke tjeneste hos. Dette gjorde hun blant annet ved å bistå de i hennes tjeneste ved store anledninger i deres liv.¹⁷⁷ Dette kunne dreie seg om alt fra å være fadder for sine tjenere og/eller deres barn, betale skolegang, samt sørge

Han blir omtalt som kurfyrste noen steder, mens andre som markgreve

¹⁷³ SDHK-nr: 42436

¹⁷⁴ DN XVII 788

¹⁷⁵ Jespersen 2006: 17-18

¹⁷⁶ Jespersen 2006: 18-20

¹⁷⁷ Mikkel Leth Jespersen: «Patron-klientforhold i dansk senmiddelalder», *Fortid og Nutid* 2006:2: 114-116

for deres begravelser. Hun stod også for flere av hennes tjeneres bryllup, og betalte også for deres medisinske hjelp dersom de ble syke.¹⁷⁸

Drapet på Porsfeldt, samt faktoren at dronningen på mange måter fjernet seg fra sin rolle som hustru, førte til at dronning Christina ble enda mer avhengig av slike allianser med andre fremstående og viktige personer. Hun var fremdeles dronning og holdt fremdeles sine egne len, byer og slott, samt at hun fremdeles hadde rollen som mor til kongens barn, men hun var ikke lenger kongens hustru i praksis. Dette var en faktor som svekket hennes midler til å utøve makt og innflytelse. Selv om mange adelsfamilier og geistlige kanskje ønsket å omgås dronningen og fremme hennes interesser, kunne dette risikere deres egne posisjoner og framtidsutsikter. Dersom dronningen markerte seg i åpen konflikt med kongen kunne det føre til en dragkamp hun var dømt til å tape, spesielt når det dreide seg om en sak som på mange måter var personlig og basert på prinsipper. Nettverket og alliansene hun dannet var dermed med familier og personer som selv hadde en form for ansent forhold til kongen, og også kunne være involvert i saken.

De viktigste allierte fant hun blant den fynske adelen. Rønnow-slekten har allerede blitt nevnt, men også slekter som Bille, Gyldenstjerne og Marsvin kunne ses på blant biskopens motstandere.¹⁷⁹

De kunne likevel ikke føre en totalt åpen konflikt, og saken ble ikke tatt opp igjen før 1517. Kong Hans døde i 1513, så det var dronningens sønn Kristian 2. som til slutt tok det siste oppgjøret med biskopen og hans hjelpere. Det ser ut som om biskop Jens hadde utestående konflikter med kong Kristian 2., ikke bare med dronning Christina. Biskopen ble fengslet i 1517, og hans hjelper Knud Kjeldsen ble idømt bøter. Biskopens besittelser ble også inndratt og en av dronningens egne yndlinger, en fransiskaner ved navn Vincens Kampe, ble innsatt som administrator for disse.¹⁸⁰ At konflikten rundt drapet på dronningens lensmann ble løst av dronningens sønn viser betydningen av nettverk, allianser og morsrollen, og hvordan dette ga dronning Christina muligheten til å utøve makt og innflytelse.

5.5 Avslutning

Dette kapittelet har sett nærmere på hvilke muligheter til å utøve makt og innflytelse dronning Christina opplevde, og hvilke faktorer som påvirket disse mulighetene. Unionens *politiske situasjon* hadde en sterk påvirkning på dronning Christina. I likhet med dronning Filippa ble hun nødt til å stå frem som en lederskikkelse under en krisesituasjon. Dronning Filippa

¹⁷⁸ Jespersen 2006: 116-123

¹⁷⁹ Jespersen 2006: 20-25

¹⁸⁰ Jespersen 2006: 27-30

fremsto likevel som seirende under angrepet på København, men dronning Christina ble nødt til å overgi Stockholm slott. I dronning Christinas tilfelle kan denne hendelsen kanskje se ut som et tilfelle på avmakt, men jeg vil hevde at hendelsen ga dronningen muligheten, eller tvang henne, til å utnytte sine *personlige egenskaper*. Hun må ha blitt tvunget til å ta initiativ og ledelse for å håndtere denne situasjonen. Selv om hun ble nødt til å overgi slottet til opprørerne, og hun ble holdt som fange i en lengre periode, kan denne hendelsen også ha styrket hennes rennommé som en dronning som i det minste gjorde et tappert forsøk på å lede forsvaret av både byen og slottet.

Hendelsene i Stockholm viste også betydningen av dronningens *familiebakgrunn*. Under forhandlingene rundt hennes løslatelse var det hennes bror som til slutt gikk inn for å finne en løsning – og ikke nødvendigvis kong Hans. Det er ikke nødvendigvis fruktbart å spekulere i grunnene til hvorfor det var broren som kom frem til en løsning, og ikke kongen. Uansett viser det hvordan dronningens utvidede nettverk kunne gå inn i en konflikt for å sikre dronningens velbefinnende dersom det var nødvendig.

Kong Hans' tilsynelatende fravær ved beleiringen av Stockholm, og senere fangenskap av dronningen og andre personer som overlevde den, gir et interessant innblikk i forholdet mellom kongen og dronningen. På mange måter valgte dronning Christina bort rollen som *hustru* etter at hun ble sluppet ut av fangenskap og kom hjem fra reisen til datteren. Det er mulig at samlivet med kongen var avsluttet en stund allerede før hendelsene i Stockholm, men det ble i det minste svært tydelig da hun valgte å bosette seg på sine egne landområder, uavhengig av kongen. Likevel var dronning Christina den eneste av de utvalgte dronningene i denne oppgaven som faktisk giftet seg før den fremtidige ektemannen hadde blitt konge. Det er mulig at hun opplevde at hun hadde gjort det hun kunne både for og gjennom rollen som hustru, og kom frem til at det ville være best om de avsluttet samlivet. Muligheten til å avslutte selve ekteskapet var svært liten, da skilsmisser kun forekom ved spesielle tilfeller. Samtidig hadde ikke en skilsmisse nødvendigvis vært til dronningens fordel, hverken for hennes muligheter til å utøve makt og innflytelse, eller for hennes status i samfunnet.

Likevel er den *økonomiske* faktoren sentral i dette tilfelle. Det ville vært nærmest umulig for dronning Christina å leve et separat liv fra kongen, hadde det ikke vært for de len, slott og områder som hun besatt og fikk inntekter fra. Dette gjorde at hun kunne være økonomisk uavhengig fra ektemannen, og dermed leve et separert liv fra han.

Med dette kan man se hvordan dronningen kunne utøve makt og innflytelse, selv uten ektemannens støtte. Hun kunne ta et individuelt standpunkt og stå ved dette, selv om det ville

si at hun sto i konflikt med kongen. Det var likevel viktig at hun ikke ble isolert fra andre familier og personer med innflytelse. Dette viser kanskje også hvordan dronningen ble sett på som en viktig person i seg selv, ikke bare som kongens hustru, da visse familier og personer var villige til å inngå *allianser og vennskap* med dronningen. Samtidig kan man nok en gang se hvor stor betydning *morsrollen* kunne spille for en dronning. Det var til sist dronningens sønn som tok det siste oppgjøret med saken rundt drapet på Otte Porsfeldt, og de som er involvert i den. Om det var hans lojalitet til moren, eller om det faktisk var hans egne utestående konflikter med biskopen som var motivet bak oppgjøret kan man likevel ikke si noe videre om, men det kan tenkes at det var på bakgrunn av begge faktorene.

6. Dronning Elisabeth

Da Kristian 2. overtok den danske og norske tronen etter faren, var han en ugift mann. Siden han ikke var gift, hadde han heller ingen ektefødte barn, som ville si at den nærmeste etterfølgeren til tronen var hans onkel, hertug Fredrik. Dette var en ulempe for kongen, da sjansen for at mektige menn kunne vende seg mot hertugen i misnøye over kongen var tilstede, og vokste desto lenger han forble uten en sønn som hans etterfølger.¹⁸¹

Som tidligere nevnt kunne ekteskap skape forbindelser og politiske allianser mellom mektige familier. Hvorfor kong Kristian 2. ikke ble gift i ung alder for å kunne skape slike forbindelser og allianser er vanskelig å slå fast, men når kongen likevel var ugift, kunne denne ulempen utnyttes til hans fordel. Dersom han gjorde et godt valg, kunne det lede til mange fordeler.

Dette kapittelet vil behandle Elisabeth virke som dronning. Hun kom fra en mektig familiebakgrunn, og ble giftet bort i ung alder, til en mann som var nærmere tjue år eldre enn henne. Hennes mektige og rike familie var en svært viktig allianse for kong Kristian 2. Allerede før hennes ankomst til hennes nye kongeriker hadde konflikter oppstått mellom kongen og hennes familie over kongens elskerinne. Flere konflikter oppstod da dronningens medgift aldri ble fullstendig utbetalt. Likevel hadde kongeparet et godt forhold, og dronningen fungerte som regent under kongens felttog mot Sverige. Videre vil vi se hvordan politikken mot Sverige førte til at kongeparet, og deres barn, ble tvunget i landflyktighet, deres kamp for å vinne tilbake kongerikene, og hvordan dronning Elisabeths familie ble kongeparets viktigste middel til å kunne realisere deres ønske. Under landflyktigheten fortsatte dronningen å støtte kongen, og hun forble et bindeledd mellom kongens kamp for å vinne tilbake kongerikene, og muligheten til dette, selv om det gikk på bekostning av morsrollen. Hvordan kunne dronning Elisabeth utøve makt og innflytelse i form av sine roller som mor, hustru og politisk person, og hvordan påvirket livet i landflyktigheten dette?

6.1 Ekteskapsforhandlinger - og forviklinger

Valget falt på å kunne knytte allianser med det Habsburgske hus, som på denne tiden var i ferd med å nå høyden av sin makt og innflytelse. Keiser Maximilians sønnesønn, Karl, ville arve og forene de østeriske, spanske og burgundiske områdene. Dersom kong Kristian 2. giftet seg inn i denne mektige familien ville han også få forbindelser til Nederlandene, og deres innflytelse innen handel ville være en fordel i kongens plan for å demme opp for Lübecks påvirkning på handelen i Norden. I tillegg hadde prinsesser av huset Habsburg for

¹⁸¹ C.F. Allen, *De tre nordiske Rigers Historie under Hans, Christiern den Anden, Frederik den Første, Gustav Vasa, Grevefeiden: 1497-1536*, København: Gyldendal, 1865: 95

vane å få en medgift på 250 000 rhinske gylden, som var en betydelig sum.¹⁸²

Karl hadde fire søstre, hvorav kun to av dem var reelle kandidater til å bli kong Kristians dronning. Deres foreldre var Phillip den smukke, som på dette tidspunktet var død, og Johanna, kjent som den vanvittige. Siden faren var død, moren syk og broren umyndig, var det farfaren Maximilian som stod som prinsessenes formynder.¹⁸³

Kong Kristian ønsket å gifte seg med den eldste av de to, Eleonore. I 1513 ba kongen sin onkel, kurfyrste Fredrik, om å forhandle med keiser Maximilian på hans vegne, da kurfyrsten hadde et godt forhold til keiseren. Det viste seg likevel at Eleonore allerede var lovet bort, eller i det minste i forhandlinger, til noen andre. Kongen fikk dermed tilbudet om å gifte seg med den yngre søsteren, Elisabeth.¹⁸⁴ At hun var den yngre søsteren kunne være en ulempe, da dette kunne påvirke utfallet dersom det senere skulle bli spørsmål om arv. Medgiften skulle uansett være den samme – i hvert fall i utgangspunktet. Diskusjonen rundt medgiften skulle senere bli et stridsspørsmål.¹⁸⁵

6. november 1513 ble en fullmakt utformet som slo fast at Biskop Godske Alefeld av Slesvig, samt ridderne Mogens Gøye og Albert Jepsen, skulle være kongens sendebud til keiseren.¹⁸⁶

Mogens Gøye skulle også virke som kongens stedfortreder under bryllupet, da kongen selv ikke kunne være tilstede. Et større følge, blant annet bestående av flere unge adelsmenn, skulle også følge med på reisen.¹⁸⁷

Ekteskapskontrakten ble inngått i april 1514, og i den ble det fastsatt at den nye dronningens medgift skulle være på 250 000 rhinske gylden, men den skulle betales i tre omganger.¹⁸⁸ Den første utbetalingen skulle finnes sted samtidig som dronningens reise til Danmark, som ble satt til St. Hans 1515. Deretter skulle de resterende utbetalingene finne sted ved St. Hans 1516 og 1517.¹⁸⁹

Etter at ekteskapskontrakten hadde blitt inngått ved keiserens hoff, reiste følget videre til Nederlandene, hvor den blivende dronningen oppholdt seg, under oppfostring av hennes tante – regentinne Margrete av Nederlandene. Siden forhandlingene hadde blitt avgjort under besøket hos keiseren, var det kun formalitetene som gjenstod. Kongens sendebud ønsket at

¹⁸² Allen 1865: 101-102

¹⁸³ Allen 1865: 102

¹⁸⁴ Hun omtales med forskjellige navn, som oftest enten Elisabeth eller Isabella. I Norden blir hun for det meste omtalt som Elisabeth, og for å unngå misforståelser velger jeg også å omtale henne med dette navnet.

¹⁸⁵ Allen 1865: 102-104

¹⁸⁶ DN XVII 1177

¹⁸⁷ Allen 1865: 106-110

¹⁸⁸ DN XVII 1177

¹⁸⁹ Allen 1865: 114

bryllupet skulle finne sted 11. juni 1514, da kongen skulle holde sin kronings- og salvingsfest i København denne dagen. Bruden og brudgommen, representert av Mogens Gøye, ble viet av biskopen av Cambrai på formiddagen, mens gjestebudet, turnering, samt annen underholdning og feiring fant sted ved slottet i Brussel på kvelden. Kongens sendebud reiste fra Brussel 15. juni, og ankom Danmark fem måneder senere.¹⁹⁰

Da tiden for den nye dronningens avreise fra Nederlandene nærmet seg, begynte også forberedelsene for bryllupet som skulle holdes i Danmark. De fornemme gjestene og deres følge begynte å innfinne seg, noe som bidro til at utgiftene økte betydelig. Kongen så dermed frem til at den første utbetalingen av dronningens medgift kunne forventes innen kort tid. Den første utbetalingen skulle være rundt 83 000 gylden, noe Allen estimerte til å ha tilsvart verdien av rundt 330 000 tønner rug.¹⁹¹

Under forberedelsene mottok kongen et sendebud fra Nederlandene, som meddelte at det burgundiske hoffet hadde støtt på store og uforutsette utgifter, som førte til at de ikke kunne betale det første avdraget på dette tidspunktet. For kong Kristian var dette dårlige nyheter. Utgiftene økte, og selv om en brudeskatt hadde blitt skrevet ut, ville det ta lang tid før denne kunne regnes med.¹⁹²

Kort tid etter fikk han enda en dårlig nyhet – den nye dronningens avreise hadde blitt utsatt. Først den 23. juli fikk kongen beskjed om at alt var klart for dronningens avreise, og at de kun ventet på gunstig vind. Da denne beskjeden kom hadde de fornemme fyrstene blant gjestene allerede reist. De kunne ikke vente stort lenger, og måtte vende tilbake til sine egne plikter og oppgaver.¹⁹³

Til enda større irritasjon for kongen hadde også mektige personer i Nederlandene fått høre ryktet om kongens elskerinne, Dyveke, de krevde at kongen skulle sende henne bort. Til og med kongens legasjon, som skulle følge den nye dronningen til Danmark, ble bedt om å påvirke kongen til dette. Siden ekteskapet ble inngått i juni 1514 og til sommeren 1515 hadde det vokst frem grupperinger blant hoffene i Nederlandene, hvor blant annet regentinnen Margrete tok del, som delte en misnøye over kong Kristian. Visse personer skal ha ønsket at bryllupet ble utsatt, og andre at ekteskapet skulle brytes. 26. juli 1515 reiste likevel Elisabeth fra Nederlandene for å starte et liv som dronning. Hun var 14 år gammel, mens kongen var i midten av 30-årene. 9. august møtte kongen henne ved Hvidøre, med et stort følge, før de

¹⁹⁰ Allen 1865: 115-123

¹⁹¹ Allen 1865: 200-205

¹⁹² Allen 1865: 204

¹⁹³ Allen 1865: 205-207

sammen tok sitt inntog i København.¹⁹⁴

Selv etter kongeparet ble gift, og dronningen hadde ankommet Danmark, fortsatte kongen sitt forhold til Dyveke. Dette skapte stor forargelse blant fremstående personer i Danmark, spesielt fordi Dyvekes mor, Sigbrit, ble en av kongens nærmeste rådgivere. Fra kongens hoff spredte informasjonen om kongens elskerinne seg videre til dronningens familie i Nederlandene, Burgund og Spania. den mest forargede var nok regentinnen, Margrete. Keiser Maximilian delte etter hvert hennes syn, og sendte et følge med sendebud fra han selv, regentinnen Margrete, og kurfyrst Fredrik av Sachsen for å overtale kongen til å sende bort sin elskerinne og hennes mor. Ikke bare var det et hån mot dronningen, og hennes familie, at kongen hadde en elskerinne, men spesielt æreløst var det at hennes mor kom fra Holland – en undersått av dronningens familie.¹⁹⁵

Sendebudene ankom Danmark ved slutten av mars 1516, men selv om de ble godt mottatt, ble det rask tydelig at kongen ikke hadde noen intensjoner om å sende hverken elskerinnen, eller hennes mor fra seg. Ved midten av april, samme år, vendte de hjem. Med seg hadde de tre av dronningens hoffdamer fra Nederlandene, som kongen hadde sendt bort, da de snakket fritt om hans forhold til Dyveke.¹⁹⁶ Dyveke døde i 1517, og det er påstått at hun døde av å spise forgiftede kirsebær.¹⁹⁷

Det er usikkert hvorfor kongens forhold til Dyveke skapte så sterke reaksjoner, ettersom det ikke var uvanlig at konger hadde elskerinner. Det kan tenkes at man var bekymret for hvilke situasjoner som kunne oppstå dersom kong Kristian fikk barn utenfor sitt ekteskap med dronningen. En annen mulig forklaring kan ha vært frykt for negative reaksjoner fra andre mektige personer. Likevel er det vanskelig å legge for stor vekt på kongens utenomekteskapelige forhold. Kong Hans hadde også hatt en elskerinne, uten at dette til synes har hatt store konsekvenser – om det i det hele fikk noen konsekvenser. Det faktum at kong Kristian hadde en elskerinne kan dermed heller ikke begrunnes i at det var uvanlig eller uakseptabelt. Et annet alternativ for å begrunne de sterke reaksjonene kan kanskje være at dronning Elisabeths familie og personlige nettverk oppfattet kongens utroskap som en større fornærmelse, enn dronning Christinas familie og nettverk gjorde. På en annen side hadde Habsburgerne, og spesielt det burgundiske hoffet, et bredt utvalg av uekte barn som bevis på deres egne tradisjoner for utenomekteskapelige forhold. En siste forklaring, som langt på vei er den mest sannsynlige, er at kjernen til de sterke og negative reaksjonene på

¹⁹⁴ Allen 1865: 193, 208-220

¹⁹⁵ Allen 1865: 297-305

¹⁹⁶ Allen 1865: 304-309

¹⁹⁷ Allen 1865: 316-317

kongens elskerinne, egentlig grunnet i en sterk misnøye mot Sigbrits sterke innflytelse over kongen. Et hat som egentlig var ment til moren, ble i stedet rettet mot datteren, som var et langt lettere offer.¹⁹⁸

6.2 Svenske forhold

Kristian 2. ble tatt til konge av Danmark og Norge, etter farens død, sommeren 1513. I omtrent 70 år hadde Sverige vært den motvillige parten i unionen, og i dette kongevalget var de intet unntak. Resultatet ble den såkalte «Malmø-avtalen», som slo fast at svenskene, innen to år, enten skulle ta Kristian 2. til konge, eller betale en årlig tribut. Etter et herredagsmøte i København, sommeren 1515, ble fristen for Malmø-avtalen utsatt med enda to år. Lübeck og de andre vendiske byene gikk inn som garantister for at avtalen skulle oppfylles, og aktet å avbryte handelen med Sverige dersom de ikke holdt sin del av den.¹⁹⁹

Kong Kristian innså til slutt at den eneste måten å tvinge Sverige tilbake i unionen var ved våpenmakt. Både i 1517 og 1518 ble det foretatt militære ekspedisjoner mot Sverige, hvor begge var mislykkede forsøk. I januar 1520 ble Sverige, på nytt, angrepet av Danmark. De danske styrkene møtte Sten Sture d.y. ved Västergötland, hvor Sten Sture selv ble såret. Han døde av skadene få dager senere, og hans enke tok over ledelsen. Sammen med ledende menn innen Sture-partiet, en svensk bondehær, samt støtte fra Stockholms borgerskap og allmue, holdt de byen. Først i september 1520 kapitulerte byen, etter at Sten Stures enke og hennes tilhengere hadde blitt lovet amnesti av kongen.²⁰⁰

4. november 1520 ble Kristian 2. kronet til kongen av Sverige, i Stockholms storkirke. Kroningsfestene varte i tre dager, men på den tredje dagen hendte også det som senere har blitt kalt «Stockholms blodbad». Mellom 8. og 9. november ble rundt hundre personer henrettet, blant disse var flere av de som få dager tidligere hadde mottatt kongens amnesti.²⁰¹

Allerede før kongen kunne reise tilbake til Danmark, begynte styret av Sverige å falle sammen. Gustav Eriksson (Vasa) ble valgt til høvedsmann i Dalarna, januar 1520. Han hadde blitt tatt som gissel under de danske ekspedisjonene i 1518, og holdt som fange i Danmark til han flyktet til Lübeck året etter. Tidligere hadde han kunne vært å regne som unionsvennlig, men på grunn av hendelsene de foregående årene hadde hans sympati for Sture-partiet tatt en ny vending. I tillegg hadde han også mistet flere familiemedlemmer under «Stockholms blodbad». Han søkte støtte hos den øvrige befolkningen, spesielt i Dalarna, og knyttet

¹⁹⁸ Allen 1865: 300-301 og Hamre 1998: 108

¹⁹⁹ Hamre 1998: 110-111

²⁰⁰ Hamre 1998: 115-120

²⁰¹ Hamre 1998: 121-122

kontakter med andre deler av befolkningen som slet under kongens antilybske politikk. Samtidig kjempet kongens krets av støttespillere og embetsmenn i Sverige flere indre konflikter.²⁰²

Gustav Vasa ble valgt til riksforsender av Sverige i august 1521. Videre vant han flere av rådsaristokratiet over på sin side, og festninger under sin kontroll. Lübeck hadde støttet Danmark i krigen mot Sverige, ettersom de dermed ble garantert at deres handelsinteresser skulle overholdes. Dette viste det seg tidlig at kongen ikke hadde planer å gjennomføre, men heller fortsette sine egne planer om et nordisk handelskompani. Gustav Vasa lovte dem derimot økonomiske særrettigheter dersom de ville hjelpe Sverige. Lübeck slo seg sammen med Danzig, og lovte støtte til de svenske opprørerne. I 1522 var det dermed åpen krig mellom Danmark og Lübeck, og dette skulle til slutt knekke kong Kristians styre. Gustav Vasa ble valgt til konge av Sverige 6. juni 1523, men da hadde kong Kristian allerede flyktet fra Norden.²⁰³

6.3 Dronning Elisabeth som regent

Uavhengig av kongens utroskap var kongeparets ekteskap, tilsynelatende, et godt ekteskap. Dronningen skal ha vist kong Kristian hengivelse og oppofrelse, til den grad at hun til og med utviklet et nært og fortrolig forhold til Sigbrit, da kongen aktet henne høyt. Sigbrit skal ha vært ved dronningens side under hennes fødsler. Kongeparets førstefødte sønn, prins Hans, oppfostret av henne.²⁰⁴

Under kongens fravær, hovedsakelig i forbindelse med felttogene i Sverige, fungerte dronning Elisabeth som hans regent, under rådgivning av riksråd og Sigbrit.²⁰⁵

22. juli 1518 skrev kong Kristian til dronningen for å informere henne om at han hadde ankommet Stockholm. Kongen sendte to også to herrer tilbake til Danmark for å hente visse saker som kongen manglet, og ba dronningen om å sende en av disse herrene tilbake til Stockholm så snart som mulig.²⁰⁶ 6. mai 1520 sendte kongen et annet brev til dronning Elisabeth. I dette brevet ga han henne instruksjoner om hvordan hun skulle forholde seg til en del riddere, som var ventet. Han legger også til at dersom hun skulle trenge hjelp med dette, burde hun betro seg til Sigbrit.²⁰⁷

Disse brevene viser to sider ved kongeparets korrespondanse. Det første brevet handler

²⁰² Hamre 1998: 129

²⁰³ Hamre 1998: 129-130

²⁰⁴ Allen 1865: 329

²⁰⁵ Allen 1865: 329

²⁰⁶ DN XIV 271

²⁰⁷ DN XIV 280

mer om at kong Kristian oppdaterer dronningen om hans fremskritt og hvor han befinner seg. Dette brevet gir dermed inntrykk av at det er rettet mot dronningens rolle som hustru, mer enn hennes rolle som regent, på dette tidspunktet. Det andre brevet gir dermed et annet inntrykk. I dette brevet ble dronningen gitt instruksjoner over hvordan hun skulle gjennomføre en oppgave, og er dermed rettet mer mot dronningens rolle som regent.

8. juni 1520 skrev dronning Elisabeth til Bergens fogd, hvor hun informerte han om at det hadde oppstått uenighet mellom kongen og tyske steder. Han skal dermed ikke utføre visse befalinger han tidligere har mottatt.²⁰⁸

6.4 Landflyktighet

Etter at kong Kristian 2. hadde vunnet tilbake den svenske tronen, ble hans styre likevel svekket. Med både opprør og krig hadde kongen behov for en oppslutning rundt styresmakten, men på grunn av hans styresett fremtrådte det motsatte. Bøndene ble hardt skattlagt, de privilegerte stendenes maktgrunnlag ble utfordret og kongen ble sett på som tilbøyelig til lutherske holdninger. Flere fremstående personer vendte seg derfor mot hertug Fredrik, med et ønske om han skulle ta over tronen. Kong Kristian gjorde forsøk på å sette menn han hadde tillit til i viktige personer, i et forsøk på å demme opp for hans onkels rolle, uten at dette resulterte i den ønskede virkning. 13. april 1523 reiste kongen fra København med en flåte bestående av rundt 20 skip. Om bord var dronningen, deres barn, samt flere av kongens kanselliembetsmenn og andre medarbeidere.²⁰⁹

Fra København reiste de til Nederlandene. Kongen fremste ønske var å skaffe de gjenstående 150 000 rhinske gylden av dronningens medgift, men Nederlandene betalte så mye skatter og lån til Karl 5. at dette ikke lot seg gjøre. Videre reiste kongeparet og deres følge til Tyskland, hvor de forsøkte å verve en leiehær for de midlene de hadde klart å ta med seg ut av Danmark. Blant fyrster i Tyskland fikk de lån og kreditt, og denne gjelden førte til store vansker i årene fremover.²¹⁰

Kongeparet, og det følget som valgte å bli med dem i eksil, vendte tilbake til Nederlandene sommeren 1524. De bosatte seg i et slott i Brabant, og holdt sitt landflyktige hoff der noen år fremover. Deres sterkeste holdepunkt var fremdeles deres nettverk av fremstående fyrster og familier, og mest av alt dronningens egen familie. Dronning Elisabeth

²⁰⁸ DN VI 678

²⁰⁹ Hamre 1998: 179-185

²¹⁰ Hamre 1998: 207-209

ble dermed et bindeledd mellom kongeparets ønske om å gjenvinne den nordiske unionen, og midlene de trengte for å gjøre det.²¹¹

6.5 Dronningens liv og rolle i landflyktighet

Under deres tid i landflyktighet ble kongen og dronningen ofte skilt fra hverandre. De korresponderte mye gjennom brev, hvor de ga hverandre råd, instruksjoner og informasjon over hvilke grep og eventuelle fremskritt som hadde blitt gjort. Dronningens rolle i denne forbindelse besto ofte av å forhandle med medlemmer av sin egen familie for å be om hjelp til å vinne tilbake kongerikene og skaffe penger og støtte der hun kunne.

G. Jørgensen hevdet i sin bok om dronning Elisabeth at skrev hertug Fredrik til dronning Elisabeth og ba henne om å bli i Danmark med barna, og forsikret henne om at de ville være utenfor fare. Til dette skal dronningen skal ha svart «Hvor min Konge er, der er mitt Kongerike» til dette forslaget. Jørgensen var selv usikker på om dronningen faktisk kom med denne uttalelsen, men mente at det fremdeles ga et innblikk i hvor besluttsom dronning Elisabeth var til å bli ved ektemannens side, og hvor selvpoffrende hun faktisk var.²¹²

Allerede i juli 1523 var kongeparet likevel skilt fra hverandre. I et brev rådet kong Kristian dronningen til å ta følge med hennes tante, regentinnen Margrete, på hennes reise til Flandern. Han ønsket også at dronningen skulle forsøke å vinne tantes gunst, da de hadde et sterkt behov for hennes støtte.²¹³ Dette viser at, allerede kort tid etter deres flukt fra København, hadde dronningen begynt sin rolle som bindeledd mellom sin ektemann, og hennes egen mektige familie. I realiteten var det nok brødrene hennes som kunne bidra mest med å vinne tilbake kongerikene de hadde flyktet fra, men tanten var likevel en viktig støttespiller for dronningen, både politisk og personlig.

I januar 1524 skrev regentinne Margrete til dronningen. Hun bekreftet at hun hadde mottatt brevene hennes. Videre skrev hun at dronningens sønn hadde blitt syk. Han hadde fått utslett, og at dette sannsynligvis var en barnesykdom som ville etterlate prinsen sterkere enn før han ble syk. Hun skrev også at hennes bror, keiseren, var veldig opptatt for tiden, spesielt med saker som gjaldt kongen av Frankrike. Når disse sakene var ryddet opp i, ville hennes bror sikkert gjøre mer for dronningen, og hennes mann, enn han hittil hadde gjort.²¹⁴ Utfra dette brevet får man inntrykk av at dronningen ikke bare er skilt fra kongen, men også sine barn. Dronningen ble selv oppfostret av sin tante, så det er ikke usannsynlig at hun ville

²¹¹ Hamre 1998: 209-210

²¹² G. Jørgensen, *Dronning Elisabeth af Danmark*, København, 1901: 96

²¹³ DN X 333

²¹⁴ DN XV 204

overlatt omsorgen av sine egne barn til henne. Man kan også få et inntrykk av at dronning Elisabeth begynte å bli mer urolig, og at hun nok ønsket at keiseren skulle ta mer grep i hennes vanskelige situasjon enn han hadde gjort på dette tidspunktet. Dette inntrykket blir bare forsterket når dronningen skriver til pave Clemens 7. samme måned, for å be om hans støtte til kongens sak.²¹⁵

Keiser Karl 5. forsøkte å hjelpe søsteren og svogeren med å vinne tilbake kongerikene. Han forsøkte å få i stand forhandlinger, uten at dette ledet til noen løsning. Han foreslo også at kongeparets sønn, hertug Hans, skulle bli konge dersom de vant tilbake rikene. Dette forslaget ble tatt opp ved flere anledninger.²¹⁶ Kong Kristian nektet å gå med på disse forslagene, og dermed ble de heller aldri satt i verk.²¹⁷

Dronning Elisabeth skrev også til sin søster, dronning Maria av Ungarn, for å be om råd og hjelp. Det var ikke alltid at brevene kom frem og dronning Maria forsøkte å berolige sin søster med at hun absolutt ikke neglisjerte henne, men at flere brev hadde forsvunnet på veien. Når det kom til spørsmålene om råd og hjelp, kunne hun bare love dem hjelp der hvor det var mulig, men også hun var preget av krig som tok opp mye av hennes ressurser.²¹⁸

I løpet av sommeren 1524 gjorde dronning Elisabeth også forsøk på sikre seg sine morgengavelen, eller en erstatning for tapet av disse. Hun ga Karsten Beyer fullmakt til å tale hennes sak ved den tyske keiserens domstol mot hertug Fredrik av Holstein, som på dette tidspunktet egentlig var den fungerende kongen av Danmark og Norge, og Lübeck, som hun hevdet var skyld i hennes økonomiske tap.²¹⁹

De dokumenter og brev som er bevart fra dronningens levetid i landflyktighet gir et sterkt inntrykk av kongeparets fremste oppgave rundt våren og sommeren i året 1524, var å sikre deres finansielle situasjon. De hadde solgt et av sine skip, og kongen ba dronning Elisabeth om å ta vare på de pengene og pantsette noe av sølvtøyet, dersom hun skulle ha behov for penger. Dronningen hadde også forhørt seg med sin bror, erkehertug Ferdinand, for å forhøre seg om han kunne utbetale hennes medgift. Svaret hun fikk av han var det samme hun, og kongen fikk høre en rekke ganger – at det skulle han gjerne gjort, men på grunn av kriger og andre saker som tok opp store deler av hans, og keiserens, ressurser var det ikke mulig. På sommeren ba kong Kristian henne om å sende ham noen klenodier som de også vil

²¹⁵ DN IX 522

²¹⁶ Hamre 1998: 209, DN XII 344 og DN XIV 445

²¹⁷ Hamre 1998: 209

²¹⁸ DN IX 523, 529

²¹⁹ DN IX 531

forsøke å selge.²²⁰

Dronningen Elisabeth døde 19. januar 1526, i en alder 25 år.²²¹ Det er usikkert hvordan og hvorfor hun døde, men allerede 25. desember 1525 sendte dronningens tante hennes hushovmester, Philip Sonastre, til henne på besøk for å dele visse nyheter, og ønsker om hennes bedring. Noen uker senere var dronningen fremdeles syk, og regentinne Margrete skrev til kongen at hun ville sende hennes lege så snart hun selv kan avse han. 9. januar sendte regentinne Margrete et nytt brev til kongen, da hun selv kun hadde hørt rykter om dronningens forverrede tilstand. Hun ba kongen om å få sikrere informasjon om dette.²²² Tilbake i Norden kan man likevel få en slags indikasjon på hvordan dronningen døde. I september 1526 skrev Holger Gregerssøn til Anne Rud og Henrik Krummedike, og i dette brevet kom det frem at dronning Elisabeth døde i barselseng, sammen med barnet.²²³

6.6 Avslutning

Dette kapittelet har diskutert hvordan dronning Elisabeth kunne utøve makt og innflytelse under hennes periode som dronning, og hvilke faktorer som påvirket disse mulighetene.²²⁴ Hennes opplevelser som dronning var hadde mange likhetstrekk med dronningene før henne, frem til hun ble tvunget til å leve i landflyktighet. Landflyktigheten, og *den politiske konteksten* dette brakte med seg, har gjort henne til et spesielt tilfelle både i nordisk historie, og i denne oppgaven. Noen vil kanskje hevde at siden hun ble tvunget til å leve i landflyktighet med kongen, vil hun ikke kunne regnes som en dronning etter 1523. Kongeparet så likevel fremdeles på seg selv som kongen og dronningen av Danmark og Norge, samt Sverige, og i landflyktighet arbeidet de iherdig for å vinne tilbake rikene. På grunn av deres egen identifisering som kongelige, dog uten kongeriker, har denne oppgaven behandlet dem som konge og dronning – selv etter 1523.

Selv om den *politiske situasjonen* dronning Elisabeth levde under kan fremstå som et tilfelle hvor dronningen har mistet all makt og innflytelse, er ikke dette nødvendigvis det fullstendige bildet. Dette kan man se tegn til allerede da kongeparet, med deres barn og følge, flyktet til Nederlandene – hvor dronningens tante regjerte. Dronning Elisabeths *familiebakgrunn* ble tidlig den eneste reelle kilden de hadde til å kunne vinne tilbake kongerikene. Dronning ble dermed tidlig gjort til en slags gallionsfigur for denne saken, for å vinne støtte fra hennes tante, brødre og søstre, som alle hadde sentrale og mektige posisjoner

²²⁰ DN X 407, 420 og DN XI 362

²²¹ Hamre 1998: 210

²²² DN VIII 541-543

²²³ DN XVIII 377

²²⁴ Se modellen i kapittel 1

rundt om i de europeiske kongehusene. Viktigst av alt var det å vinne støtten til dronningens brødre, Keiser Karl 5. og erkehertug Ferdinand. De satt med en enorm politisk, økonomisk og kulturell makt, og det var alt kong Kristian trengte. Noe av denne økonomiske makten skyldte de egentlig kongen, da dronningens medgift aldri ble fullstendig utbetalt. Dette førte til at, selv om dronning Elisabeth kom fra en familie med betydelige resurser og hun selv egentlig hadde krav på deler av disse, måtte kongeparet leve under forhold hvor mangelen på *økonomisk* makt styrte livene deres.

Livssituasjonen til kongen og dronningen var usikker, og ikke spesielt behagelig. De levde på en blanding av veldedighet fra deres familier, for det meste dronningens, samt lån og pant. Samtidig forsøkte de å vinne støtte og allianser som ville hjelpe dem i deres kamp om å vinne tilbake kongerikene. Dette førte til at kongeparet ofte oppholdt seg på forskjellige steder. Dronningen forsøkte å overtale sine mektige familiemedlemmer til å hjelpe dem, men de var svært opptatt med sine egne kriger og konflikter. Likevel fortsatte dronning Elisabeth sin rolle som bindeledd mellom sin mektige familie, og deres resurser og midler til å hjelpe kongen og dronningen, og muligheten for å vinne tilbake kongerikene. På mange måter ga dette dronning Elisabeth muligheter til å utøve makt og innflytelse, selv om det ofte ikke førte dem noe nærmere målet.

Denne livssituasjonen viser hvor stor vekt dronningen la på *hustrurollen*. Hun sto ved kongens side uansett hva. Hun viste tålmodighet da han hadde sitt utenomekteskapelige forhold til Dyveke, hun bygde opp et vennlig forhold til Sigbrit fordi kongen verdsatte henne, hun fulgte ham i landflyktighet, og hun fortsatte de ydmykende forsøkene på å vinne økonomisk og politisk støtte til deres sak.

Det er usikkert om hertug Fredrik faktisk ba henne om å bli igjen i Danmark, slik Jørgensen hevdet i sin bok. Om han gjorde det, og hun valgte å bli ved kongen, viser det hvor viktig det var for henne å forbli hos kongen. Hvis det derimot ikke er tilfelle at hertugen ba henne bli, viser det likevel hvilket inntrykk og rennominé dronning Elisabeth har etterlatt seg, som den selvoppofrende hustruen.

Samtidig viser det likevel at denne hustrurollen var noe hun valgte på bekostning av *morsrollen*. På et tidspunkt under deres tid i landflyktighet ble kongeparets barn satt bort til dronningens tante, for at de skulle oppfostres hos henne. Akkurat hvorfor dette skjedde er usikkert, og det var heller ikke uvanlig at de kongelige barna ble oppfostret av andre enn foreldrene, men det blir derimot uvanlig når det kommer frem av kilder fra deres tid i landflyktighet at dronningens brødre var villige til, å i det minste forsøke, å sette inn kongeparets sønn Hans som konge i Danmark og Norge. Da kong Kristian nektet å gå med på

denne planen ble det heller aldri noe av. Dette viser kanskje at det viktigste for dronningen ikke var å vinne tilbake kongerikene og få tilbake sin posisjon. Det viktigste for dronning Elisabeth var kanskje heller å være kong Kristians dronning, og ikke dronning av Danmark og Norge.

7. Dronningrollen – en mulighet for maktutøvelse?

På hvilke felt, og i hvor stort omfang kunne dronninger utøve makt og innflytelse i form av sine roller som politiske aktører, hustruer og mødre? Oppgavens ambisjon har vært å svare på denne overordnede problemstillingen ved å studere de fire nordiske unionsdronningene. Som vi har sett varierte omfanget av dronningenes makt og innflytelse, og de utmerket seg på forskjellige felt. Denne konklusjonen vil sammenligne dronningenes utøvelse av makt og innflytelse ut fra hva vi har sett i oppgaven, og oppgavens modell over dronningrollen.

Den *politiske situasjonen* i Kalmarunionen hadde en sterk påvirkning på dronningenes liv. Store landområder var under unionskongens overhøyhet som førte til at dronningene hadde en mulighet til å ta del styringsmakten ved siden av kongen og de enkelte riksrådene. Dronning Filippa var ofte i Sverige, hvor hun var kongens representant i møter med riksrådet og fattet beslutninger. Erfaringene med å representere kongen i Sverige kan også ha påvirket kong Eriks beslutning om å gjøre dronning Filippa til eneregent av unionsrikene i perioden 1423-1425. Denne muligheten for dronning Filippa til å utøve regjerende makt, var noe de andre dronningene ikke fikk i like stor grad. Alle de fire dronningene utøvde en eller annen form for stedfortredendemakt- eller innflytelse i den forstand at de tok på seg oppgaver på vegne av kongen.

Dronning Elisabeth fungerte som regent under kong Kristian 2. felttog mot Sverige, men mye tyder på at Sigbrit hadde en så sterk posisjon som rådgiver at hun nærmest fungerte som en medregent til dronning Elisabeths regentskap. Dronning Christina måtte også fungere som en lederskikkelse etter at kongen forlot Stockholm under beleiringen av byen og slottet. På grunn av kong Kristian 1.s finansielle vanskeligheter i Slesvig og Holstein henvendte den holsteinske adelen seg til dronning Dorothea for at hun skulle ordne opp i kongens økonomi. Selv om alle dronningene dermed utøvde makt på vegne av kongen, hadde dronning Filippa en langt mer allsidig politisk makt som eneregent.

At dronningene handlet på vegne av kongen understreker hvordan deres ekteskap, og dermed rollen som *hustruer*, i utgangspunktet var legitimiteten bak muligheter til å utøve makt og innflytelse. Vi har sett hvordan dronningene hadde ulike opplevelser med rollen som hustru. Både dronning Filippa og dronning Dorothea hadde en form for komplementært forhold til deres ektemenn hvor de utfylte hverandres roller og egenskaper. Dronning Dorothea var for eksempel en dyktig finanspolitiker, noe kong Kristian 1. ikke nødvendigvis var. Dronning Filippa var blant annet godt likt i Sverige, noe som førte til at hun tilbrakte mye av tiden der. Dronning Christina og dronning Elisabeth hadde andre opplevelser, både fra de to andre dronningene, og fra hverandre.

Etter at dronning Christina vendte tilbake til Danmark etter besøket hos datteren, avsluttet hun og kongen deres samliv og var i praksis separerte. Konfliktene som fulgte drapet på Otte Porsfeldt førte til at kongeparet sto på hver sin side, og dette illustrerer i hvilken grad dronning Christina ga opp hustru-rollen. Hun hadde ikke bare separert seg fra kongen, men sto til tider i opposisjon mot ham. Dette førte til at hun måtte danne *nettverk og allianser* for å opprettholde muligheten til å utøve makt og innflytelse med deres støtte. Dronning Elisabeths forhold til sin ektemann var den rake motsetningen. Vi har sett hvordan hun fremstår som en tålmodig og selvoppofrende hustru, som alltid sto på kongens side, under ekteskapet med kong Kristian 2. Denne hustrurollen var også noe det ser ut til at hun prioriterte over *morsrollen*.

For dronning Dorothea morsrollen en mulighet til å utøve makt og innflytelse fremdeles var til stede, selv etter ektemannens død. Hun la stor vekt på å sikre barnas framtidsutsikter og posisjoner. Datteren ble dronning av Skottland, den eldste sønnen konge og den andre sønnen ble hertug. Gjennom sønnenes sterke posisjoner ville hun potensielt også sikre sin egen. Spesielt sønnenes sterke posisjoner, og desto bedre forhold de hadde til moren, var en mulighet for dronningen til å utøve makt og innflytelse over dem, og gjennom dem.

Drapet på Otte Porsfeldt, og konfliktene som ble gjeldende etter det, viser hvordan dronning Christina også hadde en alliert i sin sønn. Det var til slutt sønnen som tok det siste oppgjøret med de involverte i drapssaken, kanskje på grunn av hans lojalitet til moren. Av de fire unionsdronningene var dronning Filippa den eneste som forble barnløs, men kong Erik bestemte likevel at hun skulle fungere som tronfølgens regent, dersom han var umyndig ved overtakelsen. På denne måten fikk hun den samme muligheten til å regjere på vegne av umyndige sønner, som andre dronninger, selv om hun ikke hadde egne barn.

Kong Erik styrket denne muligheten ved at han gjorde om hennes morgengave til et større område i Sverige, istedenfor len og slott i alle de tre rikene. For dronning Filippa ble hennes morgengave et politisk maktmiddel, mens og dronning Christina var hennes morgengave en *økonomisk ressurs* som sikret hennes uavhengighet fra kongen. Dronning Dorotheas svenske morgengave var et viktig politisk maktmiddel for både dronningen og kong Kristian 1. Disse områdene, og konflikten rundt dem, hindret Sverige å fullstendig løsrive seg fra Kalmarunionen. Samtidig var dronning Dorotheas finanspolitiske egenskaper et middel for henne til å sikre seg flere og større landområder i form av pantelen, som hun senere også benyttet til å sikre sønnenes posisjoner.

Dronning Dorothea forsøkte også å stryke sine økonomiske ressurser ytterligere ved inngå lange, og konfliktfylte forhandlinger med onkelen angående arven etter hennes avdøde

far. For å styrke sine krav arbeidet hun og søsteren sammen, som indikerer at dronning Dorothea utnyttet sin *familiebakgrunn* til å utøve makt og innflytelse. De andre dronningene benyttet seg også av makten og innflytelsen som tilknytningen til betydningsfulle familiemedlemmer kunne bety.

Dronning Filippa engasjerte seg blant annet for å beskytte birgittinerklostrenes privilegier ved valget av Martin 5. som pave. I sammenheng med dette skrev hun til brødrene sine for å be om deres støtte og hjelp i denne saken. I forbindelse med dronning Christinas fangenskap etter overgivelsen av Stockholm slott, ser det ut til at det var hennes bror som forhandlet om hennes løslatelse.

Det er i forbindelse med dronning Elisabeth at man virkelig kan se hvordan dronningens *familiebakgrunn* var en viktig faktor for hennes mulighet til å utøve makt og innflytelse. Etter at kongefamilien ble tvunget i landflyktighet var dronningens mektige familie deres eneste reelle kilde til å vinne tilbake kongerikene.

Vi kan dermed se hvordan dronningrollen var sammensatt av flere faktorer. Disse faktorene førte til at de fire dronningene kunne utøve makt og innflytelse gjennom de ulike posisjonene de holdt i samfunnet; om det var som politisk person, mor eller hustru. Noen dronninger kunne utøve makt og innflytelse i et større omfang enn andre, og på flere felt. Makten og innflytelsen kunne brukes bevisst, mens andre ganger ubevisst, og dronningene kunne da fungere som brikker i andres politiske spill.

Kilder

Diplomatarium Christierni Primi. Utg. av C.F. Wegener. København, 1856

Diplomatarium Danicum

<http://diplomatarium.dk/> (sist aksessert 12. 05. 18)

Diplomatarium Norvegicum. Bind I-XXII. 1847-1992,

Dokumentasjonsprosjektet

http://www.dokpro.uio.no/dipl_norv/om_dn.html (sist aksessert 12.05.18)

Norges Gamle Love. Anden række. Bind I-III. 1904-1981

Regesta Norvegica. Bind I-X. Oslo 1989-2015

Svenskt Diplomatariums huvudkartotek över medeltidsbreven

<https://sok.riksarkivet.se/sdhk> (sist aksessert 12. 05. 18)

Oppslagsverk

Carlsson, Gottfrid, «Dorotea». *Svenskt biografiskt lexikon*, 1945

<https://sok.riksarkivet.se/Sbl/Presentation.aspx?id=17601> (Sist aksessert 12.05.18)

Olesen, Jens E., «Dorothea», *Dansk kvindebiografisk leksikon*, 2003

<http://www.kvinfo.dk/side/597/bio/498/origin/170/query/Dorothea/> (Sist aksessert 12. 05. 18)

Jacobsen, Grethe, «Christine», *Dansk kvindebiografisk leksikon*, 2003

<http://www.kvinfo.dk/side/597/bio/1042/origin/170/query/christine/> (Sist aksessert 12. 05. 18)

Litteratur

Albrechtsen, Esben, *Danmark-Norge 1380-1814, b. 1: Fællesskabet bliver til: 1380-1536*, Oslo: Universitetsforlaget, 1997

Allen, C.F., *De tre nordiske Rigers Historie under Hans, Christiern den Anden, Frederik den Første, Gustav Vasa, Grevefeiden. 1497-1536*, København, 1864

Allen, C.F., *De tre nordiske Rigers Historie under Hans, Christiern den Anden, Frederik den Første, Gustav Vasa, Grevefeiden: 1497-1536*, København: Gyldendal, 1865

Arup, Erik, «Den finansielle side af erhvervelsen af hertugdømmerne 1460-1487». *Historisk Tidsskrift, Bind 7. række, 4*, 1902: 317-388

- Bandlien, Bjørn. "Dronningspeilet." *Fortid : Historiestudentenes Tidsskrift, UiO* 9, no. 4 2012: 14-20
- Bandlien, Bjørn (red). *Eufemia: Oslos middelalderdronning*, Oslo: Dreyer Forlag, 2012
- Bejczy, István P. "Does Virtue Recognise Gender? Christine de Pizan's *City of Ladies* in the Light of Scholastic Debate". I Karen Green og Constant J. Mews (red.), *Virtue Ethics for Women 1250–1500*. New York: Springer, 2011: 1-11
- Blom, Ida. *Cappelens Kvinnehistorie*. Vol. 1. Oslo: Cappelen, 1992
- Daae, Ludvig. *Erik af Pommerns, Danmarks, Sveriges og Norges konges, giftermal med Philippa, prinsesse af England*, Christiania, 1880
- Duggan, Duggan. "Introduction" I Anne Duggan (red.), *Queens and Queenship in Medieval Europe*, The Boydell Press, 2002: xv-xxii
- Earenfight, Theresa, *Queenship in Medieval Europe*, Palgrave, 2013
- Erslev, Kristian, *Danmarks Historie under Dronning Margrethe og hendes nærmeste Efterfølgere: 1375-1448: 2: Erik af Pommern: hans Kamp for Sønderjylland og Kalmarunionens Opløsning*, Kjøbenhavn, 1901
- Flemberg, Marie-Louise, *Filippa: engelsk prinsessa och nordisk unionsdrottning*, Santérus Förlag, 2015
- Given-Wilson, Chris, *Henry IV*, Yale University Press, 2016
- Hamre, Lars, *Norsk historie frå omlag år 1400: førelesningar*, Oslo : Universitetsforlaget, 1968
- Hamre, Lars, *Norsk historie frå midten av 1400-åra til 1513: førelesingar*, Oslo:Universitetsforlaget, 1971
- Hamre, Lars, *Norsk politisk historie 1513-1537*. Oslo : Samlaget, 1998
- Hoel, Henriette Mikkelsen. «Eufemia – fyrstedatteren fra Rügen. En undersøkelse av Eufemias politiske og kulturelle rolle som norsk dronning 1299-1312». Masteroppgave i historie, Universitetet i Oslo, 2012
- Huneycutt, Lois. "Medieval Queenship" I *History Today Vol. 39 no.6*, 1989: 16-22
- Hybel, Nils og Poulsen, Bjørn , *The Danish Resources C. 1000-1550: Growth and Recession*, Brill, 2007
- Imsen, Steinar. "Late medieval Scandinavian Queenship". I Anne Duggan (red.), *Queens and Queenship in Medieval Europe*. The Boydell Press, 2002: 53-73

Imsen, Steinar, «Dronningrollen». I Bjørn Bandlien (red.), *Eufemia: Oslos middelalderdronning*, Oslo: Dreyer Forlag, 2012:83-97

Jahnke, Carsten. "Two Journeys and One University: King Christian I and Queen Dorothea's Journeys to Rome and the Foundation of the University of Copenhagen". I Kerstin Hundahl, Lars Kjær og Niels Lund (red.), *Denmark and Europe in the Middle Ages, c.1000-1525: Essays in Honour of Professor Michael H. Gelting*, Routledge, 2014: 140-153

Jespersen, Mikkel Leth : «Dronning Christine og kong Hans. Len, magt og fromhed i dansk senmiddelalder», *Historisk Tidsskrift nr. 106:1*, København 2006, 10-32

Jespersen, Mikkel Leth, «Patron-klientforhold i dansk senmiddelalder», *Fortid og Nutid 2006:2*, 107-126

Jørgensen, G., *Dronning Elisabeth af Danmark*, København, 1901

Kjesrud, Karoline og Løkka, Nanna, «Dronningens historie». I Karoline Kjesrud og Nanna Løkka (red.), *Dronningen: i vikingtid og middelalder*, Oslo: Spartacus Forlag/Scandinavian Academic Press, 2017: 9-41

Lahav, Rina. "A Mirror of Queenship: The *Speculum dominarum* and the Demands of Justice". I Karen Green og Constant J. Mews (red.) *Virtue Ethics for Women 1250–1500*. New York: Springer, 2011: 31-44

Leyser, Henrietta, *Medieval Women: A Social History of Women in England 450-1500*. London: Phoenix Press, 2001

Lindbæk, Johannes. "Dorothea, Kristiern den førstes dronning, og familien Gonzaga". *Historisk Tidsskrift, Bind 7. række, 3*, 1900: 455-512

Mews, Constant J. "The *Speculum dominarum* (*Miroir des dames*) and Transformations of the Literature of Instruction for Women in the Early Fourteenth Century". I Karen Green og Constant J. Mews (red.), *Virtue Ethics for Women 1250–1500*. New York: Springer, 2011: 13-30

Moseng, Ole Georg; Opsahl, Erik; Pettersen, Gunnar I; Sandmo, Erling, *Norsk historie 1: 750-1537*. Universitetsforlaget, 2007

Olesen, Jens E, *Unionskrige og Stændersamfund : Bidrag Til Nordens Historie i Kristian I's Regeringstid 1450-1481*. Vol. 40, Aarhus: Universitetsforlaget, 1983

Opsahl, Erik, "Conflict and Alliance", *Scandinavian Journal of History*, 33:2, 2008: 161-182

Paludan-Müller, Caspar, *De Første Konger Af Den Oldenborgske Slaegt: Omrids Og Tanker Til Forstaaelse Af Danmarks Historie I Overgangen Fra Middelalderen Til Den Nyere Tid*, København: C. A. Reitzels Forlag, 1874

Rasmussen, Jørgen Nybo, «BRODER JAKOBS SIDSTE LANDSFORVISNING?», *Historisk Tidsskrift, Bind 15. række, 6*, 1991: 343-352

Zahora, Tomas. “Amending Aquinas: textual bricolage of the *Speculum dominarum* as an authorial strategy in the compilation *Speculum morale*”, *Cahiers de recherches médiévales et humanists*, 24, 2012:505-524